Gyergyói népi önéletrajzok – attitűdök, vélemények

A továbbiakban úgy kísérlem meg bemutatni a kutatások tárgyát képező gyergyói népi önéletrajzok szövegét, hogy egyúttal a későbbi értelmezési kísérletek számára is megfelelő olvasatot hozzak létre. Tekintettel arra, hogy a korpusz nagyrészt publikálatlan, bátorkodom a következő szövegolvasatok létrehozása során átvenni a tolmács szerepét is, abban az értelemben, hogy igyekszem helyenként rövidebb-hosszabb idézetek segítségével főszereplővé avatni a szövegeket, hiszen a kutatás tárgyát voltaképp maguk a szövegek képezik elsősorban. A tolmács-szereptől ugyanakkor azt is várom, hogy ne csak értelmezze a szövegeket, hanem esetenként az értelmezéstől függetlenítse is azokat, amennyiben ez egyáltalán lehetséges. Igyekeztem az egyes önéletrajzok esetében olyan szövegrészeket válogatni, melyek többé-kevésbé a szövegek egészét jellemzik valamilyen szempontból. Hangsúlyozni szeretném, hogy az itt következő olvasatok egyszersmind nem a szövegek szerzőjének életpályáját igyekeznek rekonstruálni, hanem a szövegekben rögzített (leírt) élettörténeteket hivatottak interpretálni, azokat az esetenként egyedi eljárásokat, melyekkel az egyes szerzők a saját életük történetét, az azzal kapcsolatos attitűdöt reprezentálják,[20] s ezzel voltaképp a Biró A. Zoltán által 1994-ben megfogalmazott kutatási módszertanához igazodom (Biró 1994). A csíkszeredai Kulturális Antropológia Műhely a személyes élettörténet elmondásának eseményszerűségét mint interpretációs gyakorlatnak a vizsgálatát tűzte ki célul. Az *életút* az itt megfogalmazott definíciója szerint a modernizációnak köszönhetően, társadalmi intézmények és a személyes életvilág, a személyes cselekvés metszéspontján keletkezik. Az intézményesült életút a saját életvilágból való *kilépés*, az *idegen világ* tapasztalása és a *közösségi interpretáció* kontextusában, az egyéni interpretáció gyakorlatában fogható meg. Az említett kutatás által megcélzott orális történetmondási gyakorlat mellett, a népi önéletrajz írásáról elmondható, hogy maga is egyfajta kilépés az egyéni életvilágból, a lokális közösségből,

[20] Hasonló szövegelemzést nemrég Dömötör Bea készített, aki egy moldvai származású ember két önéletírásának *close reading* típusú olvasatát hozta létre: Dömötör 2007.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

olyan rituális cselekvés, mely az író egyén életpályája során tölt be funkciót (vö. Keszeg 1997).

Walter J. Ong vetette fel azt a kérdést, hogy miként interpretálható egy írott szöveg akkor, ha orális hagyományokra támaszkodik. Fontos megállapításainak egyike, hogy a fokozatosan textualizálódó kultúra nem rombolja szét az oralitás hagyományát, habár meglehetősen felforgatja azt. Továbbá, az oralitástól az írás felé való elmozdulás korántsem egyirányú folyamat, az írás elterjedése nem számolta fel a kultúrának a szóbeliségre tartott igényét, ennélfogva Ong használja Ong az *oralité mixte*, a kevert szóbeliség fogalmát (vö. Ong 1998).

A szövegekkel kapcsolatos lehetséges olvasatokat esetenként a közösség szűkebb vagy tágabb beszédmódjával, véleményalakító stratégiáival kívánom ütköztetni. Láttatni szeretném, hogy az önéletrajz írójának az önmagáról írásban kialakított attitűdje nem minden esetben, esetleg nem minden részletkérdésben, vonatkozásban egyezik a közösség által róla szóban forgalmazott imázzsal. Ez leginkább azért fontos, mert annak a ténynek az elfogadására ösztökél, miszerint az egyes önéletrajzokban megfogalmazott, a szerző személyes identitására vonatkozó állítások nem használhatók a néprajzos számára egyértelmű valóságalappal rendelkező, kritika nélkül elfogadható, „tiszta" forrásként. Az önéletrajzok szövegéből nem a szerző egyénisége, és nem a szerzői egyéniség, hanem a szerzőnek a saját maga által, saját magáról alkotott imázsa olvasható ki direkt módon. Ez az imázs legtöbbször éppen a közösség által általánosan elfogadott véleményekre adott válaszként értelmezhető, függetlenül attól, hogy a közösség receptálta-e vagy sem. Tény, hogy egyik önéletrajzírónk sem utalt szövegében arra, hogy valaki így vagy úgy beszél róla a közösségben.

Köllő Teréz: „Életrajzom a Szinpadon"

Köllő (sz. Borsos) Teréz 1909-ben született Gyergyócsomafalván, nyolc testvére között harmadikként. Szülei és nagyobb fiútestvérei gazdálkodók voltak, gazdasági helyzetük átlagosnak volt mondható, sem túlságosan szegények, sem számottevően módosak nem voltak: földműveléssel, állattartással, illetőleg erdei munkával (fagyűjtéssel, favágással) foglalkoztak, hasonlóan a legtöbb akkori gyergyócsomafalvi családhoz. A család kezdeti életét az első világháború eseményei zökkentették ki a megszokott

kerékvágásból. Az apa a fronton harcolt, eközben az itthon maradt asszony gyermekeivel együtt menekülésre kényszerült. A falun átvonuló seregek elől Erdély nyugati határához közel eső vidékre, Mezősámsondra vándoroltak, sok más családdal együtt. Borsos Teréz ekkor hat éves volt. A háború végetértével a családnak új életet kellett kezdenie, hiszen távollétük alatt szinte mindenük odaveszett. A hazatérő, sebesült családfő sokáig nem találta helyét az új körülmények között. Ekkor már jócskán kivette részét a munkából Borsos Teréz is: kisebb testvéreit gondozta, segített a háztartásban. Tanulni szeretett volna, de nem sok ideje volt rá. Idős korában is így gondolt vissza erre az időszakra: *Költő szerettem volna lenni.* 2003-ban mondta ezt, kilencvenhat évesen.

Szülei tizennégy éves korában döntötték el, hogy a gyergyószentmiklósi katolikus leánynevelő intézetbe íratják, így biztosítva neki megélhetést. Úgy gondolták, hogy a zárdai élet, az apácaság egyszer s mindenkorra biztonságot jelent a fiatal lánynak. Köllő Teréz úgy emlékezett erre az időszakra, mint élete első nagy konfliktushelyzetére, bár a konfliktus inkább belső, mint külső tényező volt. Úgy fogta fel a zárdába való belépést, mint az élettől való elszakadást, mint egyfajta halált, végül is azzal a reménnyel győzte meg magát, hogy az intézetben legalább azt teheti, amit leginkább szeretne: tanulhat. A tanulás azonban nem úgy sikerült, ahogy ő szerette volna, a zárdába való belépésekor ugyanis a főnővér konyhai szolgálatra osztotta be, és ettől kezdve évtizedeken keresztül a főzés és házvezetés lett a hivatása. Évekig végezte a konyhai feladatait Gyergyószentmiklóson, alig több mint 10 kilométerre otthonától, úgy, hogy szülőfaluját igen ritkán láthatta viszont. Ezután került Szatmárnémetibe, a rend székhelyére. Itt újabb reményt táplált, ami a tanulást illeti, de ez a reménye is szertefoszlott, szakácsnőként folytatta ottani életét is.

Zárdai élete során több emlékezetes konfliktusba keveredett. Az egyik legfontosabb ilyen konfliktus akkor adódott, amikor ideiglenesen a gyulafehérvári papneveldéhez helyezték, éppen nagykorúvá válásának idején, hogy az ottani házvezetésben segítsen. Az egyik papnövendékkel közelebbi kapcsolatba került, olyannyira, hogy már a szökésük terveit is kidolgozták, azonban a feletteseik véget vetettek a kapcsolatnak, Borsos Terézt visszahelyezték Szatmárra, ahol ettől kezdve még nehezebben viselte a bezártságot, nem érezte otthon magát az apácák között, ugyanakkor a történtek folytán társai, felettesei is némiképp másként ítélték meg, gyanakvóbbak lettek vele szemben.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

A második világháború kezdetekor ismét Gyergyószentmiklóson teljesített szolgálatot, majd az itt dúló harcok miatt társaival újra Szatmár felé menekült, úgy, hogy már nem volt egyértelmű számára, melyik helyszín jelenti az otthont, és melyik a távollétet. A háború vége felé azonban végső elhatározásra szánta el magát, és a zűrzavaros helyzetben, mely főképp abból is adódott, hogy a szatmári zárda épületét lebombázták, hazatért szülőfalujába. Hazatérésekor tudatosult benne, hogy normális életre otthon nem sok esélye van, ezért újabb elhatározása az volt, hogy Budapestre megy, és ott azzal foglalkozik, amit végül is mindig csinált, jól meg is tanult, a főzéssel. A szülei azonban más megoldást találtak számára, egy két gyermekét nevelő özvegy embert, akihez férjhez adták. Így kezdődött el Köllő Teréz életének harmadik szakasza, a házas élet, a gyermeknevelés, évtizedekkel később, mint általában a többi falubeli asszony életében szokott. Férje földműves volt, ő a háztartással foglalkozott. A kollektivizálás során vagyonuk javát elvette az állam, ezt azonban már nem fogalmazta meg akkora tragédiaként, mint életének korábbi fordulóit.

1980-ban Köllő Teréz megírta önéletrajzát, s ettől kezdve, a 2008-ban bekövetkezett haláláig az általa „könyv”-nek nevezett kéziratot életének egyik legfontosabb vívmányaként tartotta számon. A kézirat befejezésének pillanatától számítva Köllő Teréz már nem saját életét, hanem a „könyv” életét mesélte, ő és a kézirat elválaszthatatlanok lettek egymástól. Feltett szándéka volt, hogy életének történetét kiadatja, azonban többször is csalódás érte. 1998-ban a község plébánosa, miután megígérte, hogy kinyomtatja a könyvet, hirtelen meggondolta magát. „Mit nyomtassak ki, azt hogy apáca volt?” – idézte Köllő Teréz a plébános szavait. Ennek ellenére az idős asszonynak néhány alkalommal sikerült „belopnia” szövegeit a falu életébe. Egy március 15. alkalmával rendezett ünnepségen versét szavalták, valamint a faluban kiadott folyóirat (*Délhegyalja*) is tudósított arról, hogy az asszony verseket, novellákat ír.

A kéziratról jómagam is ennek köszönhetően, 2002-ben hallottam először, 2003-ban, egyetemistaként szakdolgozatom témájául választottam az önéletrajzot. Első perctől tisztában voltam vele, hogy Köllő Teréz bennem a kézirat publikálásának újabb reményét látja. „Tanár úr”-nak szólított, és ha hosszabb ideig nem jelentkeztem nála, mindig megkereste a módját az érdeklődésnek: mi lesz a sorsa a kéziratnak? Élete utolsó éveiben egy Temesvár melletti településen élt, mostohaleánya gondozta. 2008-ban halt meg, 99 éves korában.

Első találkozásunk alkalmára, 2002-ben, külön szöveggel készült, amint beléptem az ajtón, meg sem várta, hogy leüljek, jóformán köszönés helyett, szinte szavalva mondta el. A szöveget sikerült hangszalagon rögzíteni: *1909-be születtem, Gyergyócsomafalván, bölcsőm ringott. Benne a kisbaba. Nőttem, növekedtem, míg 5 éves nem lettem. Ekkor már édesanya felhasznált a kis... a második kisbaba nevelésére. Nőttem tovább, 14 esztendős lettem, akkor beszálltam a kis csónakomba, amit a jó munkaadó kertész, Jézus Krisztus maga, nekem akkor rendelt, amikor születtem. Ekkor beszálltam abba a kis csónakba, eveztem tovább, amíg megint... amíg más munkakör akadt a családban. Akkor oda beiktatott édesanyám, hogy jó férjem legyen, betett a zárdába. A nővérekhez, apácának. Huszonöt évet leéltem ott, mint szerzetesnő, akkor jött a háború, Szatmárnémetit lebombázták, s akkor szétverték a nővéreket, s én hazakerültem. Itthon pedig két évet ha voltam, még addig se, férjhez kellett mennem. Már akkor negyvenkét éves voltam. De mivel úgy operáltak, hogy nem lesz nekem gyermekem, nem akartam férjez menni, hogy a Jóistennek úgy éljek csak, mint a... úgy hakárhogy, no, úgy, hogy ne neveljek gyermeket. Akkor találtam egy olyan férfit, aki két gyermekkel árván maradt. S én idejöttem akkor, beléptem ebbe a jószágba, de olyan keserű életet kaptam...a jó elhatározásom mellett, mer' én azt akartam, hogy, jaj, olyan gyermeket neveljek meg... Két kis... egy fia vót, s egy kislánya. A kislány kétéves vót. Olyan jó elhatározásokkal jöttem ide... Úgy örvendtem, hogy én kapok egy kislányt, akit úgy nevelek, amilyen én vagyok. Igen ám, de visszafelé fordult az élet. Nehéz lett, olyan nehéz a mostohaanyának! S a mostoha gyermeknek is! Így felneveltem, de a szomszédok durván nevelték, még azt is megmondták neki, fiam, ha anyád szid, menj, s körméncseld le, s töpdösd le! Akkor ebből el lehet képzelni, milyen életet éltem. Nehéz vót a sorsom, osztán teltek az évek, múltak, eljött a... kilencvennégy esztendő életet leéltem, urammal özvegy maradtam... hányba es... tehát hét esztendeje, hogy özvegy vagyok. Nehéz vót a sorsom, egyedül, ilyen idősnek. Így éltem mostanig, most meg... eveztem a csónakon, egész életemen keresztül, de nem vót könnyű, hol a nagy viharok, hol ezek, hol azok. Alig várom most, ennyi idős koromba, hogy eljussak a partra. Azaz partra szálljak, kiszálljak a csónakomból, s a jó munkaadó mesteremmel találkozzak, Jézussal, aki rám vár, minél előbb, me' má' nem bírom. Sokszor négykézláb viszem a keresztemet, most, utolsó napjaimba, de most már kiszálltam a kicsi*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

csónakomból, az bezárult, és örökre ott maradtam Jézussal, aki megjutalmaz, vagy büntetni fog. Ámen.

Az idézett szöveg az önéletrajz legfontosabb üzeneteit rendre összefoglalja. Az idézett szöveg az önéletrajz legfontosabb üzeneteit rendre öszszefoglalja. Elsősorban azt, hogy Köllő Teréz három szakaszát különítette el saját életpályájának: hat éves korától, első emlékeitől számítva, 13 éves koráig, zárdába való lépésének pillanatáig tart a gyermekkora; a második életszakasz a zárdai életét öleli fel; végül a zárdai élet végétől, házas életének kezdetétől számítja a harmadik, utolsó életszakaszt. Az önéletrajzát ennek megfelelően három fejezetre osztotta, ezek közül a legterjedelmesebb a második. A három nagy fejezet kisebb-nagyobb alfejezetekre oszlik. A prózai részek mellett ugyanakkor számos vers is szerepel a szövegben; a legtöbb vers egy-egy alfejezet zárlataként summázza az illető szövegrész mondanivalóját.

A leírt élet – Köllő Teréz története

Az első fejezet címoldallal kezdődik: *Kilenc Éves Koromba A Család Öröme! Mivel három féle Életem volt Azért szeretném, hogy mindegyiknek külön cime – legyen.* A következő oldalon az írást előkészítő összefoglalás olvasható, alternatív címeket ajánlva a kézirathoz:

Változatos Jelképek!

Igérem Amennyire töllem telik, igyekezni fogok öntudatosan feltüntetni ez idáig leélt életemnek, minden napját.

Hatvanöt Év! A Dokumentumok Élet Szinpadán

(Életrajzom a Szinpadon!)

Háromféle életkorrol fog lejátszodni s ugyan úgy átis-élni, teljes öszinte-önzetlen valósággal, amelybe semmiféle elkalandozás nem fog becsuszni egyszer sem.

1). Csomafalván születtem 1909 be. 6 éves koromtól kezdtem visszaemlékezeseim leirását 14 éves koromig Szüleim házánál a családdal együtt.

2.) Tizen-négy éves koromtól – – – !

Társadalomként 23 évet szolgálatba töltöttem ahová először a Gyergyó-szentmiklosi Kongregációról elnevezett Intézetbe 1924 be léptem be. Az Irgalmas-növérek csoportjába.

3). Végűl – és egybe utoljára is.

Férjes nő lettem. – – – Két árva gyermek nevelésére, gondozására válalkozdtam, a fiu 12 éves a kisleányka 10 éves. 1946 – XI 2 án: most pedig 1980-ant [1998[21]] *irok ez idaig*.

A színpad-motívum időről időre előbukkan az önéletrajz szövegében. Az egyes fejezetek végén „a függöny legördül", egy-egy új alfejezet tulajdonképpen az élettörténetnek mint színdarabnak egy-egy újabb felvonása. A szövegben az események ismertetése mellett legalább olyan fontos szerepet játszik az *önjellemzés*. A legtöbb történetnek afféle tanulságaként olvashatók azok a megjegyzések, melyek a személyiség valamilyen tulajdonságát mondják el, így az önéletrajznak már az első történetében, ahol a világháború közben való menekülésről van szó: *Amiért én még kicsi voltam, nagyon szomoru bánatos szívvel éreztem együtt édes anyámékkal, – – S montam! ne sirjon édesanyám! – – Ejsz-e – hátha megsegitt a jó Istenke!?*

A gyermekkort ismertető első fejezet a munka, az iskola és a családban történt fontosabb vagy érdekesebb, emlékezetesebb események köré épül. Ezzel párhuzamosan Köllő Teréz jellemének három legfontosabb dimenziójával szembesülünk: dolgos kéz, iskolai szorgalom, szülők és testvérek iránt tanúsított korrekt viselkedés: *Öröm és boldogság a családunkba – – – Mert a mi kicsi Terézkénk aranyos kicsi kezecskéjei megkönnyíti elfeledteti szűleinek napi terhes munka fáradalmaitól. – – Már alig várják, hogy bejöjjenek a kapun –! édesanyám a kályha felé tekint, kifedi a fazekat! – – Mit föztel édes gyermekem? Felelem én! Oh édes anyám, csak tárkonyos pityoka levest, akartam annál jobbat főzni, de a kicsi öcsi beteg volt s nagyon elvoltam foglalva, – – Nem baj fijam, csak épen főtt étel legyen Ennél nagyobb örömet nem szerezhettél volna nekem semmivel* [...]

Ugy igyekeztem a tanulást illetően, hogy minden tiz-percet kihasználjak az iskolai szünetek allatt meghuzodtam valamiljen rejtek heljen, hogy senki ne vegye észre, hól átnéztem feladataimat, és máskor sem töltöttem el haszondtalanságokkal egy percet sem, ha csak szerét-tehettem mindig a tanulás volt az első, – – Igy aztán hála Istennek mégsem voltam lemaradva a közepesektől, [...]

[21] Az évszámot akkor javította, amikor a község plébánosának készült megmutatni a kéziratot.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

– – A magaviseletemről, mi mást mondhatnék mint hogy szerény visszahuzodó, de amellett mindig mosolygó és kedves, Ezt a magaviseletemet, másoktól hallottam, azért irtam le, tehát nem dicsekvésből!! – – Ilyen körülmények között is, de mégis elvégeztem a négy-elemi iskolát, – – – ezuttal kétévi megszakítással nem volt további lehetőség

Az első fejezet eseményei két fő helyszínen zajlanak: a faluban (főként a szülői háznál), illetőleg az erdőn. Ami a falut illeti, kevés helyszínt ismerünk meg a szövegből. Egy kisebb alfejezetben esik szó a korabeli táncházról, ezen kívül azonban minden a családi ház eseményei körül forog. Az erdőn való tartózkodásokról (a feladat a férfiak számára való főzés volt) mind nosztalgikus hangnemben olvashatunk, hogy miért, azt a második nagy fejezetből érthetjük meg. Az első fejezet ugyanis végig azt a benyomást kelti, mintha valami fontos fordulat készülődne a főszereplő életében, mintegy előkészíti a második fejezetben leírandó eseményeket, azáltal, hogy szinte túlzottan is szépnek állítja be az egyébként nehéz munkáktól terhes gyermekkort.

A két fejezet közötti átmenetet az a szövegrész képezi, amely elmondja, hogy az alig tizenhárom éves lány hogyan érzi meg, hogy szülei az ő sorsáról fontos döntést készülnek hozni. Édesanyja és két nagynénje többször igyekeznek rábeszélni a zárdai életre, a szöveg szerint mindig olyankor, amikor a lány épp szomorú, vagy az apa viselkedésével épp azt bizonyítja, a családos élet egy asszony számára nem könnyű dolog. Végtére is a rábeszélés sikerül: *De megdőbbenve egyszerre minden megváltozott bennem ugy éreztem mintha egész-lényemet lelkemet valamilyen fény megvílagitotta volna, – Elkezdödött bennem valami megmagyarázhatatlan lelki-zavar – amely soha nem lett világos előttem, csak a kételyekbe maradtam, Amelyet egy szóba foglalva azt éreztem, talán nem szűlettem zárdai életre!!? – – – Noha mégis mindazok dacára is – – Kislányka eszemmel – Bánatos-teli szívem-lelkemmel – Elhatároztam, – –! Hogy mégis belépek –, Mert édesanyám ohajának nem szerettem volna ellenszegülni – Mikor Ő azért akarta igy dönteni, – Hogy nekem boldog életem legyen, – Nehogy othon rossz sorsom legyen ezért is sajnált sírt értem, – – Hogy talán mégis jó volna a zárdai élet, mert ott angyali élet van. – – Ezt a kűlvilág is ugy tudta – A négy falközötti életről ez volt a véleménye, – A kűlvilágnak – Kislányka életem első – kalangya kezdete, Amelytől megittasult szeretetem kis családi otthonából uj hazájába, Uj életet kezd – ...Amely uj élet kezdete alatt sebzett szívem sebe talán mindvégig soha nem fog begyogyulni?! – –*

Köllő Teréz tehát megalkotja azt az én-képet, mely a második, a tulajdonképpeni lényeges mondanivalót hordozó rész főszereplője lesz. A tizennegyedik évében járó fiatal lány azokkal a tulajdonságokkal felvértezve indul egy számára teljességgel ismeretlen miliőbe, melyekre addigi rövid életében tett szert, az elbeszélt események, kisebb történetek tanúsága szerint. Az imént idézett szövegrész ugyanakkor a szöveg további részének a legfontosabb mondanivalóját is előrevetíti, éspedig azt, hogy az évtizedekig tartó életszakasz, a zárdai élet állandó kétségek között fog eltelni. A nem kívánt sors, az adaptáció kényszerűsége mindvégig konfliktusban lesz a főszereplő azon fő tulajdonságával, hogy minden helyzetben és helyzetnek megfelelni, minden feladatot lelkiismeretesen elvégezni, mindent a lehető legjobb lelkiismerettel végezni kíván. Az első nagy fejezet végén búcsúvers olvasható, mely nem eseményeket, hanem érzéseket mond el:

[...] *Történjen bármi Véllem*
Drága jó édesanyám s apám
Nem tudna meg soha
Hogy értem érzett szív sebét
Fölne ujítsam többé
Bucsuzásul megcsokolom kezetek
Hogy kislányotok emléke ott ragyogjon örökké!!?

A második fejezethez a szerző egy utólag betűzött cédulán két címet is javasol, utána a megjegyzéssel, mely egyértelműen ahhoz a szerkesztőhöz szól, aki majd publikálja a kéziratot: *Tövisek Könnyei a Néma Csendbe! (vagy) Könnyebb a Kereszt – Jézussal / Amelyiket a Jellemem igényli.* A jellem továbbra is kulcsfogalom a szövegben, melynek eseményei az életszakasz újabb két fontos helyszíne köré épülnek: többnyire a gyergyószentmiklósi intézet és a szatmári zárda falai között játszódnak. Az eseményeket megelőző újabb önjellemzésre is érdemes odafigyelni: *Itten mindjárt már irásom elején, jelzem is az alap-természetemet vagyis vérmérsékletemet – Szángvinikus a maga teljességébe – Ameljhez társként szegödik a kollerikusságnak legalább is a háromnegyede, – , Igy jön létre bennem a valoságos kőzép uton haladó természetem, Amelyet önmagamnak nagyon jónak könyvelhetem el életem jellemességén, – –*

Ezen valóságnak tűkrét – Korekt szimpatiám is nem egyszer fogja igazolni –, – – Mert itt-ott röpke hullámokba is át fog térni – Amelyből

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

egy kicsi adag büszkeségemre lehet itiletet v véleményt levonni, Temperamentumommal kapcsolatosan

Noha büszke is voltam
Az alázat győzőtt is afelett!
Ezért lettem oly szelíd
A szeretetnek láng-hőse!

A büszkeség és alázat belső konfliktusa határozza meg az apácanövendék viselkedését a fejezetben, az idézett szöveg nem véletlenül ezekkel a fogalmakkal indítja útjára az olvasót. Köllő Teréz életfilozófiájaként nemcsak a szövegben fogalmazta meg, hanem több beszélgetéskor is hasonlóan fejezte ki magát: *A szív vérzik, de az arc nevet*. A zárdai élet nem könnyű, a konyhai munkák megerőltetők, ráadásul elveszik az időt, lehetőséget a tanulástól. A két kulcsfogalom mellett a harmadik, a szigorú vallásosság is hamar előtérbe kerül a fejezet elején. A vallásos érzés minden nehézségben, konfliktusban, minden sorsforduló alkalmával jelen lesz a továbbiakban, a beletörődés, belenyugvás eszközeként:

Ki tudná fölmérni talán?!
Jó cselekedeteimet – amelyek
A szent Szűz anya Dicsfényét
Tűndőklőbbé tették
S az Ő Jézusának szent szivét
Azért cserébe az én szívemnek
Jutalmul nekem örökségbe adta!?

Köllő Teréz leírt életének, megrajzolt személyiségének másik jellemzője az állandó magányosság, a befele fordulás. Pozitív emberi kapcsolatokról ritkán tudósít a szöveg, nincs egyetlen személy sem kitüntetve a nagyjából száz oldalnyi fejezetben, mint igazi lelki társ, jó barát. Sőt, az emlékezetesebb események éppen az emberi kapcsolatok visszásságáról tudósítanak, így az első helyszínen, a gyergyószentmiklósi intézetben a főnöknő zsarnokságáról szóló történetek vannak túlsúlyban; egy alkalommal pedig egy nővér társának számára furcsa, férfias közeledése zavarja meg lelkiállapotában. Az emberi kapcsolatok inkább a közösség szintjén pozitívak: *Ujból csak folytatnom kellett a munkaköröm beosztottságát*

a főzést, – – tehetségem szerint végeztem is kifogástalanul! – – Jol-eső érzés volt részemre az a nagy elismerő szeretet – amelyel elhalmozott az intézetnek ősszes konventje, személye, ami nagy segítségemre volt a lelkéletbe való betekíntésre.

Másfél évnyi szolgálat után tevődik át a helyszín Szatmárnémetibe. A szülőföldről való távozás körülményei kettős érzelmet váltanak ki. Az egyik érzés megrázó: szakítás mindennel, ami addig értéket jelentett; a másik reményteljes, új életről szól. A remények egy ideig, bizonyos mértékig valóra is válnak: *Azért kerültem Itten Szatmáron is a konyhára, – Hogy ugy informált már jóval azelőtt a szentmiklosi Főnéni, – – Hogy neki milyen űgyes kicsi Terézkéje volt a főzés-művészetét illetőleg –, Bizony nehezen váltam meg az izletes főztjétől! Mind ezeket a beszámolokat, a Fönéni adta le a kedves Tisztelendő-Anyának, – – Ilyen és hasonló dicséretek révén, Tapadott a főző-kavargató fakanál a jobb kezemhez mintha szurokkal oda a kezem kőzé ragasztva lett volna, Szint ugy itt is –! Mint ottan a multba – Ugy ragaszkodtak munkám (tehetségem)ért, – Csak nem olyan kőrűlmények kőzt mint ottan, a két kűlömbség egyik a másiktól akko volt – Mint az Ég – a földtől – Itten csak a jót a szépet ismertűk mindenben – és mindenkiben – Az egymásközti Testvéries szeretet honolt.*

Az időközben lánnyá cseperedő növendék Szatmárról időről időre kiküldetésre távozik. Máramarossziget után Gyulafehérvárra kerül, itt azonban szerelmi kaland gyanújába keveredik, ettől kezdve pedig rosszabbra fordulnak a dolgok, az egyén marginalizálódik, még inkább befele fordul. Újabb lelki konfliktusról tanúskodik az az eset, amikor – évekkel később – egy „csúnya betegséggel" (bélszorulással) gyanúsítja meg a felettese. Ezek a kisebb, de az önéletrajz szövegéből láthatóan kiemelkedő részek határozzák meg az egységes történet fő vonalát, egészen addig, amíg ki nem tör a második világháború.

A második világháború idején a főhős ismét Gyergyószentmiklóson tartózkodik, így a hazatérés élménye helyett a háború borzalmai határozzák meg az időszakról beszélő szövegrészt. Úgy adódik, hogy az otthoni tájakról másodszor is el kell távoznia, ezúttal azonban teljesen más körülmények, érzések közepette: *Stop! Ismétlődik a katasztrofális – Tragédia! A szerelvény megáll –! S fölöttünk kegyetlen bömbölő zugással, bombázó gép cirkál a vak sőtétségbe az ébren alvó ejszakán -, Hol a szétrobbano bomba villám cikázo fény szikráji szorják a meg-meg csillanó fényüket*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

– S a félelmes rettegtetett fájdalomtól elcsigázott emberek keserves – jajj sikoljuk vegyülnek bele a repűlők zugásába!!? – – – Jajj! Istenünk! Segits! – Nehagyd a vesztünket! – – A háború Szatmárt is eléri, ezért az apácákat és a növendékeket biztonságuk érdekében a zárda vezetősége vidékre küldi. Ekkor, 1945 nyarán érik meg végérvényesen a szöveg főhősében a szándék, hogy otthagyja a rendet, így rövidesen szülőfalujában látja viszont szüleit, testvéreit. *És a fűggőny legördűlve multamat takarja!* – írja a fejezet végén.

A szöveg utolsó része (*A hósszu Élet Ősszegyűjtőtt kincsei*) új élethelyzetet, életszakaszt ismertet. A huszonöt évnyi zárdai szolgálat után nehéz a család, a falu életébe való újbóli beilleszkedés. Egy évi otthon tartózkodás alatt azt tervezi, hogy Magyarországra utazik, munkát keresni, új életet kezdeni. A szövegnek ezen része csupán néhány rövid eseményt villant fel, előhírnökeként az utolsó nagy (és ezúttal sem kívánt, hanem kényszerítetten vállalt) fordulópontnak, a házasságnak, melyet az első adandó alkalommal szülei igyekeznek a lehető legrövidebb időn belül nyélbe ütni: *Amínő kegyetlenség után! Két nap eltelte után már meg lett kérve a kezem, a gyűrű az ujjamon csillogott –?– Aminő csillogása – szívem éles nyilaival találtam szemben őnmagamat!* Az özvegyembernek, akihez férjhez megy, két gyereke van. A munka nehézségei mellett a mostohagyermekek nevelése is komoly gondként jelenik meg a szövegben. A tízéves lány és a tizenkét éves fiú nehezen fogadja el nevelőjének az asszonyt. A kislánnyal sikerül megbarátkoznia, azonban a fiúról így ír: *Ami a fiu magatartását érintené! Aról nincs mit főljegyezzek – mivel hózám iránti viselkedéséről nem irhatok jot – Az ellenkezőjét pedig nem lehet soha a jelenbe még kevésbé nem a halálom után sem soha! Ő most is nagyon jol tudja ha lelki-ismerete egyáltalán van!? Hogy miért, Részemről csak anyit tartok nála megemlíteni, az ő gyermekkori élete részemre a szenvedések kimerithetetlen mély kut vizét zuditotta rám, –*

A családos élet az utolsó adaptációs kényszer a történetben. Az asszony élete úgy alakult, hogy idős korában a közben Temesvár környékére, Végvárra költözött lánya gondozta, erről azonban már nem szól a szöveg, az utolsó bekezdések hirtelen felgyorsítják az eseményeket. A kollektivizálás ideje egyben Köllő Teréz nyugdíjba vonulásának ideje, valamint a szövegben megírt utolsó eseménysor is. A szöveg által ismertetett utolsó nagy sorscsapás minden előző fordulóponthoz hasonlóan a kényszerű belenyugvás is egyben: *Ez által orvendetes az én egyéni részemre*

is hogy bár anyit is kapok, - Amiért hálával tartozom Jeleni dicső Államunknak. Az önéletrajz ezzel a mondattal zárul: *Hát megköszönöm – hálámat nyilvánitva – Dicső-Államunk Gondoskodását – Életem boldogítását, idős előre haladt koromra!* A mondatot az egyik beszélgetésünk alkalmával önirónianak nevezte, mondván: *Örültem, hogy megkaptam azt a kicsi szar nyugdíjat.*

„Rossz asszony volt”

A szövegben megfogalmazott énképnek a Gyergyócsomafalván Köllő Terézről kialakult általános véleménnyel való összevetésekor, meglepetésben volt részem. A szerző által lerajzolt szerény, szelíd, jóságos, hívő lélekkel szemben a faluban egész más képet forgalmaznak róla.

D.V. (asszony, 1932) rokona Köllő Teréznek, akinek haláláig gyakori látogatója volt, verseit a faluban másoknak is megmutatta. Engem az úton is gyakran megállított, rákérdezve Köllő Teréz kéziratának sorsára, vagy éppen átadva az idős, otthonról kimozdulni nem tudó asszony üzenetét. Mégis, Köllő Teréz 2008 végén bekövetkezett halála után rövidesen egész másként kezdett beszélni, mint addig: *Kénozta a mostohákot. Jaj, nagyon. Nehéz időkbe vette feleségül Köllő István őt, s ott vót a két gyermek, le es írta ő a könyvbe, s nagyon szigorúan lépett fel, úgyhogy még Mihály* [Köllő Teréz fogadott fia], *amelyik meghalt, még öngyilkosságot es akart csinálni, a szomszédok vették észre. Annyira kegyetlen vót, hogy odament édesapám, s azt mondta, hogy a fásládán ették a hagymát s a pityókát a gyermekek, s István bácsi s ő tojásrántottát. S kérdezte édesapám, hogy hogy tud lemmenni neked a torkodon ez, s aszondta, hogy a tehén elpusztult, s ki kell spórolni a gyermekeken. Ilyen vót. S mennyiszer megverte. A körtefához kötte Esztit* [Köllő Teréz fogadott lányát], *s Pál Mártonné futott fel, hogy menjen édesapám, me ott ütte csihánnyal. Ó, borzasztó, miket csinált. De hát, megtanitotta. Ha húzta a haját, s odakapott Eszti, hát véres vót a körmei. Addig ütötte. Vót egy ilyen eset, hogy idejött kötni. Leánykák vótunk mi, mind nagyobbacskák, s a hugommal ment ki, s jácodtak, s hógolyóztak, s egyszer sír Eszti, s kérdi édesanyám, hogy ne, milyen bajod van. S „látom hogy mennek s jácodnak, s keresztmámi nem szól semmit, s nekem”, aszondja, „ki van hagyva, hogy estig mennyit kell kössek”. Aszongya édesanyám, vegyétek el tőle, te. S elvette a testvérem, Teréz, s ők, „menj ki s jácodjál”.*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Aszondja, hogy vótak a mezőn, aratni, és őneki má elég vót, aszondta, estig Eszti le tudja a többit aratni, az árpát, s ő jött el. A vizet kiöntötte! Azt mondta Eszti, hogy ott nedves vót valami, olyan porka eső vót, aszondja, s a szárán ami víz vót az árpának, abból enyhitette a nyelvit. [...] *S kiválasztotta, hogy Esztit szereti, s a fiút nem, s... S osztá meg kellett engedjen, mikor Eszti férjhez ment. S osztá el is kellett onnan kőtözzenek Esztiék, me először ott vótak náluk, s el is kellett kőtözzenek onnan. Feri azt mondta, hát ő a szeszélyinek nem teszi ki magát. S elmentek.* [...] *Mihály megfogta, s kihanyitotta a bőröndjit, amivel jött.*

D.V. olvasta Köllő Teréz kéziratát. Bár az abban megfogalmazott énkép nem egyezik az ő véleményével, mégis azt állította, hogy ami a szövegben meg van írva, az mind igaz, ha nem is a teljes igazság: *Hát leírta a valóságot, s egy kicsit szépitgette is, hogy ő mennyire akarta s jól nevelni a gyermekeket. A sok gonoszságát nem írta le. Hát a könyvbe amit írt, az igaz vót. A gonoszságait nem írta le, de amit leírt, az igaz.* [...] *Muszáj vót István úgy csinálja, ahogy ő mondta, s egy nagyon tiszta, pedáns asszony vót. Eszti ami ruhákot kiterített, újratette, s utánamosogatott. Testvéreivel se vót jóba. Ha Eszti a konyhát felsúrolta, azt mégegyszer felsúroltatta, met elsőbben nem vót jó. Főzni kiválóan tudott. Jártak hozzá a tanárok, főzött nekik. Vagy öt-hat tanár ment oda. S akkor idegenből akik jöttek, akkor nem vót ilyen étkezde, mint most, azok es odamentek. Hát azt mondta, hogy őneki nem vót kedve odamenni, az apácákhoz, s a szülei adták oda.* [...] *Befogadták a szomszédok. Csodálkoztak, hogy hogy viselkedik. Mindegyik után megmondta a véleményit. Hát még a tyúkokot is megtanitotta, azt mondja K. A.-né, hogy pofonverte a tyúkokot. Megfogta, s pofon verte, igen.* [...] *Hazahozta Eszti neki a libákot. S hazajött, s há úgy össze vótak törve a csontjaik. Addig ütötte őköt. S kárimkodott. Apáca vót, s méges úgy tudott káromkodni.* [...] *Őneki jól esett, hogy tudta kínozni. Hát milyen egy kicsileánka. Lefeküdt, s elpurcolta magát, s felkapta a lepedőt, s vizet öntött a fenekibe. Na. Ilyent csinált. Szadista vót. Élvezte azt, hogy tudja kínozni. Nemtom, ha sajátja lett vóna, milyen lett vóna. De meg is vótak tanítva Esztiék. Úgy féltek, s a tisztaság, s a főzés.* [...] *De amikor veszekedett is a szomszédasszonnal, egyszer hallottam, hogy olyan radikális szavakot használt. Nem kompromittáljuk semmihez senki becsületit, elhallgat! Ilyeneket mondott.*

M.R. (asszony, 1944, nyugalmazott banki tisztviselő) gyermekkorát Köllő Teréz szomszédságában töltötte, ebből az időszakból maradtak a

következő emlékei: *Kicsik voltak, mondjuk nálamnál idősebbek voltak, Mihály és Eszter. Egy csetepaté után Esztinek a játékjait átdobálta hozzánk. Hát ezt biztos bosszúból. Mert gyermek szemmel nézve, ilyen kicsi világos kékre festett asztal, szekrény volt, aminek én ugyan örvendtem, de tudtam, hogy Esztié. Ez volt egy ilyen epizód. Akkor még egy másik volt olyan, hogy mondjuk, mi is szegények voltunk annak idejin, és a körtefa ága áthajlott az udvarunkra. S egyik reggel mikor mentem ki, akkor egy körte lepottyant, s fel akartam venni, de azt mondja, hogy: Van ott egy körte, s vedd fel, s a többi ami lehullott, az a tiéd. De közbe nem volt semmi lehullva.* [...] *A kanapéhoz meg voltak kötözve, s a víz oda volt téve egy hokellire, vagy székre, s persze azok még el se érték. Mindenesetre ahogy visszaemlékszek én is az elmondásokból, ugyebár a nagyok beszélték, mi hallgatóztunk, hogy voltak ilyen csetepaték. S nagyon-nagyon bántotta a két gyermeket. Mihályék talán azért is mentek el, mert itt sem tudtak kijőni, amikor megnősült, ők azétt mentek el Pitestre annak idején.*

SZ.I. (óvónő, 1951) régen Köllő Teréz szomszédságában lakott, albérletben, az asszonyt kegyetlennek télte meg: *Egyszer úgy verte a disznókot, R. néni, P.-né, engem kiáltott, hogy jöjjön csak ide, I., s nézze meg, most nézze meg, milyen, azt mondja. Úgy verte a disznót egy órán keresztül, hogy mi úgy sajnáltuk, az én szívem így vert, ne. S azalatt egy csomó mindent mesélt, csak hát má elfelejtettem.*

K.R. (asszony, 1933) Köllő Teréz fogadott lányának közeli ismerőse, Gyergyócsomafalván született, de ugyanazon a Temesvárhoz közeli vidéken él, ahol Köllő Teréz is utolsó napjait töltötte: *Hát eleget panaszkodott Eszti, ténleg sokat. Ahhoz, hogy apáca vót, nagyon-nagyon gonosz vót.* [...] *Nagyon szerelmesek vótak a férfiak belé, nagyon szép vót. Nekem aszondta. Aszondta, féltékenységgé tették, kitették, nem ő hatta ott, aszondta. Nekem örökké aszondta. Nagyon szép leány vót, s elég jó téren a fiak... Hát ott mennyi fiú lehetett, az apácáknál? Mind szerelmesek vótak belé.* [...] *Emlékezőtehetsége nagy vót, azt, amit leírt, most es el tudná mondani, ha élne.* [...] *Emlegette, hogy írt.* [...] *Aszondta nekem egyszer, én csak azt szeretném megérni, hogy addig ne haljak meg, hogy tudjam, hogy hányan vették meg. Mondom, mama, azt honnat tudja meg maga? Azt nem csak csomafaliak veszik meg, ha ki lesz bocsájtva, mondom. Azt megveheti még más es, a városba es, vagy mit lehet tudni, hogy hova bocsássák ki. Nem csak Csomafalán bocsássák ki.*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

D.V.: *Azt mondta nekem, hogy a családnak hagyja. Hát mind örvendezett, hogy kiadják, s megveszik, s…*

E.M.-t (asszony, 1936) Köllő Teréz férjének első feleségéhez rokoni szálak fűzik: *Azt soha el nem felejtem, hogy a… Aztán a nagyanyám meghalt, s akkor István bácsi, sógorbácsi, megnősült, s elvette ezt az apácát, és akkor, amikor mentem én Esztihez, Eszti a nevelt lánya, s Mihály a nevelt fia vót ennek az apácának, hát Eszti meg vót kötve az asztal lábához, s egy hokelli melléje vót téve, egy csupor víz, s egy szelet száraz kenyér. Meg vót kötve, s reggeltől estefeléig ott vót. S meg vót kötve, hogy ne tudjon elmenni hazulról. S ezt soha meg nem tudtam bocsátani. Én temetésire se jártam el. Nem tudtam neki megbocsátani azt, hogy… S akkor jöttem haza, s sírtam, hogy édesanyám, Esztit hozzuk ide nálunk, mert ott enni sem adnak, s megkötik az asztalhoz. Szóval jót nem hallottam róla soha.* […] *Nem azt adta ennik. S egyáltalán nem vót szabad… Hát akkor lehet, hogy az vót a divat, hogy a gyereket külön asztalhoz ültették, de azok a gyerkek együtt a szülőkkel nem ettek soha, és nem azt ették, amit a szülők. Száraz kenyér, s egy csupor víz, s az vót egész napra nekik kitéve. S megkötözve az asztal lábához. S ütötte, s verte. Ez is igaz. Senkinek jó véleménye nem vót róla. Igaz, hogy hát vót egy idő, amikor azt is figyelembe vették, hogyhát egy, tudja Isten, az ilyen rendbéli apácáktól s papnövendékektől s a többi hát elvárta vóna s elvárná a nép, hogy azok különbek s rendesebbek, mint a másik, az egyszerű falusi ember, és hát jó véleménnyel nem vótak. És mindenki csak rosszat mondott, hogy hát apáca, s hogy tud ilyen lenni, kegyetlen, s fösvény, s rossz, s ezeket mondták.* […] *Nem vót leesve az alma a fáról, s a gyermekek szedtek le, s ő megszidta, s seprűvel futott utánok. Ott a szomszédok mondták. Ez is igaz vót.*

SZ.M. (tanárnő, 1953) Köllő Teréz távolabbi rokona: *Apáca Teré, úgy hívták nálunk a családban. Úgy tartották róla, hogy rossz asszony. Egyszer jött édesapámhoz, s valamit magyarázott, hogy mikor s miért jött el az apácáktól. Amikor elment, apám azt morogta utána, magában, hogy „akkor, akkor, az anyád picsáját”.*

Alkalmam volt beszélgetni A.E.-vel is, Köllő Teréz fogadott leányával. Kiderült, hogy Köllő Teréz nem mutatta meg neki a kéziratot, habár sokat beszélt arról. „Kolozsvárra van béadva” – mondta neki egyszer, rám utalva. Végvárra sem vitte magával, otthon őrizte az éjjeliszekrényben. A családnak a szöveghez fűzött véleményére így még várni kell. Mindazonáltal A.E. nem

nyilatkozott a fent beszélőkhöz hasonlóan, azt mondta, hogy mostohaanyjáról a halála óta csak az utolsó percekben tanúsított hálás viselkedése jut eszébe. Helyette menye, Köllő Teréz unokája vette át a szót: : *Mama* [A.E.] *sok mindent tudna mondani, csak nem mondja*. Tudniillik, hogy Köllő Teréz a szomszédokkal nem tartott kapcsolatot. *Nem vót olyan, hogy átmenjen egyet beszélgetni. A szomszédok csak a rosszat tudnák mondani róla*. Zárkózott, szigorú asszony volt, nem érdekelte senki és semmi. Az albérlőit jobban szerette saját nevelt gyermekeinél, azok gyermekeit szívesebben nevelte, főzött rájuk. *Mihályt elűzte. Inkább idegeneknél lakott Mihály, ott a hidegben nevelték a gyermekeket* [K.T. unokáit].

Két gyökeresen eltérő jellem rekonstruálható tehát a szöveg olvasata és a környezet véleménye alapján. Ugyanakkor megfigyelhető az is, hogy a Köllő Terézről kialakult beszédmódot forgalmazó beszédközösség ott kezdi mesélni történeteit, ahol a szöveg jóformán abbahagyta: az asszony férjhezmenésétől annak haláláig. A két eltérő valóságreferenciát termelő szöveg (a szöveg kijelentései versus az emlékezők történetei) nem foglalhatók olyan egységes keretbe, mely valamiféle „valós" képét adná annak, hogy ki is volt ez az asszony. Csak feltételezni tudnám, hogy Köllő Teréz visszahallotta a róla forgalmazott információkat, történeteket. A kéziratát éppen ezért mint ezekre a vádakra válaszként megalkotott szöveget értelmezhetjük: nem volt alkalma, lehetősége szembeszállni a rokonsággal, a szomszédsággal, a faluközösséggel, ezért íráshoz folyamodott. Ezen túl pedig igyekezett szentesíteni mondanivalóját, a publikálás iránti folyamatos érdeklődése által. A kiadott, nyomtatásban megjelent könyv ellen nehezebb lett volna vádat emelni, mint az elzárkózása, illetőleg marginalizálása folytán tőle elszakadt közösség előtt, annak kiszolgáltatva. Életének leírásával ideális önképét alkotja meg, afféle színpadi előadás gyanánt, színpadias beszédmódot alkalmazva, ezzel ellensúlyozva mindazt, amit élete során hasztalanul kívánt elérni.

Huszár András tanításai

Huszár András 1931. december 13-án született, Gyergyócsomafalván. A pontos dátum azért is fontos, mivel önéletrajza írásához éppen a születésnapján, 2003. december 13-án, 73 éves korában fogott hozzá. Jelképes gesztus, mely arról árulkodik, hogy előzetesen átgondolta,

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

megfontolta ennek a nagy munkának az elvégzését, nem esetlegesen kezdett hozzá az íráshoz; az öntudatosság, a munka komolysága abban is látszik, hogy az önéletrajz három nagy füzetet, összesen 476 oldalt tesz ki, nem számolva a mellékleteket, melyek sűrűn tarkítják az említett füzeteket (különféle dokumentumok, újságcikkek mellett megközelítőleg 70 fénykép).

Huszár András egyszerű gazdálkodó emberek gyermeke, tizennégy testvér közül (melyből csupán öten érték meg a felnőtt kort) ő a tizenegyedik. Nehéz időkben töltötte a gyermekkorát, a két világháború között járt iskolába. Katonasorba már a békésebb időkben kellett állnia, tűzoltó katonaként ismerte meg először a más vidékek embereit, szokásait. A gépezetekkel kapcsolatos tapasztalatait később sikeresen hasznosította, mezőgazdasági gépeken dolgozott. Előtte azonban a családalapítás nehézségeivel kellett megküzdenie, házat épített, erdőn, fakitermelésnél dolgozott, nyáron gazdálkodott, lovat, tehenet tartott. Három fiúgyermeke született, mindhárommal való kapcsolatát a kölcsönös tisztelet, segítőkészség jellemzi kezdettől fogva; apjuk nyílt, egyenes, de makacs és kitartó természetét örökölve utóbbi évtizedek során mindhárman jelentős vagyonra tettek szert.

Huszár András azon közismert személyiségek egyike Gyergyócsomafalván, akik nem féltek szembeszállni a mindenkori hatalommal, közigazgatással. Bár sohasem volt politikai üldözött, a kommunizmus idején makacsul ellenkezett a kollektív gazdaságba, valamint a kommunista pártba való kényszerített beállás ellen. Az 1989-es forradalom helyi eseményeinek résztvevője, az emberek a mindenkori falugyűlések állandó felszólalójaként ismerik. A helyi értelmiség is felfigyelt rá, az évente szervezett Csomafalvi Értelmiségi Fórum (CSÉF), illetőleg kiállítások, könyvbemutatók és más hasonló rendezvények, értekezletek állandó résztvevőjeként, és állandó felszólalójaként tartja számon. Azonban a politikai, kulturális folyamatok iránti érzékenysége nem merül ki a nyilvános eseményeken való szerepléseiben: kivételes mobilitás jellemzi idős korában is, főként azután, hogy hatvan éves korára hajtási engedélyt szerzett. Jelentős közéleti személyiségekkel, főként egyházi elöljárókkal, papokkal tart fenn állandó kapcsolatot, részt vett a Székely Nemzeti Tanács alakuló ülésein is. A 2000-es évek elején az egyik magyarországi lovagrend tagjává avatta, önéletrajzát már Vitéz Huszár Andrásként írja alá.

Egy példaszerű élettörténet

Az önéletrajz néhány utólag mellékelt oldallal kezdődik, melyek a Huszár család eredetét ismertetik, az 1500-as évektől kezdődően. Az információk egy 1895-ös lexikonból származnak (*Pallas Nagy Lexikona*, IX. kötet). Az adatok szerint az első Huszár család neves tagjai között várkapitányok, katonatisztek, alispánok is szerepelnek, azonban ennek az ágnak „magva szakad". Az 1700-as években alapított újabb ág tagjai közül szintén számos nevezetes személyt említ: ezek között 1848-as szabadságharcos, szobrász, reformátor, nyomdász szerepel.

Az első füzet főoldalán a szerző összefoglalja írásának indítékait, életpályájának főbb szakaszait, konfliktusait, a második oldalt pedig szándékosan üresen hagyja, és csak akkor írja tele, amikor az első füzettel elkészült. Az utólag kitöltött oldalon mondja el, hogy írásához nem készített jegyzeteket, hanem folyamatosan írt, ezért utólag kiegészítéseket kellett beékelnie, ugyanis néhány helyen, az írás során nem jutott eszébe egy-egy fontos esemény. Itt magyarázza meg azt is, hogy miért mellékelt igen nagy számban családi fotókat a kézirathoz: a hitelesség kedvéért tette. Ugyanakkor a szerző hálát ad a „Mindenható Istennek" azért, hogy sikerült véghezvinni az írást, ellentétben Huszár J. nevű bátyjával, aki harmadik próbálkozásra is összetépte kéziratát.

A bevezető oldalak után kezdődik a tulajdonképpeni önéletrajz, a kézirat címével: *Önéletrajz Vitéz Huszár András*. Az első gyermekkori élmény az édesapához fűződik, aki határkerülésre (a falu határában levő szántóföldek számbavételére) viszi gyermekét. Ez a gesztus a bemutatott életszakasz (gyermekkor) egészére jellemző: Huszár Andrást az édesapa tanítja dolgozni, ő ismerteti meg a rengeteg helynévvel, hogy a falu határában tájékozódni tudjon, s végül identitástudatát (magyarságát, székelységét, hazafiságát) is édesapjától tanulja. Mintha az elsajátított tudást kívánná továbbadni, olyan részletességgel szól a szerző az év különböző szakaszainak megfelelő munkálatokról. Ezen munkálatok között a szöveg elsősorban a szénacsinálásra, erdei, fával kapcsolatos munkákra (fakitermelés, csemeteültetés), határkerülésre (a vetések számbavételére), őszi betakarításra (aratás, cséplés) fordít figyelmet. Érdemes megfigyelni a leírások részletességét: *Két hét leforgása alatt kellett végezni az aratással mert kellett kezdeni össze hordani, ahol a cséplő hely kivolt jelölve. Ott mindenki külön egy asztagba rakta az éleségit, a zab mely később érik*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

azzal fejeződött be a kazal. Egy szérüre 250-300 gazda hordotta össze a termésit s amikor a cséplőgép oda került eltelhetett még 2 hónap is akkor leértesitettek a gazdát, hogy hólnap reggel, délkor vagy este, csépelnek. Ekkor a gazda nagy kalákát hivott össze 4–5 hordó szekeret is s bár 8 személyt, Kellett egy asszony vagy lány kéve vágó 2 asszony s egy férfi zsákolni, egy gyermek törek huzni, egy erös férfi kéve felhánni, két vagy 3 férfi szalmát el szedni és fel hánni s aki fuvarral vólt azok rakták a szekeret szalmával, hordták haza és rakták kazalba, utóljara a szemet s legutóljára a polyvát ez minden évbe megismétlödött.

A gyermekkorban megismert munkák mellett, azokhoz hasonló részletességgel az első iskolai évek játszanak fontos szerepet az élettörténetben. A szerző hosszasan sorolja fel az egykori osztálytársait, ülésrend szerint, megemlítve néhány mondatban az egyes személyek további sorsának legfontosabb mozzanatait is. Az a gesztus, hogy a történet síkjáról a szöveg időnként, ideiglenesen későbbi idősíkokra vált, a kézirat másik jellemző vonása, mely egyszersmind arról is árulkodik, hogy az elbeszélői nézőpont a múlt (az események ideje) és a jelen (az írás időpontja) között szüntelenül mozog. Ennek az epizódnak külön érdekessége a politikai eseményeknek (a második világháborúval kapcsolatos történéseknek) a kisgyermek szemszögéből való bemutatása. A szöveg jól érzékelteti, hogy a gyermeki ész a felnőttek viselkedését igyekszik megfigyelni, és az események súlyát azon keresztül megérteni. Ugyanakkor az édesapa magyarságtudatra nevelő szándéka kiemelkedően fontos mondanivalója a szövegnek, leginkább annál a résznél, ahol az egész vidék a magyar hadsereg bevonulását várja. A rendre ismertetett iskolai évek (az elsőtől a negyedik osztályig) mindegyike összekapcsolódik valamilyen jelentős, említésre méltó emlékkel az iskola épületében, udvarán történtek mellett, mint láttuk a világháborús események példáját. Ezek mellett olyan apró történésekről is olvashatunk, mint a következő emlékfoszlány: *Ezen az estén még van egy furcsa jelenet. É ap* [Édesapám] *ült a széken, felállott hogy a lámpánál a szivarat gyujcsa meg s én a széket valamiért tovább huztam, s amikor É ap le akart ülni a földre ült. Igazán verést érdemeltem volna, de csak figyelmeztetést kaptam. Én is beláttam hogy valamit elfudriskodtam, s a barátaim is meg vóltak ijedve hogy most mi lessz. Egy perc mulva minden el volt feledve.*

Az iskolaévek alatt Huszár András leventekiképzésen is részt vesz, emellett, gyermekként alkalma van megtapasztalni a kulturális másságot

is, hiszen az iskola épülete, adottságai miatt gyakran szolgál állomáshelyül a különböző hadseregek szakaszainak: *Egyszer csak kezdetek jönni a németek fényes kocsikkal* [...] *bé áltak az iskola udvarára ahol mi othon éreztük magunkat ugy jártunk a kocsik között mintha a mieink lettek vólna*. A világháború évei alatt a faluban kialakult közhangulatot a következő részlet szemlélteti: *Ebben az időben erősen folyt a politizálás. Nálunk a műhelybe* [kerekes műhely] *vólt a találkozó É ap-mal egy idősek és még idősebbek be vóltak kapcsolódva a pólitizálásban az ujság olvasó É ap volt pedig néki csak két osztálya vólt. Folyékonyan olvasott. Aki legjelesebb vólt (ugy irom ahogy olvasták) I Ájzenhaver II Sztalin III Hitler IV Musulini V Titó VI Göbler, VII Horthi, akit nagyon tiszteltek, most idős fejjel is nehéz végiggondolnom, hogy mennyit emlegették a Nátót, s főbképpen a Balkánt, és az embargót, vólt időm meghalgatni őket, mert É ap azt akarta, hogy tanuljam meg az ő mesterségit*. Az egyéni sors és a szűkebb környezet, valamint a nagyvilág eseményei magától értetődően kapcsolódnak össze a történetalkotó emlékezés során.

A szöveg szinte átmenet nélkül vált az iskolai évekről az újabb epizódra, a munkás élet kezdetére, ez az időszak azonban csakhamar félbemarad, a katonai évek miatt. Az első hat hónap, a kiképzés időszaka Craiován zajlik. Érezhető a szövegből, hogy a szerző nem repes az örömtől, hogy román katona lett (avagy, hogy román katonáskodásáról kénytelen mesélni). A katonáskodás elbeszélésében a másságra való rácsodálkozás kap hangsúlyos szerepet. A magyarlakta vidékről származó legények első ízben kerülnek közvetlen kapcsolatba a román nyelvvel, ettől fogva létfontosságú annak alapszintű elsajátítása. A szöveg hemzseg az akkor megtanult szavaktól (*dormitor* [hálószoba], *pluton* [szakasz], *deşteptare* [felkelés], *poligon* [gyakorlótér] stb.), valamint a megfigyelt, kultúrák közötti különbségekre való utalásoktól (*Közeledtünk a Karácsonyhoz s vólt akinek már jött csomag. Eldugva fogyaszgatták, a románoknak általába puliszka jött, pedig ott eleget adtak, egyszer nekem is jött csomag elég barna kenyér s apróbb disznyóságok*).

A katonaság egyik legmegrázóbb élménye a katonaságnak az, amikor kiderül, hogy Huszár Andrásnak az eredeti időtartam helyett három évet kell szolgálnia, miközben már fiatal suhancként családfenntartó, hiszen, mivel édesapját elveszítette, az otthoni gazdaságról neki kellett jórészt gondoskodnia otthon. Tűzoltóként negyven hónapot tölt a Craiova melletti Băileşti-en. Katonatársait név szerint, részletesen bemutatja, itt is

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

reflektálva különböző személyek további sorsára. Katonasága alatt kénytelen részt venni politikai oktatásban is, a kommunista ideológiákkal nézetei gyakran összeférhetetlenek, néhány kisebb konfliktusa is adódik ebből. Részletesen ismertet számos tűzesetet is, ahol a tűzoltás fortélyai mellett azoknak a román családoknak a szokásaira is kitér, melyek portáján a tűz oltásában részt vett. Hasznát veszi ugyanakkor az otthon tanult különböző mesterségeknek is, így például citerát ácsol, illetve a tisztek számára disznót vág. Katonáskodásának második felét a konyhán tölti, ahol tisztaságot tart, és hozzáértéssel végzi munkáját.

A leszerelés után, 1956-ban Huszár András megnősül, házat épít. A házasság körülményeinek hosszas ismertetése során ezt írja: *Mindenki Marit sajnálta, hogy abba a vékony menyaszonyi ruhába megfázik akkor még a templomok nem voltak melegitve mint most, inkább a hideg vólt beszorulva. A Darvas plébános ur kérdéseire mind ketten értelmesen és hangosan válaszoltunk hogy saját akaratunkból tesszük ezt igen és hogy holtodiglan hóltomiglan minden nemü viszonttagságba és hogy én őt el nem hagyom, Isten engem úgy segéljen, Most 48 év után bátran lemerem írni hogy be is tartottuk*. Életpályájának ezen időszakát is a különböző munkavégzések határozzák meg. Gyermekeinek születése, pontosabban három gyermeke közül a legnagyobb világra jötte lesz az a határvonal, ahonnan kezdve élete gyökeresen megváltozik. Ezután minden lépését, döntését a család szükségletei, a családi élet követelményei határozzák meg. A fiatal házaspárnak nem könnyű az élete, a férj télen is erdei fakitermelésen kénytelen dolgozni, a vidékre jellemző -20 fokos hidegben. Szerencséjükre Huszár András édesanyja (aki az édesapa halála után a szövegben is részben átveszi annak helyét, szerepét) sokat segíti őket a nehézségekben, a gyakori távollét alatt a gazdaság biztonságban van. Az édesanya 1959-ben hal meg, ettől kezdve az összes teher, amit a háztartásban vállalt, Huszár Andrásra, de főként fiatal feleségére hárul.

Fontos eseménysor szól a kollektivizálásról, mely során Huszár András a legutolsók között szolgáltatja be nehéz munkával megszerzett állatait, földjeit. Itt is részletesen ismerhetjük meg azokat a személyeket, és ezek tevékenységét, akik az államosításban szerepet kapnak, s hogy ezekkel a személyekkel, és a hatalommal nem kerül végzetes összetűzésbe, azt a mellette mindvégig kitartó feleségének köszönheti. Összetűzésben mindenesetre van része többször is, a következő idézetben például láthatjuk, hogy hogyan ellenkezett a Román Kommunista Pártba való belépés ellen:

...nékünk brigadosoknak részt kellett ha vólt párttag ha nem részt kellett vegyünk még egy felkészitő kurzuson. Tudtom szerint mindegyikből párttag lett csak én nem. Ekkor már nagyobb téteknek voltam kitéve. Én tettem fel egy pár kérdést. Akkor hogy párttag legyek, a vallásomot gyakorolhatom-e ugy mint eddig? és templomba is ugy járhatoke mint eddig? nem azt nem lehet akkor én választottam a Mindenható Istent. Majd megválik, hogy kit választ? És még szeretnék mondani valamit. Önök mind a Román Komunista pártnak a tagjai s én Székely vagyok és magyar s a nemzetiségemet semmivel nem szenyezem bé. Mind rám voltak esve a kolégáim is, és akkor elkezdettem mondani a Trianont, azok akik csufságot űztek a magyarokból, azokkal nem cimborálok, amiből lett egy nagy vita, nem engedtem magam legyőzni mert én magyar iskolába jártam és tanultam a történelmet.

Számos, a munkával kapcsolatos történetben a ló játssza a fő szerepet, szinte mint családtag, elengedhetetlen segítőtárs; mellette pedig Huszár András önmagát mint a lovak természetének, betegségeinek jó ismerőjét ábrázolja. Időközben a lovakat munkagépek váltják fel, melyekhez hasonlóan jó érzéke van, hiszen már a katonaság alatt, a tűzoltókocsik mellett is sokat tanult e téren, mezőgépészi tanfolyamot végez, és jogosítványt is szerez a gépekhez. Ezzel kapcsolatos sikerélményét a következő rész mondja el: [A vizsga után:] *Egy óra mulva mind a 60an ott vóltunk a teremben.* [A vizsgabiztos] *Megkért, hogy legyek szíves álljak fel és amíg a beszédit elvégzi álljak. El kezdete mondani nézzétek meg ezt az embert már őszül a haja s az egészeteken túl tett kigyalázott, azokat a fiatalokat akiknek csak az lett volna a dolguk hogy 3 évig tanuljanak ti vagytok az állam patkányai akik az államnak csak kárt csináltatok 3 évig s azzal megkért hogy ne essék rosszul de ezt meg kellett mondja, nékem ez dicsőség.*

Ettől kezdve még többször, és immár jóval messzebbre kell távoznia otthonától, családjától, a gyergyóvidéki mezőgazdasági gépeket ugyanis újabb és újabb állami gazdaságokhoz rendelik szerte az országban, azzal az ürüggyel, hogy a régió zord időjárása miatt itt később tavaszodik, tehát a gépekre is később van szükség, mint másutt. Ezzel kapcsolatosan a következő megjegyzést érdemes idéznünk: *Ezután 10 év egyformálag telt el. Tavasszal idegenbe szántani vetni, azután ide haza, s már kellett is készülni idegenbe aratni s mikor onnan haza értünk ismét vártak hogy 9-11 nap alatt kell végezni az aratással s ismét készűlni idegenbe.*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Megismerkedtünk a tájakkal, emberekkel, szokásaikkal s mikor küldöttek már tudtuk hogy mire számíthatunk.

Egy ilyen alkalommal a Bánságban, Zsombolyán, a román–jugoszláv határ mentén arató-cséplő géppel dolgozik, és itt lehetősége nyílik az emigrálásra. Hosszas vívódás után úgy dönt, hogy nem lépi át a határt, a legfőbb érv a határátlépés ellen a család megléte. A szövegben úgy jelenik meg ez az eset, mint az életpálya egyik sorsfordulója, mint olyan döntéshelyzet, mely két egymástól gyökeresen eltérő végkifejletet eredményezhetett volna. Emellett, ugyanezen a helyszínen éri sorscsapás, amikor alaptalanul lopással gyanúsítják, és ezért közel egy évi börtönbüntetést szabnak ki rá. Időközben már harmadik fiúgyermeke is megszületett, a két idősebb pedig házasság előtt áll, gondoskodni kell róluk, házat építeni nekik. Érdekes, hogy eddig a megélhetésért folytatott küzdelemnek volt a helyszíne az erdő; az idő múlásával, a gyermekek növekedésével, felnőtté válásával az erdő a kikapcsolódás, a szórakozás helyszíne is lesz: *...megvólt a szép kicsi víkend ház és az istálló, s nem adtuk föl a reményt csak tovább gazdálkodtunk, mert a gyermekek is jó szívvel mentek Bartis hegyibe, és ha valaki vendégünk jött a mesés Bartis hegyibe vittük*. Ez, és az ehhez hasonló kisebb-nagyobb változások a szövegen belül egy nagyobb, gyökeres változást vezetnek be fokozatosan: az 1989-es forradalmat, és annak következményeit.

Az 1989-es forradalomtól kezdve Huszár András részt vesz a falu politikai életében, ott van a Romániai Magyar Demokrata Szövetség helyi (csomafalvi) alakuló ülésén, a földosztó bizottság tagjává választják. Magyarságtudatával hamar felhívja magára a régi és új vezetők figyelmét, visszás helyzetekről is tudósít a szöveg: *Minden héten tartott gyülést a nemzet mentési front, egy ilyen este amikor le volt szervezve hogy ha valaki olyan talál felszólalni, mint én vagy hozzám hasonlók, azokat ki kell fütyülni vagy le hurrogni. Nékem a fülembe sugták, s el tökéltem magamba, hogy igenis hangoztatom magamat. Előző gyülésen Simon János bácsit, aki a faluban nagy tiszteletnek örvendett úgy kifütyülték szóhoz sem tudott jutni. A kifütyülők jól le vóltak itatva* [...]. *Ugy gondoltam, hogy első szavam is az lessz: Hazádnak rendületlenül légy híve óh magyar. A szózatot egésszen, és ugy vóltam fordulva hogy lássam, ki az aki ki akar fütyülni, és láttam hogy a kicsi fiam Árpád feláll és a termet elhagyja. Én tovább a nemzeti imánkat és többször is megismételtem. Hányszor támadt tenfiad szép hazám kebledre* [...]*, s egyszer egyik*

rikkancs, elrikancsa magát, nem szavaló estet tartunk, ígyna legalább egyet megláttam. A leírt élettörténet mindvégig az elbeszélő én egységes narratívája, változatlanul a magyarságtudatát, vallásosságát és egyenes, család- és munkaszerető jellemét tartotta szem előtt. Az idézett szövegrész azonban azt is elárulja, hogy ebben a narratívában ezek a tulajdonságok bizonyos személyek számára egész mást jelentenek. Huszár András konfliktusba is keveredik a falu egyik legtekintélyesebb pozíciójában lévő személyével, annak családjával: nem nézi jó szemmel, hogy az egykori kollektívgazdaság-elnök addigi előnyös pozícióját átmenti a forradalomkor, és továbbra is a község egyik elöljárója marad, tehetős vagyonra téve szert. A konfliktus eredménye az lesz, hogy a vádat, amivel az említett személyt illette, nyilvánosan vissza kell vonnia az egész falu előtt, a kábeltelevízió helyi csatornáján. Huszár András élete nagy igazságtalanságaként éli ezt meg, olyan sorscsapásként, mely igen súlyos idegrendszeri, időszakos bénulással járó, és nagy nehézségek, erős akarat árán végül legyőzött betegséget eredményezett. Mindez megfogalmazása szerint azért történt, mert jellemén épp akkor esett csorba, amikor nem várta: egész életében ellent mondott a hatalom igazságtalanságainak, erre a hirtelen jött szabadság, demokrácia ilyen nem várt, igazságtalan fordulatot hozott számára, ahelyett, hogy őt igazolta volna.

Azonban még ez a megrázó emlék, élmény sincs semmilyen szembetűnő módon (fejezetcímmel, aláhúzással stb.) kiemelve a szövegből, ahogy az eddig elbeszélt, általunk fontosnak vélhető sorsfordulók történetei sincsenek. A szövegre inkább az egységesség jellemző, mintsem a hullámzó hangulatváltások, mint amilyeneket például a Köllő Teréz írása esetében tapasztalhatunk. Ez az egységesség, változatlan (mondhatni egyszerű, felkiáltásoktól, érzelmi kitörésektől ódzkodó) hangnem azonban a maga módján rendkívüli szövegszervező erővel bír: fokozatosan sodorja az olvasót a mondanivalóval a kívánt irányba. A történetek egymásutánja ok-okozati összefüggéseket érzékeltet, és eszerint irányítja a megértést is. Minden fontos vagy kevésbé fontos történés, ami az életpálya során az egyénnel, annak sorsával kapcsolatos, előre meghatározott, vagy meghatározható olyan paraméterek segítségével, mint például az egyén különböző jellemvonásai, identitásának különböző aspektusai. Az írás éppen ezért a történeteknek nem csak az egyszerű felsorolását, előadását jelenti Huszár András számára, hanem önmaga jellemének tükrözésére, megkonstruálására is szolgál. Az élettörténet emlékezetes konfliktusai

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

voltaképp jellemek közötti konfliktusokként kerülnek ábrázolásra, ugyanakkor, talán éppen ennek köszönhetően, a szöveg gyakran eltér attól az eredeti szándékától, hogy minden egyes emlékezetes eseményt megörökítsen. A logikai sorrend megköveteli az időbeli ugrásokat, és így számos esemény kimarad a szövegtörzsből. Azokat a történeteket, melyek később jutnak eszébe, a szerző utólagosan, mellékelt oldalakkal rendre pótolja.

A szöveg utolsó szakaszában érzékelhető, hogy a múltra való emlékezés helyét lassan átveszik a jelen sodrásszerű eseményei, a szöveg szinte naplószerűvé válik. Még hangsúlyosabbá válik az utazás, a szűkebb házból való kilépés mint tanulságokkal szolgáló esemény, alkalom; jellegzetes történetsorozatot olvashatunk ezzel kapcsolatosan a Budapesten, a nagyobbik fiú ott-tartózkodása idején tett látogatásról.

Az elbeszélő én, Huszár András életének történetéhez, mintegy azzal párhuzamosan a harmadik füzet első negyedében a gyermekek életének történései zárkóznak fel. Ahogy egyre több esemény főszereplői a gyermekek, úgy időnként háttérbe szorul az elbeszélő én központi szerepe. A szerző így fogalmazza meg a szándékát: *Szeretném s akarom is hogy mind három gyermekünkröl egyforma hosszu jeleneteket irjak, de mivel András első gyermek és kicsi gyenge gyermek vólt, néki több minden meg vólt engedve.*

Az önéletrajz érezhetően közeledik ahhoz a ponthoz, ahol az események retrospektív nézőpontja kifogyni látszik a mondanivalóból. Egyre több időbeli ugrást figyelhetünk meg, mintha a szöveg halasztani igyekezne önmaga befejezését. Így jön létre az a néhány történetből álló rész is, melyből a szerzőnek a falu egyházi életében betöltött szerepét ismerjük meg. Egyháztanácsos lévén, Huszár András nemtetszését fejezi ki akkor, amikor a falu plébánosa nem a hagyományok szerint jár el az egyházközség megszervezésében. Küldöttként Gyulafehérvárra utazik panaszt tenni, ez lesz a második ilyen jellegű útja. (Említésre méltónak tartja azt is, hogy az első útján személyesen találkozik Márton Áron püspökkel.) A panasztétel eredményeként a kérdéses plébános helyett másikat helyeznek Gyergyócsomafalvára – a később esperesi rangot kapott katolikus pappal ettől kezdve máig szoros kapcsolatot tart fenn. A falu egyházi életében való részvételének másik fontos említése az, hogy a faluban hagyományos szentségimádás (közös imádkozás a templomban, a vasárnapi szentmise után) vezetését örökli a számunkra önéletírása miatt fontos Czirják Gergelytől.

Ezen történetek után Huszár András más perspektívába helyezi életének elmesélését: *Mostantól kezdve szeretnék írni azokról a forumokról, amelyeken részt vettem a 90es évek elejétől, s már többnek a nevét is megemlitettem az eléadóknak. 93 után amikor Brassóba meg tartották az RMDSZ kongresszust, és az autonómia kérdése is szerepelt, idehaza nálunk is kezdettek kisebb fórumokat szervezni. Elsöbben Borsos Géza hivott össze, ahol krb 20 vettünk részt. Első téma is az volt Erdély és Magyarország együvé tartozása, és a Székely és Magyar nép viszonya ős időktől fogva. A fórumon bárki beszélgethetett és kérdezhetett is, ez maradt meg az én emlékezetemben, ahol nekem is volt egy pár szavam, és az hogy Géza fejedelem felesége Szent Istvánnak az anyja Erdélyi Gyula vajdának vólt a lánya, aki már azelött keresztény volt* [...] *Ekkor a Székelyeket Fekete ungroknak hívták, ami azt is igazolja, hogy a Székelyek még a Magyarok előtt itt vóltak.*

Efféle tudását gyakran hangoztatva, Huszár András számos hazai és külföldi politikussal lép kapcsolatba, Székelyudvarhelyen és másutt, a Székely Nemzeti Tanács ülésein sokan felfigyelnek személyiségére, tanító, figyelemfelhívó szándékú felszólításaira. Részletesen írja le Gyergyócsomafalva fontos politikai és kulturális eseményeit, önéletrajzának utolsó részében a családi élet leírását jelentős mértékben ezek ismertetése váltja fel. Megszaporodnak a mellékelt okiratok, a különböző meghívók, újságcikkek, a SzNT felhívásai. Az utolsó esemény, mely egy diákoknak szóló versenyen való részvételt írja le, csupán egy héttel azelőtt történik, hogy Huszár András (egy időre) véget vet az önéletrajz írásának. Érdekes, hogy az utolsó oldal, melyet teljes egészében a „hálálkodásnak" szán, egybeesik a harmadik füzet utolsó lapjával. Látszik, hogy a szerző nem kíván újabb füzetet nyitni, így az eseményeket sietősen, zsúfolva jegyzi le. Az önéletrajz utolsó oldalán a befejező, imaszerű passzus található:

Ezt az óldalt a hálálkodásnak szántam.

Mindenható örök Isten. Hálát adva köszönöm néked a Szüleimet. Köszönöm néked a drága jó imádkozó Édesanyámat, aki féltő szeretettel és vallásoson nevelt. Uram! Köszönöm neked a gondtalan kicsi gyermek kort amit nagy szeretetek között éltem át, és köszönöm azt a 4 évet amit magyar iskolába járhattam. Megköszönöm azt a kamasz kort amit az Édesanyám felügyelete alatt, sok és nehéz fizikai munkával és vallásoson vészeltem át. Megköszönöm azt is hogy magyar királyi levente lehettem.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

[...] *Imáimba köszönöm meg néked hogy mellém rendelted a kedves Feleségemet és amit az első lap második oldalán leírtam* [...] *A Feleségemmel együtt, Uram megköszönünk minden jót, rosszat egyaránt és lenne a gyermekeinkhez egy kérésünk. Ha már eljött az utolsó óránk, és gyászjelentést fognak nyomtatni, csak azt a szöveget szabad rá írni amit én ide leirok.*

Szentháromságban egy Isten
Én, vagy mi, mindég végtelenül hittem,
Hittünk, Benned, most is hiszek.

Ezek az utolsó sorok foglalják tehát össze mindazt, amit az önéletrajz terjedelmes szövege tanúsít: a hitet, a család szeretetét, illetve azt, hogy a szöveg elsődleges címzettjei a gyermekek. Utalás történik az önéletrajz első oldalaira is, ily módon a szerző ezen hitvallás keretébe helyezi a munkát, amit 2003 decembere és a 2005-ik év eleje között véghez vitt.

Huszár András, mint később kiderült, nem hagyta abba ezzel az írást, hiába telt be a harmadik füzet. Röviddel azután, hogy a szöveget kölcsönadta nekem, felkeresett egy negyedik füzettel, amibe helyi szólásokat, közmondásokat, másoktól hallott történeteket kezdett el írni. 2008 végén pedig megmutatta az önéletrajz újabb füzetét, melybe azokat az emlékezetesebb eseményeket írta le folyamatosan, melyek az utóbbi három évben történtek vele, családjával, a faluval.

„Értelmiségi lehetett volna, tanár lehetett volna belőle”

Huszár András kéziratát kevesen olvasták, nyilván kevesebben, mint ahányan tudnak a létezéséről. Ez utóbbiak tábora sem túl népes, viszont észrevehetően gyarapszik, egyelőre magának Huszár Andrásnak köszönhetően, aki a közösségi fórumok során adódó találkozások alkalmával különböző, általa kiválasztott személyeknek beszél a szövegről. A falu jelenlegi plébánosával ugyan nincs jó viszonyban, de az értelmiségi réteg szemmel láthatóan befogadta őt, a közösségi fórumokon állandó meghívott, szereplő, beszélő, véleményalkotó személyiség. Magam is tapasztaltam, hogy szinte bármihez hozzá tud szólni: bámulatos memóriával rendelkezik, több oldalas verseket szavalt úgy, hogy közben ideadta a szöveget, hogy kövessem, lássam tehetségét.

A Huszár Andrásról az értelmiség körében kialakult kép iránt érdeklődve B.G.-val készítettem interjút. B.G. az 1989-es forradalom előtt évtizedekig iskolaigazgató volt, utána parlamenti képviselőként tevékenykedett, a Magyarok Világszövetségének alelnöke volt. Ő alapította a Borsos Miklós Művészetéért Alapítványt, mely rendszeresen szervez kulturális eseményeket a faluban, többek között a Csomafalvi Értelmiségi Fórumot, ahová a faluból elszármazott értelmiségieket is évente meghívják. Ezeknek a rendezvényeknek, mint mondtam, állandó résztvevője Huszár András is. B.G. nem csak a Huszár Andrásról mint szerzőről alkotott véleményt, hanem az értelmiségi fogalmának definícióját is adta. A beszélgetésből látható, hogy Huszár Andrásnak miért van helye ebben az értelmiségieket tömörítő csoportban: *Részleteket mutatott nekem is belőle. Főleg azt a részt, amelyik a változás időszakát ölelte fel. '89 decembere s még egy néhány hónap. Azt a részt ismerem.* [...] *Ő az az ember, akiből nyugodtan lehetett volna értelmiségi, mert megvan hozzá egyrészt az intelligenciája is, és másrészt meg megvan benne az az emberileg értékelendő, vagy mondjuk, emberi tulajdonság, ami egy értelmiséginek mindenképp szükséges, tehát a tanulás mellett, hogyha valamilyen elhivatottság valakiben nincs, akkor abból úgysem lesz értelmiségi. Tehát az értelmiségi az én megítélésem szerint elsősorban arról ismerszik meg, hogy valamilyen küldetést, elhivatottságot érez magában, és ezért hajlandó akár áldozatokot is hozni, s az ismeretszerzés ezért az értelmiségi számára célirányos. Hát ami András bácsit illeti, ő az az ember, aki például nyugodtan értelmiségi körökben is hozzá tud a témához szólni, tehát jó a lényeglátása is, tehát rá tud tapintani, bizonyos jelenségeknek meg tudja keresni a mozgatórugóit, a maga erkölcsi értékrendje szerint természetesen.* [...] *Tehát neki mindenképen nem egy idegen test, mondjam azt, nem egy idegen személy akkor, amikor értelmiségi emberek gyűlnek össze. Hozza tudja kapcsolni az ismereteit mások által kifejtett véleményekhez, el tudja rendezni az ismereteit időben, hozzá tudja kapcsolni az ismereteit a jelenségekhez, a történésekhez, és kiismeri így nagyvonalakba magát, úgyhogy sokszor, én azt kell mondjam, hogy olyan társaságokban is, ahol nem éppen az ő szakterületének megfelelő témát vitatnak meg az emberek, ő hozzá tud szólni. Az az igazság, hogy ha tanulni nem is tanult, de olvasni olvasott. Tehát ismeretanyaga az nagyon széles körű, és a Jóisten megáldotta egy jó memóriával is, jól tudja tárolni az anyagokat.* [...] *Például érdekes, hogy akkor, amikor könyvbemutatókot*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

szervezünk, kiállításokot nyitunk meg, satöbbi, ott van, és látszik rajta, hogy nem csak azért van ott, mert hát hogy az a társaság, akihez járni szokott, azok ott vannak, hanem azért is, mert érdeklik őt ezek a dolgok. Emlékszem, hogy Egyed Ákos bácsi amikor volt, ő mint történész, főleg a negyvennyolcas időszakot érintő kérdésekről volt többnyire a beszélgetés, de András bácsi volt az, aki próbálta tágítani a kérdéskört, és olyan kérdésekre is várt választ Ákos bácsitól, ami nem konkrétan oda tartozott, de nemzetpolitikailag fontos dolgok. Sokat fejlődött. Én, mondjuk, jobban figyelem az ő munkáját 90-től errefelé, először az RMDSZ körül mozgott, most a Székely Nemzeti Tanácsban is ott van, és azóta is én úgy látom, hogy sokat fejlődött, sokat tágult a látóköre, az ítélőképessége, sok mindent nagyon helyesen ítél meg, úgyhogy benne azért egy jó, mondhatnám kitűnő érzéke van arra, hogy kivel hogyan lehet beszélni. Tehát lehet, hogy egy jó pedagógus is lett volna belőle, hogyha annak idején tanul. Nagyon szeret mesélni, és a családban biztatták, hogy írja le. Az élettörténete olyan dolgokot tartalmaz, ami egyrészt jellemző arra a korszakra. Tehát átment olyan eseményeken, börtöntől elkezdve az ilyen kiküldetéses munka kampányokon, tehát azokon a jellemző eseményekben része volt, amik a diktatúra idején egy ilyen átlag falusi embert, nem is átlag falusi embert, mert ő gépész volt ugye, traktorista, s mozgott ott a téeszen belül, tehát azokon az eseményeken átment, és nem is akármilyen módon. Ezért én úgy gondolom, mondjuk olvasni nem olvastam az élettörténetéből, de ha ezeket leírja, akkor ezek jó dokumentumanyagot is fognak szolgáltatni azok számára, akik ennek a kornak a történelmével, s főleg a társadalmi rajzával foglalkoznak.

Tehát úgy tűnik, hogy a gyergyócsomafalvi érdekeltségű (ott élő, vagy onnan elszármazott) értelmiségi réteg befogadta, elfogadta Huszár Andrást. Nem mint szerzőt, hanem mint állandó, mondanivalóval rendelkező szereplőt. Úgy is mondhatnánk, hogy Huszár András nem betolakodó, hanem vendég az értelmiségi körökben. A csoport egyik vezető személyiségének ugyanakkor érdeke is, hogy ez az ember állandó támaszpontja legyen a rendezvényeknek, melyek Huszár András számára a megszólalás lehetőségét jelentik, és pozitívan vissza is igazolják megszólalásait. Ez az állandósult viselkedés, Huszár András megnyilatkozásainak rutinná válása *kontextualizált egyénné* avatta őt, illetőleg olyan *szerepet* kölcsönöz a szerzőnek, mely lehetővé tette az alábbi rövid kitérőben felvázoltakat is.

Huszár András népi életrajza

Huszár András egy nem várt meglepetést is tartogatott számomra. Nemrég, amikor kutatásom e fázisát éppen lezárni készültem, és végső következtetéseim megfogalmazásával foglalatoskodtam, egy olyan kötettel állt elő, melynek értelmi szerzője ő maga, s mely egy másik személy életrajzát vázolja fel. E rövid fejezet éppen úgy ékelődik be értelmezésembe, mint ahogy a kimaradt történetek ékelődnek be Huszár András önéletrajzába.

Rokaly József korábban említett falumonográfiáját olvasva Huszár András arra a következtetésre jutott, hogy Gyergyócsomafalva egykori plébánosáról, személyes ismerőséről a történész nem beszél érdemben. E tény mély felháborodást váltott ki benne, és elhatározta, hogy a monográfiát kiegészíti, azzal a meggyőződéssel, hogy az esperes, Bakos Sándor két évtizedes tevékenysége a község életének történetéből ki nem hagyható.

Az elhatározást követően Huszár András tizenegy személyt, közöttük a falu volt kántorát, egyháztanácsosait, tanárait kérte fel az esperes tevékenységével kapcsolatos rövid visszaemlékezés megírására. Ezeket összegyűjtve, kronológiai sorrendbe állítva, saját meglátásaival, valamint számos fotóval kiegészítve összeállította, megszerkesztette Bakos Sándor esperes életrajzát, melyet, ha eddig *népi önéletírásról* beszéltem, kénytelen vagyok immár a *népi életírás* fogalmával megnevezni.

Huszár András saját költségén, 4000 lejért Gyergyószentmiklóson kiadatta a kéziratot, *Bakos Sándor esperes úrnak Tizennyolcéves tevékenységéről Gyergyócsomafalván* címmel (Huszár 2009). A kötet értelmezésére nem vállalkozom, azonban két idézettel láttatni kívánom, hogy hogyan hozza létre a szerző saját írásainak intertextuális terét is. Az következő sorok a kötet első fejezetét vezetik be: „Amikor az önéletrajzomat írtam, a könyvben szereplő jelenetekről is sokat írtam, fölvittem Bakos Sándor esperes úrhoz és neki felolvastam. Kértem, hogyha valami rendellenességet írtam, javítsa ki. Erre a válasz ez volt: »Semmit rajta javítani vagy belőle kihagyni nem szabad. Minden maradjon úgy, ahogy le van írva.« Most, amikor a Bakos Sándor esperes úr 18 évi munkáját összegyűjtöttem, ismét fölvittem a Szeretetotthonba és felolvastam. Ugyanazt a választ kaptam, mint előre” (Huszár 2009: 9).

A 88 oldalas kötet végén a szerző/szerkesztő megfogalmazza az írással kapcsolatos újabb véleményét: „Nagyon ritka, hogy egy ember életében az önéletrajza megjelenjék és ha igen, az csak fél önéletrajz és ha papról van

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

szó az még ritkább. […] Befejezésül szeretném kérni, hogy valaki, aki le fogja írni a Bakos Sándor főesperes, végül pápai prelátus életét, a 21 év gelencei papi tevékenységével együtt, ezt az én IV elemis összegyűjtésemet is vegye alapul. Mert itt nálunk a Domus História nem tartalmazza az én összegyűjtésemet. Legalábbis úgy tudom. […] És azt is igazolni szeretném, hogy a csomafalvi emberek nemcsak reprezentálni tudnak, hanem megbecsülnek minden jóindulatú papot és adakozni is nemcsak szeretnek, hanem adnak is minden olyan rendezvényre, amely a falunak dicsőségére válik." (Huszár 2009:87–88) A kötet megjelentetésének, megjelenésének körülményei egy sor újabb kérdést vetnek fel, azonban ezektől most el kell tekintenem, azt viszont fontosnak tartom megjegyezni, hogy a szerző láthatóan ezt a művét önéletrajzának mint írói munkássága kiindulópontjának rendeli alá.

Czirják Gergely: *Havasi gyopár*

Czirják Gergely (1913–1993) gyergyócsomafalvi hadirokkant kovácsmester nevét az erdélyi magyar közélet szélesebb köre 1979-től ismerhette meg, a Salamon Anikó által gondozott *Így teltek hónapok, évek… Öt életrajz* című kötetben (Salamon 1979). Jómagam is a kötet révén hallottam először róla; kiderült azonban, hogy a kötetben közölt önéletrajz-részlet csupán töredéke annak a hagyatéknak, mely a szerző életművét képezi. Ezres nagyságrendű papírhalmaz között találtam rá az eredeti, írógéppel írt szövegre. A vaskos irattartókban tárolt anyagot a szerző fia, Czirják Ferenc őrizte a gyergyócsomafalvi családi házban, azonban a hagyaték egyes tételei hosszú utat tettek meg a falu, Bukarest, Kolozsvár és Budapest között, csakúgy, mint az önéletírásban szereplő kovácsmester.

Az írás sohasem volt idegen Czirják Gergely számára, erről tanúskodnak a különböző, naplószerű bejegyzéseket tartalmazó füzetek, az első vázlatszerűen örökít meg 1947-es eseményeket. A szerző az önéletírásban mondja, hogy mindig is szeretett ilyen feljegyzéseket készíteni, szórakoztatta ezek későbbi visszaolvasása. Külön füzet szól arról az 1970-ben kezdődő, évekig tartó viszályról, melyben a falu egyik családja, melyhez egyébként rokoni szálak fűzték, lopással gyanúsította meg a már idős embert és fiait. Ugyanebben az évben születik Czirják Gergely első nagy terjedelmű kézirata is, Gyergyócsomafalva monográfiája. A szöveg egy része különböző levéltári adatokat közöl, másik része viszont elbeszélésszerűen ismerteti

a falu egyik, az 1700-as években élt neves személyiségének fennmaradt történeteit. 1974-ben pap fiával írógépet vásároltat, így önéletrajza írásához már azzal fog hozzá, 1976-ban. Az önéletírás első (akkor még befejezettnek vélt) kötete után, 1977-ben *Mosolyogtató (Csokorba gyűjtött mosolyogtató – Bohémia-elbeszélések)* címmel összegyűjtött helyi anekdotákat, humoros történeteket gépel le, ugyanebben az évben elküldi önéletírását Bukarestbe, a Kriterion Könyvkiadóhoz. Levelére Szilágyi N. Sándor válaszol, aki azzal küldi vissza a kéziratot, hogy az remek írói tehetségre vall, ugyanakkor sajnos a szerző „életútja úgy alakult, hogy lépten-nyomon olyan eseményekről kell beszámolnia, amelyeket a mi társadalmunk eszmeisége nemkívánatosnak minősít". A szerkesztő kétségtelenül arra utal, hogy az önéletírás jó része meglehetősen szókimondó, különös tekintettel a román és szovjet hadseregre, politikára. A kézirathoz csatolt levélből az is kiderül, hogy a szöveg második része az érdekesebb, éppen a mondanivalója miatt, és azért, mert látni rajta, hogy a szerző az első részben tanulta meg, gyakorolta be az írás mesterségét. Azonban éppen az a második rész nem adható ki, így pedig az egész nem sokat érne. Ennek ellenére, a szöveg első részét, mely a kovácsinaskodás éveit meséli el, mégiscsak viszontlátjuk a Kriterion (és Salamon Anikó) gondozásában (Salamon 1979: 192–279).

A szerző ezek után folytatja önéletírását (1983-ban fejezi be), emellett pedig, valószínűleg Salamon Anikó közbenjárására, elkészíti az önéletírás első részének újabb kivonatát, *A néma hadsereg* címmel, mely a második világháborús élményeket foglalja össze, úgy, hogy a szöveg kijelentései lehetőleg kevésbé szúrják a kommunista hatalom szemét. Salamon Anikó irányító szerepét a szöveg úgy árulja el, hogy az utolsó lapokon hirtelen másfeles sorközre vált az addigi szimpla helyett: /*Leirásommal idáig érve. – Salalmon Anikó, Kolozsvári irónő azt az utasitást adta, hogy gyéritett sorokkal irjak, mivelhogy igen tömött sorokkal irtam mostonig. Tehát, – ezutánn gyérebb sorokkal fogok irni…*/ Az általam olvasott kézirat ugyanakkor a korrektúra ceruzajeleit is tartalmazta.

1984-ben a szerző átgépeli a faluról írt monográfiáját, *Honnan és hová, Csomafalva?* címmel. A kéziratot az *Előre* című országos napilaphoz küldi el, ahol meg is jelenik róla Lakatos András cikke, *Gyergyócsomafalva krónikása* címmel, 1985. szeptember 6-án.

Életének utolsó éveit a közben jelentős egyházi karriert magáénak tudó fiánál, Czirják Árpádnál tölti, Kolozsváron. Itt írja meg utolsó két munkáját is. Az egyik, az 1992-ben, 80 évesen írt *Nagypénteki elmélkedés* az 1962-től, a

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

kollektivizálás évétől, és ugyanakkor a szerző bal szemének egy munkahelyi baleset során való elvesztésétől az 1992-ig tartó időszak summája. A szöveg a templomi stációkat idézve, egy-egy gondolatsor mentén mondja el a szerző életének legnagyobb sérelmeit. A másik szöveg érdekes keveréke a fikciónak és a történetiségnek: az első és utolsó fejezetek egy képzeletbeli utazást mondanak el, melyben a szerző a gyergyócsomafalvi udvarán talált, egészen Parajdig (tehát több mint 50 km távolságig) húzódó barlangban aranyra talál, és annak árából tíz éven keresztül támogatja Csík vármegye szegényeit. A szöveg közbelső része újabb adalékokat szolgáltat a falu monográfiájához.

Czirják Árpád közbenjárásával az idős szerző 1992-ben, egy évvel halála előtt a magyarországi Lakitelek Alapítvány paraszti önéletírásokra kiírt pályázatán vesz részt. Az itt elnyert első díj jelentős hazai sikert is hoz Czirják Gergelynek, a *Látó* és a *Művelődés* is (szinte egyszerre) közli önéletírásának részleteit, ezúttal abból a részből válogatva, mely az 1979-es kiadásból kimaradt. Az 1989-es forradalmat követően ugyanis Czirják Gergely számára is lehetőség nyílt a romániai magyar sajtóban való közlésre. A *Látó*ban közölt részletet Fodor Sándor előszava vezeti be (Fodor 1992). A cikk érzékelteti, hogy az önéletírás egészének fő mondanivalója a második világháború körül forog. Az őszinteség fogalmát problematizálva megállapítja, hogy Czirják Gergely „szavahihető tanú", ugyanakkor tipikus székely magatartásnak tulajdonítja azt a tényt, hogy a szöveg az érzelmeket szemérmesen palástolja. Ezekkel a megállapításokkal, és főként azzal, mely a szerző nemzeti elfogultságát, a mássággal szemben tanúsított elutasító magatartását ecseteli, nem kívánok vitába szállni, azonban úgy gondolom, hogy sokkal árnyaltabban kell erről beszélni.

A *Művelődés* hasábjain közölt részletet Horváth Arany *Az írás nem megélhetés* című, meglehetősen lírai hangvételű cikke előzi meg, mely a lakiteleki pályázatról tesz említést, valamint arról, hogy a szerző ötezer forintos különdíját a kolozsvári templomépítés javára adományozta. Az eseményről Huszár András is megemlékezett önéletírásában, miután a *Havasi gyopár* című önálló kötet (Czirják 2000) második megjelenését (Czirják 2004) követő gyergyószentmiklósi könyvbemutatón részt vett. A két post-mortem kiadás minimális visszhangra lelt Gyergyócsomafalván, ahol könyvbemutatót sem tartottak; akik ismerik az önéletírást, többnyire a Salamon Anikó által szerkesztett kötetre emlékeznek. Így Köllő Vilma is, akiről alább mint szerzőről beszélünk, emlékezett a „ződ" kötetre, melyen „egy öreg kéz van".

Komplex világkép

Az említett, nagyobb terjedelmű szövegek közül az önéletírás kéziratának szándékozom részletesebb olvasatát adni. Eseménydús szöveg, pergő cselekménnyel, melyet sommás életbölcsességek tarkítanak. Kevés fejezetcím tagolja a több mint 250 oldalnyi, egyébként bekezdések nélküli kéziratot. A kézirat ugyanakkor, mint már említettem, két részből áll, az 1976-os első kötetből, és az 1983-ig írt folytatásból.

A kézirat első olvasása során feltűnt, hogy a szöveget két, látszólag banális értékpár irányítja: a rossz ember szemben a jó baráttal, az éhség szemben a jóllakottsággal, az egész élettörténet, az egyéni sors ezeknek a fogalmaknak van alárendelve. A történet természetesen nem az éhségnek vagy jóllakottságnak, sem pedig a rossz és a jó embereknek a története, bár metaforikusan akár annak is nevezhetnénk. A főhős sorsa azonban a legtöbbször az emberek, a környezet jó- vagy rosszindulatán múlik. A különböző életciklusok a sorsfordulók szerint tagolják a szöveg tartalmi egészét: a kovácsinaskodás kezdete, gyaloglás a nyugati határig, szökés Magyarországra, a visszatérés, a világháború kitörése, a katonaélet kezdete, majd újbóli szökés Magyarországra, magyar katonaként a fronton átélt események, a súlyos sebesülés, amerikai hadifogság, az ezzel járó kényszer-utazások, a hadifogságból való leszerelés és végül a szülőfaluban való megállapodás, a hadirokkant életének nehézségei, egyik szemének elvesztése – ezek az események szervezik a szöveg kronologikus, logikus sorrendjét. A családról nem sokat ír, a *Nagypénteki elmélkedés*-ben bevallja, hogy három fia vált az öt gyermekéből „részegessé", amiért magát okolja, illetőleg nehéz sorsát, mely nem engedte sohasem megfelelő anyagi körülményekhez jutni, így nem maradt elég ideje a fiait szakmára tanítani.

A kézirat előszava megmagyarázza a *Havasi gyopár* címet, a már említett módon, ugyanakkor kéri az olvasót, hogy túlságosan ne tegye magasra az elváráshorizontot, hiszen ő az élet iskoláját járta, kevésbé a valódi iskolákat: *Kérem, hogy az irás-hibákat ne lássa meg senki…* – fejezi be előszavát. – *Azért válalkoztam ezenn szerény munkámra tisztán önszorgalomból, hogy /Havasi Gyopárt/ senki ezenn a világonn ugy nem ismeri mint én, mert ez a bizonyos Havasi Gyopár, én, magam vagyok, a szerző.* A gyermekkori emlékek mindössze tizenöt oldalon kapnak helyet, a történet a kovácsinaskodás kezdetének leírásával válik lendületessé. A szakmát nem önszántából választja, az első lépések az édesapja

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

(kerekesmester) akarata szerint történnek. A kálvária előbb Csíkszeredában, egy tímár műhelyben kezdődik, majd Gyergyóalfaluban kovácsinassággal folytatódik, de a mesterek mindenhol rosszindulatú, tisztességtelen embereknek bizonyulnak. Amikor az édesapját ellene uszítják, így fakad ki: *Hát mester úr, hát én vagyok az oka mindennek? Még egyszersem laktam jól a 9 hónap alatt maguknitt, és mire tanitott idáig?*

Lázadó forradalmár lett – mondja ezután, és egyre inkább önálló, gyermeki ésszel felfogni volt kénytelen azt, hogy saját sorsát saját magának kell irányítania. Éppen ezért Brassóba szökött, szülei tudtán kívül keresve munkát, illetőleg megfelelő mestert, ahol inas éveit töltheti. A fiatal főhősnek ahány mestere volt, annyi családdal kellett megismerkednie, annyi háztartásba kellett beilleszkednie. Ahol tisztességesen enni adtak, ott jól is ment a sora, azonban sehol sem fizettek a munkájáért.

Éppen ezért nemsokára Magyarország felé látjuk indulni a sokat éhező inaslegényt. Az utat gyalog teszi meg, előbb Marosvásárhelytől Kolozsvárig, majd onnan tovább, míg végül a magyar–román határ melletti Biharpüspökiben talál ideiglenesen munkát. *Ahogy én ilyen messzeföldre elérkeztem* – mondja –, *egésszen egy uj gondolat fogamzott meg bennem... Ugyanis arra gondoltam, söt, elhatároztam, hogy én átfogok menni Magyarországra... Már a multból észrevettem, hogy odahaza ugy sincsen szükség reám... Továbbámeg már azzalis tisztábavóltam, hogy idehaza kissebbségi sorsba ugyis csak a nehézség várhat rám, és igy, erőt, és bátorságot éreztem magamba ahoz, hogy átlépjek túlfelőll...* Tervét véghez is viszi, és a legközelebbi határmenti magyar településre szökik át. Itt találkozunk a szövegben az élettörténet első jótevőjével, aki visszafordítja a fiút, mondván, hogy egyébként szomorú sorsra juthatna; ugyanakkor azt tanácsolja neki, hogy az egyetlen esélye arra, hogy Magyarország befogadja, és ne toloncolja vissza Romániába, katonaszökevényként lehet. Ettől kezdve a fiatal Czirják Gergely a katonaéveit várja. Ezek után előző munkahelyére visszatér egy ideig, ám itt az addig becsületesnek látszó mesterében is csalódnia kell. Ennek kapcsán fogalmazza meg először személyes identitásának lényegét: *Felidéződött bennem minden keserüségem... Hány embernél dolgoztam már – éscsak Biró urat találtam emberséges embernek az egész között, a többi mind kiszipolyozott, kihasznált és becsapott... Én nem leszek ilyen ember mint ezek, én rendes-becsülletes ember akarok lenni, hogy engem ne átkozzon senki az uzsorásságomért...*

Ismét Brassóban inaskodik, ahol fokozatosan a politikai események kezdnek baljóslatúvá válni. Fajgyűlöletet szító *politikai ellemek*ről tudósít, melyek hatását saját bőrén is érzi, amikor például az egyik, jó keresettel kecsegtető gyárba csak a románokat veszik fel, ő a kapun kívül marad. Ezek az esetek egyre inkább előkészítik a Magyarországra való visszatérést. A román hadseregbe úgy vonul be, hogy a szökését már jó előre eltervezi: a pénzét és vagyontárgyait annál a bizonyos Bíró nevű mesternél hagyja, aki az évek során az egyetlen megbízható felettesének bizonyult. Katonaként vasútépítésnél dolgozik, Focşaniban, és egyre súlyosabb események során tapasztalja meg a román–magyar ellentétet: *Román ujonc közöttünk egysem vólt, hanem magyarok erdélyből, oroszok Basarábiából, bulgárok dobruzsából, zsidók, még török is került, és szerb is... Ugyanis az történt, hogy abba az évbe állami munkatervbe vették, hogy a kisilvai vasutvonalat átvigyék a kelet kárpátokonn, bukóvinába... Ezen nagyszabásu vasutépittési munkára sok-sokezer embert toboroztak összse, de természetesenn az ország kissebbségi lakosságából.* A rendkívül mostoha körülmények, a munkát irányító tisztek embertelen tettei egyre inkább meggyőzik a szökés helyessége, szükségessége felől. Az utolsó lökést e téren az adja, hogy az egyetlen becsületesnek hitt brassói mester is, akinél a bevonulás előtt a holmiját hagyta, meglopja, pénz nélkül hagyja.

Az ártándi csendőrségen jelentkezik, kisvártatva katonaszökevényként Hajdúszoboszlóra irányítják, majd Nyíregyházán keres munkát. Itt történik az első olyan eset is, mely során látnia kell, hogy bár az anyaországban tartózkodik, kívülállóként tekintenek rá, egy nézeteltérés során egy csendőr ugyanis „oláh cigánynak" nevezi. Czirják Gergely életének újabb fordulata a magyar állampolgárság megszerzése után alig két hónappal jön: a katonaévek kezdete, 1939-ben, Debrecenben. A katonaságnál már okleveles kovácsként gyakorolja mesterségét, azonban a világpolitikai helyzetet is élénken figyeli: *A végtelen Idő kereke eggyik időegységről a másik időegységre 1939-1940-re lendült át. Az uj év, mindenn korban minden gondolkozó embert meg szokott gondolkoztatni, még a katona embert is, pedig a katona nem sokat kell gondolkozzék, azt helyette el végezik a felettesei, ö csak a kapott parancsot végre kell hajtsa. És ez valahogy igy van kicsibenn és nagybann is. Még Horthi is hiába törte azonn a fejét hogy mit hoz az uj év, mivel hogy neki is a Hitler Adolf kancellár parancsait kellett telyesitgetni, de néha igen sürgösenn is, mivelhogy csupánn ettöl függött az Ö kormányzói mivóltja. Mert Hitler gondoskodott arról, hogy*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

ugy magamellé láncolya, hogy onnan moccanni se lehessen. A parancs ugy hangzott, hogy fegyverkezni kell. De hogyan, miből? Azzal Hitler nem sokat törődött. Másik parancs! Fel álittani a gettókat, oda terelni a Zsidókat, el kobozni a javaikat stb. Uj parancs! Két hadtestet a Szovjetunióba irányittani, Szovjet golyófogónak. Micsoda őrült gondolat.

A világháború szele lassan érkezik el Magyarországra, így Czirják Gergely tüzérosztaga is hamarosan bevetésre indul, Észak-Erdély megszállására. A sors úgy hozza, hogy Czirják Gergely román (magyarul egyáltalán nem beszélő) katonák parancsnoka lesz, mivel valamicskét beszéli a nyelvet. A magyar hadseregbe sorozott román újoncokkal azonban nem bánik ellenségesen, sőt, szánja őket sorsukért, mely számára is ismerős. Egy alkalommal például a szabadságról visszatérő román katonák hálálkodásáról olvashatunk (egyúttal újragondolva azt is, amit Fodor Sándor, mint korábban említettem, a mássággal kapcsolatos viszonyról írt): *...hát egy alkalmas pillanatbann tömegesenn kerestek fel a patkóldábann, és mindenik hozott nekem hálája kifejezése jeléül hol egy darab kozonyákót* [kalácsot]*, vagy egy darab fokhagymáspalacsintát hoztak, a drága fótuzérur számára. Én megihletődve néztem a hozzámvaló ragaszkodás szimbóluma ként, de mindent elháritottam magamtól. Éreztem hogy szivből meg szerettek a fiuk, pedig előre ugy gondoltam, hogy bár eggyet nyersenn meg fogok enni közüllük, de a nemesebb sugallat bennem nem engedte meg azt.*

A személyes, egyéni sors történetei és a világtörténelmi események rendre váltják egymást a szövegben. Előbbi az utóbbinak alárendeltje, a katona egyéni sorsa felsőbb utasításoktól függ. A szerző fogságba esésének előzményei kapcsán, humorosan, ironikusan jegyzi meg: *Nem vólt nehéz kitalálni, hogy mi következik ezek utánn, a végpusztulás. Időközbe Hitler, hadat üzentetett Magyarországgal Amerikának és Angliának. Gondolnivaló, hogy jól mulattak a fehérházbann ezenn a tréfánn, meg a lordok házábann is Londonbann. A németek ugy el vóltak idegesedve már, hogy nem lehetett velük szót váltani, /Niksz benzin/. kucifrici szekerment, káput... És, ujra sorakoztunk, fegyvert és löszert venni, de én, valahogyan éreztem, hogy az én számomra Hitler háboruja be fejeződött.* A közelgő súlyos sebesülésre utal itt, mely nemcsak harcképtelenné tette őt, hanem később is megnehezítette munkáját. Bomba robban a közelében, jobb kezét téve tönkre, ugyanakkor élete végéig számos aknaszilánk marad a testében. Első kórházi élményei a *Néma hadseregről*, azaz a tetvekről

szólnak, a helyzet ezután csak súlyosbodik: a visszavonuló német hadsereg a magyar sebesülteket, köztük Czirják Gergelyt is magával viszi, hosszú, sokaknak a biztos halált jelentő útra. Időközben a már Németországot érő bombázások borzalmas látványának leírását az amerikai hadsereg fogságába való esés követi: *Jöttek a hatalmas amerikai teherszállittó autók, és bóldogann szálltunk fel rájuk, amig a néger sofför a rágógumijával vólt elfoglalva*. Sokadik tapasztalata ez az esemény a kulturális másságnak: románok, oroszok, zsidók, németek vagy akár magyarországi magyarok után az amerikai katonák megismerése újabb fordulatot hoz a szövegben, bár a szenvedések, az éhezés leírása nem szűnik meg. A szöveg folyamatosan tudósít a háború hátrahagyott nyomairól is, így az egyik leghangsúlyosabb látványt a Dakhau volt deportációs lágere, és az abban az amerikaiak által létesített múzeum képezi. A kalandos útnak végül a hazautazás, a Budapestre, majd Gyergyócsomafalvára való érkezés vet véget.

A hazatérő Czirják Gergelynek Budapesten hetvenszázalékos rokkantságot állapítanak meg, testében körülbelül harminc aknaszilánk marad, melyek élete végéig fájdalmakat, mozgásbeli nehézségeket okoznak neki. Ennek ellenére, miután román katonaszökevény is volt, a brassói hatóságok csupán 20 százalékos rokkantságot ismernek el, így az ezzel járó juttatás minimális, és alig néhány hónapig tart. A hazatérés első élményei között ugyanakkor olyan sorscsapások szerepelnek, mint az 1947-es, példa nélküli szárazság, az élelemért való küzdelem, vagy a megígért amerikai, 200 dolláros zsold utáni hajsza, melyet a román állam végül nem utal át neki, holott az összeg az időközben hét tagúra szaporodott család életét jelentősen segíthette volna.

A szöveg ez idáig csupán egyetlen utalást tett arra nézve, hogy a világháború kitörése körül, Czirják Gergely időközben családot alapított. A hazatérés utáni eseményekkel kezdődően azonban mindvégig a megélhetésért való küzdelem lesz a szöveg előterében, illetőleg azok a csapások, melyek a megélhetést rendkívül megnehezítik. Mindez az első kötetnek csupán négy oldalát jelenti. Úgy tűnik, Czirják Gergely elmondta, amit 1976-ban el akart mondani: a küzdelmes inasévek, a katonaság, háború és hadifogság után az otthoni keserű lét, a kommunizmus, az igazságtalanságok, a szemével történt baleset mind elférnek a négy oldalban. *Nem kért rá senki* – mondja az utolsó, *Most mit látok magam körül* című fejezetben – , *hogy irjam le mindazt amit le irtam, de, valahogy nagyonn ki kivánkozott belőllem mindez.* [...] *Az életen át sok durva-szeretetlenséggel, és kevéss*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

igazi szeretettel találtam szembe magam, de ugy születtem, hogy nem szerettem az embertársaimnak rosszal fizetni, ha, bár jó szóval nem tudtam. Az élet nagy szinpadjánn ilyen szerep jutott, és én bármit álitthatok, hogy hogyan játszottam meg a szerepemet, azt ugyis majd mások fogják minősitteni, függetlenül attól, hogy az fog-e nekem tetszeni, vagy nem. Azonbann, bensőleg telyesen nyugodt vagyok. A kapott talentumot nem ástam el, hanem próbáltam azt kamatoztatni, de csak ennyire sikerült nekem. Lehet, hogy mások az én helyembenn sokkal jobbann kamatoztatták vólna azt. Az élet szinpadjánn az én függönyöm már nemsokára le fog gördülni, de nem fog vissza-tapsolni senki, mert az nem fő, hanem szürke-kis szerep vólt, de azért nem bánkódom, mert az ilyen szerepet is lehet jól dijjazni, kivált ha /jó/ minősittést találnék kapni attól, aki a díjakot majd ki fogja osztani. Ami még hátravan a szerepemből, az már csak szemlélödéssel telik el.

A kézirat első kötetének legutolsó oldala ugyanakkor különleges vízióban a jövő felé tekint. A múltat a jelennel összehasonlítva mondja, hogy ma már nincs annyi szegénység, mint régen, a tudósok a jövőn fáradoznak, a társadalom végre megbecsüli a tisztességes munkát, a Román Kommunista Pártnak köszönhetően a románok boldogan élnek együtt a magyarokkal. Meghökkentő kijelentés, tekintettel arra, hogy a szöveg eddig éppen a kommunizmus átkos voltáról elmélkedett. (Köllő Teréz is hasonlóan fejezte be önéletrajzát.)

Mielőtt írása egy része megjelent az 1979-es gyűjteményben, a második kötet előszavában ír a kiadás körülményeiről: *Amikor a Havasigyopárommal el készültem /az első kötetjével/, az a bizar ötletem támadt, hogy „ugyanbiza" ehez az irkálgatáshoz mit-is szóllnának a valódi tanult irástudó emberek? Fogtam magam, és elis juttattam olyan helyre, ahol értenek az iráshoz, ahol jó-sokáig pihent a munkám. Végül azt mondták/irták/ nekem, hogy: „jónak-jó" vólna az irás, „csak-hát" sehogysem felel meg a kiadói szempontoknak. Engem egyáltalán nem lepet meg a válasz, hiszen én azt előre tudtam, csak kiváncsi vóltam az okosok véleményére is.* A szöveget több részre osztja, az előzőhöz hasonlóan (minden bizonnyal utólag) tartalomjegyzékkel is ellátja. A történet ott folytatódik, ahol az előző abbamaradt: az 1947-es, emlékezetes aszálytól az írás jelenéig, három évtizednyi idő eseményeit örökíti meg.

Az aszály idején átélt nehézségek, valamint édesanyja elvesztése után a kovácskodás emlékezetes eseményeit olvashatjuk, többek között

a szénégetés körülményeit. A modernizáció folytán azonban egyre kevesebb szükség van a patkókra, a kovács munkájára, így az otthon berendezett műhelyt időnként ott kell hagynia, más munkahelyek után kell néznie. Új fordulatot az 1962-es év, a kollektivizálás éve hoz az életében. Mint mindenki más, ő is ellenzi a kollektivizálást. Azonban sejti, hogy a csatlakozás elkerülhetetlen, cselhez folyamodik, gondolván, hogy ha ő írja alá a belépési nyilatkozatot, a felesége sokáig szidni fogja érte. Ezért több hétre nyakába veszi az országot, múzeumokat, könyvtárakat látogat, hogy a megbízott emberek ne találják otthon. Ezzel kapcsolatban állapítja meg: *A Gyergyói népek életében lezárult egy sok-évszázados régi korszak, és kitárultak a kapui egy új korszaknak – amelynek a lényegét még senki sem ismerte. A régi gazdálkodás sokféle eszközei már mind értéküket veszitették, csak mint mozeális értékek maradtak fenn.* [...] *Az egész falu népe kimondhatatlan feszültségben élte át ezt az időszakot. A gyengébb idegrendszerü emberek bele betegedtek. A Korposszegi Borsos Jóska bácsi nemis birta ki, - abba halt bele. Erős Antal a néptanács helyiségében rosszul lett, és eszméletlen állapotba hozták haza.*

Körültekintően írja le a kollektivizálás társadalmi következményeit is. Azok – mondja –, akik nem olvasnak újságot, sok rémhírtől félnek, sok téves gondolatot terjesztenek maguk között. A kollektíva szervezése ugyanis tudatos, kiszámított, azonban a falvakban nincs olyan ember, aki jártas lenne ilyesminek a kivitelezésében. A családokban *hatalmas bomlási folyamat* indul el, hiszen elképzelhetetlen, hogy annyi ember dolgozzon a kollektív gazdaságban, így a falu 90 százaléka ácsmunkára jelentkezett valahol az országban (hiszen a csomafalviak mindig is jó ácsoknak bizonyultak). Ez a „bomlási folyamat" Czirják Gergely családját is érintette, hiszen a családfőnek egy időre a közeli Kilyénfalvára kellett költöznie, kovácsműhelyével együtt. Azért volt ez nagy baj – mondta –, mert így nem tudott a gyermekei nevelésére odafigyelni. Közülük a legnagyobb fiú, Árpád, már Gyulafehérváron járt a teológiára, és az is pénzkiadást jelentett. Mindez nagy gondot jelentett számára: *A napi nehéz munkámtól minden este nagyonn fáradt vóltam. és, bár ki-sem tudtam pihenni magam, éjszakákon át, annélkül, hogy álom jöhetett volna a szememre, a gondok rengetegétől egy-egy doboz finom „nációnál" cigarettát szivtam el a gyötrödéseimben. Hogyan létezik az? És milyen társadalmi rendszer az, a XX.ik század második felében, hogy egy őszinte és nemes célok felé törekvő szorgalmas két-kézi munkás, szakember, a*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

családja terheit, minden jó-akaratja, szorgalmas munkája mellett nem tudja fedezni?

Ebben a nehéz időszakban következik be a végzetes csapás: munkabaleset éri, elveszíti egyik szemét. Borzalmas fájdalmai vannak, melyek sohasem szűnnek meg többé: *Azóta eltellt 16 esztendő, és még egy nap sem tudtam nélkülözni a csillapittó szereket. Ezek nélkül, elviselhetetlen az én életem*. A szerencsétlenséget tetézi az is hogy, egy egész nyári kezelés után, és miután tudatában van annak, hogy kovácsmesterségét többé nem gyakorolhatja, a kilyénfalvi néptanács nem adja vissza műhelyének felszerelését, csupán némi huzavona után fizeti ki az érték felét, így ezzel is kárt vall. A tragédiák mellé társul az is, hogy a pénz szükséglete olyan munka elvállalására készteti, mely megváltoztatja a faluban addig róla kialakult képet: adószedő lesz belőle. Az adószedőkre pedig mindig is rossz szemmel néztek az emberek. Szégyelli ezt a munkát, de nincs mit tennie, az ördögi körhöz az is hozzá tartozik, hogy a fizetését az elvégzett munkája függvényében kapja.

Ötvenévesen is már mint öreg ember beszél magáról. A hetvenes éveit taposva pedig érzékletesen írja le a test öregedését: *Hogy mi is megy végbe egy megöregedett ember szervezetében, az kivülről is jól látható, de még sokminden van, ami kivülről nemis látható tünetek. A szép ifjukori „délceg-tartás" helyett, meg-görbül az ember, mert egyenessen állani az öreg embernek kinszenvedés, vagy képtelen rá. A szép hullámos-haj odalett, és megmaradt egy idétlen kopasz tarkó. A szép, hó-fehér gyöngyszem fogak odalettek, és megmaradt a szájban egy pár odvas fekete fogcsusza.* [...] *Az arca? ...ráncos-gyürött lett, és az egéssz „vóltember" egy szánalomra méltó alak lett. Nagy baja van az emésztéssel is, meg a vizvezetékkel is. „Nem csorog csak csepegdegél, – mint a harmatos ház-fedél." Aztán meg fennállanak a lelkiegyensuly zavarok. A legkisebb dologért – egy ferde-szóért is „vérig" sértődik. Nagyon nehéz eltalálni a „hangot".*

Az önéletrajz utolsó fejezetei egy képzelt konferenciát, a Gyergyói-medence öregjeinek konferenciáját keltik életre. A medence különböző falvainak idős képviselői (a felszólalók) a múlttal, történelemmel, illetőleg a jelennel kapcsolatosan különféle gondolatokat mondanak el. Egy vaslábi román ember például elmondja, hogy az ő falujának népe (Vasláb az egyetlen olyan település a Gyergyói-medencében, mely román többséggel rendelkezik) mindig is testvéri viszonyban volt a környék magyarságával.

Egy másik ember arról beszél, hogy a kommunizmus mekkora fejlődést hozott a környéknek, és ennek köszönhetően mennyivel jobb az emberek élete, mint azelőtt. Végül, a „Záró-Közleményben" az idős társadalom tagjai egyetértenek abban, hogy a felgyorsult fejlődés eltávolította egymástól a generációkat: *Mi, Gyergyó és vidékének leg-előrehaladottabb koru emberei, közös elhatározásunkból össze gyültünk, és /kerek-asztal/ konferenciát tartottunk /Helység és dátum/. Fel-idéztük az évszázad elejétől, söt a mult évszázad végétől saját egyéni élményeinket.* [...] *A vizsgálódásunk folytánn találtunk olyan motivumokat, amelyek bizalommal tőlthetnek el bennünket, és meg nyugodva hajthassuk örökkálomra öreg fejünket, de találtunk olyat is, ami el-gondolkoztató, és elszomorittó jelenség.* [...] *A III-ik év-ezred, a XXI-ik évszázad itt van a küszöbönn, pár-év választ el csupánn az év-ezred és az évszázad fordulótól, jó-két évtized, de ezenn rövid idő alatt is, a nép-szaporulat statisztikai adatjai szerint a jeleni négy-miliárdból, hét miliárd lessz a földünk lakóinak a száma. Az emberiség tudósabbjai azt bizonygassák, hogy nem fog gondot okozni élelmezés szempontjából még a tiz-miliárd sem, mert a tudomány, oly nagy mennyiségű élelmiszert tud mesterségesenn elő-állittani, hogy nincsen ok az aggodalomra. Mindezt, készségesen el is hisszük a tudósainknak, de az arányos, lelkiismeretesenn becsülletes elosztás körül van a baj, mivelhogy az emberi természet ezenn a területenn is oly gyarló, hogy az önzést és a kapzsiságot nem lehet ki-küszöbölni.* A társadalombírálatot, mely a képzelt konferencia központi mondanivalója, évekkel később folytatja, 1983-ban, több évi szünet után. Világosan emlékszik – mondja – fiatalkorának mozzanataira, és némi történelemtudása révén érti is a világ történéseinek előzményeit, következményeit. A második világháború is hatalmas pusztítást vitt véghez a társadalomban – állapítja meg végül –, azonban *az megsem közelitti azt a károsodást, ami az ifju nemzedéket érte azáltal, hogy ki-őlték a lelkivilágából a hit, és tisztaerkőlcs érzetét, és nem tudtak helyébenn semmit adni, ami, tisztalátásu-erkőlcsü emberré formálya azt.*

„Hülyegergé"?

Az *Így teltek hónapok, évek...* megjelenésének helyi visszhangja, az azóta eltelt három évtizednek köszönhetően, már nehezen rekonstruálható. Egyesek emlékeznek, hogy a kötet a helyi könyvesboltban kapható volt.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Ezzel szemben Czirják Gergely testvérének unokája, Cz.J. (férfi, 1957) arra emlékszik, hogy az iskolában a tanárok a gyermekektől érdeklődtek a kötet iránt, hogy hol lehetne azt beszerezni: *Tudta vót mindenki, hogy megjelent, de nem lehetett megkapni. A pólcokot nem nagyon szaggatta le.* A Huszár Andrásról szóló fejezetben már említett B.G. szerint a faluban a kötet megjelenésekor az idősebbek között viták folytak, tudniillik nem mindennel értettek egyet abból, ami a kötetben szerepelt: *Olvastam, hogyne.* [...] *Mindenki, aki arra adja a fejét, hogy élete történetét leírja, hát igyekszik, hogy a saját magának tetsző módon leírni ezeket.* [...] *Főleg amit vitattak, az a viszonyrendszer, amit ő leír a faluban, tehát ezt vitatták mások. Ez szerintem jogos is.* [...] *Én tudom, hogy elég sokan elolvasták, merthát csomafalvi vonatkozású, és csomafalvi emberekről szóló könyv talán ez volt az első, amelyik korrajzot próbált adni a történésekről, és ezért elég sokan elolvasták, mindenki a maga és a családjának a nézőpontján keresztül átszűri nyilván ilyenkor a tényeket.* B.G. szerint Huszár Andráshoz hasonlóan „kellemetlen" ember volt Czirják Gergely is, abban az értelemben, hogy sokmindenkit kellemetlenül érintett az ő makacs, szókimondó természete. Talán ebből fakad az is, hogy megoszlanak a néhai kovácsmesterrel kapcsolatos emlékek.

B.G. a közösség életében betöltött szerepének kontextusában jellemezte Czirják Gergelyt: *Érdekelték a közügyek. Érdekelték a közösségnek a helyzete, az állapota. Emlékszem, iskolaigazgató voltam és* [...] *örökké jött, gyakran jött, jobban mondva, és ötletei voltak örökké. Többek között elmondta azt is, hogyhát valahogy ezt a Marost is hasznosítani kellene, többek között csónakázó helyet kellene kiépíteni, mellékágakba vizet kellene vinni, ott ilyen üdülő, szabadidőközpontot lehetne kiépíteni, hát sajnos nem sok valósult meg az ő elképzeléséből, de azt akarom csak ezzel mondani, hogy olyan típusú ember volt, aki odafigyelt a környezetére, odafigyelt a társadalmi mozgásokra, s kereste a megoldásokot.* [...] *Nagyon vegyes volt a megítélése, függött mindig attól, hogy kihez milyen üggyel fordult, az én ismereteim szerint amit az egyszerű emberektől hallott vissza az ember, hát Gergé túl nagy népszerűségnek ott nem örvendett. Hát ez általában így is szokott lenni, azokkal, akikről azt mondják, mindenbe belekotyog, mindenhez hozzászól, mindenről véleménye van, satöbbi, azokot a közösségnek egy bizonyos rétege, akik megszokták, hogy másokot meghallgatnak és aszerint cselekszenek, azokot zavarja, ez az igazság.*

Cz.J. szerint a szomszéd portán lakó akkori plébánost, Darvas Albertet, akivel egyébként sokszor jártak össze kártyázni a szomszédságba, képes volt kommunistának szidni. *Vótak jó bémondásai... de az öreg kicsit elfogult emberke volt abból a szempontból, hogy... szóval az igazság az na, hogy olyan nagyon nem szerette ezt az átkost, a kommunista társadalmat, ellene vót nagyon.* [...] *Nadehát Gergé bácsi csak, má ugye anynyi ital vót benne, hogy csak baszta a papnak a fejit, hogy te mocsok kommunista izé. Na, Darvas az próbált egy olyant, hát tanult papi ember vót, hogy próbált mondani egy példabeszédet. Egy sík mezőn van egy fűzfa, s van egy kőrisfa. Ez a két fa van egymás mellett, jő a nagy vihar. Z-z-z-z. Hát ugye a kőrisfa az ellenáll, az kemén, ellenáll. Sokáig. De hát a vihar mégis nagyobb, addig nyomja, addig nyomja, hogy a kőrisfát kitöri. A fűzfa az ugye hajlik. Elvonul a vihar másnap, a kőrisfa meghalt, vége, de a fűzfa, az... hogy is fejezte ki... habár megtépett lombokkal, de visszaegyenesedik, s él tovább. Hát ebből azt próbálta a pap ugye megmagyarázni, hogy a nagy politikai szeleknek meg kell hajolni, nincs amétt itt izé... Erre Gergé bácsiba má annyi köményes pálinka vót, hogy verte a mejjit, hogy „Én kőrisfa leszek! Én kőrisfa vagyok!" Ebből érted, hogy milyen jellemű ember vót, hogy soha nem egyezett belé ebbe a kommunista világba.* Gyakran úgy összevesztek a pappal, hogy gyónni a szomszéd faluba járt Czirják Gergely. A kártyázással kapcsolatban Cz.J. úgy emlékszik, hogy *nagy menet vólt akkoriba*. A templom bejárata fölött található feliratot, a D.A.J.Kr. (Dicsértessék a Jézus Krisztus) rövidítést még ma is úgy olvassák az emberek, hogy „Darvas Albert jó kártyázó".

Czirják Gergely a kártyázás mellett nagyon szeretett sakkozni, erről önéletrajzában is több helyen tesz említést. Sz.E. (1977), távolabbi rokona, járt hozzá sakkórára.

A családos életről meglehetősen negatív kép maradt fenn. Cz.J.: *Juli ángyó* [Czirják Gergely felesége] *ő is csomafalvi, kisebb vólt Gergé bácsitól sokkal, 18-19 béli lehetett. Ott a családba az asszonnak nem vólt nagyon belészóllása, ott Gergé bácsi hamar kiosztotta, asszont, gyermeket, mindenkit. Az ő szava az szent vót. Ott nem lehetett visszapofázni valamit. Amit ő megmondott, az úgy kellett legyen.* Mindenféle tornafelszerelést készített a gyermekeinek, és reggelente kötelezte őket a testedzésre. *A pálinkát szerette, olyankor ott essze-vissza mondikált, nem vólt se jobb, se rosszabb, mint más csomafalvi ember.*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Az egyik legelterjedtebb emlék a faluban az, hogy Czirják Gergely a maga gyártotta elemekből elkészítette a falu részletes térképét. Cz.J.: *Megcsinálta vót ugye a térképet, abba mi gyermekek, mi vótunk a nagy... A biciklinek az első gumijára vólt egy kötő kötve s arra meg kellett minden utcába, hogy hányszor ér le a... úgy mértük meg minden utcába a hosszát. Színes nájlondrótból, vót egy nagy plakátra oda ki vót rakva, melyik utca, kanyarok úgy bévéve, s hogy milyen hosszúak.* A térképet Czirják Gergely az iskolának adományozta.

S.M. (háziasszony, 1939) elmondása szerint úgy tartották a faluban, hogy Czirják Gergely *erőst tudákos ember vót,* a felesége, aki ráadásul rendetlen is volt, nem volt méltó hozzá: *Nagy vót a szerelem köztök, akit megkért, csak Gergé bácsi ilyen okoskodó vót, az asszon aztán borzasztó mocskos vót, s mocsok, nem szeretett... Úgyhogy aztán ő csinált es... Aszondta, hogy most ő úgy békeritette, hogy a mocsok vackába senki meg nem kapja. Me először vót, s azt ő tartotta rendbe, Gergé bácsi. Elöl tiszta szép szoba vólt, s oda ment bé mindenki, s a felesége ott belöl. Oda nem ment bé akárki.* [...] *Hát a pap fia es azétt lett, aszondták, hogy nem találó párok vóltak. Gergé bácsi igenigen okos vót, s a felesége egy... a mocsokkal el vót vegyülve. Így a testvérei közül es ő kitűnt, hogy annyira, s hogy szakmája es vót, kovács vót.* A beszédmodora is hasonlóan „pirimántos" volt, S.M. családjában szállóigeként maradt fenn, amikor egy alkalommal a durván beszélőt kioktatta: *Lajos drága! Hát ez így megy nálatok? Nem is szóltok, csak az embert kidobjátok?* [...] *Ő finom vót, Gergé bácsi, kifejezte magát. S akkor a könyvírás, hogy itt a temetőbe Kőrösi Csoma Sándor leszármazottjait ő megkapta, legalábbis így mondta vót el, én a könyvet nem olvastam.*

A már megszólaltatott D.V., aki a postán telefonosként dolgozott, emlékszik, hogy Czirják Gergely sokat járt oda: *Így teltek-múltak hónapok évek. Többnek van benne. Nagyon jámborságot mutatott, de aztán úgy hallottam, hogy belöl nagyon durva vót a feleségihez. Vót Gizinéni. Jaj, erre a sztorira emlékszem. Farkas Ági ott dógozott a postán. S* [Czirják Gergely] *Gizi nénit odavitte vót náluk, met olyan jólelkű vót. Nem vót hol lakjon, s ott helyet adott. Na. S béjött Nagy Lajos bácsi a postára, s ott vót Gergé bácsi. S aszondja neki viccből, na te egy kisasszont kaptál, imá van kivel éljél. Megkapta a kezit, s ketten esszeverekedtek ott a postán. Aztán kimentek, Ágival kacagtuk, s visszajött Gergé bácsi, s kérte a bocsánatot, hogy előttünk esszeverekedtek. Annyidejig emlegettük ezt*

Ágnessal. [...] *s ember vót. Néprajzgyüjtő vót.* [...] *Olyan alapos ember vót Gergé bácsi, mutatta kifelé, hogy ő milyen nagyon jó, de a szomszédok aszondták, hogy nem. Hát okos fia van ugye, a pap. Mutatta, hogy ő ki az, s a jóságát, de nem vót az.* [A kötetről:] *Én megvettem, de... Itt a könyvesbótba. Itt árulták. Hát ő az írószövetséghez járogatott, telefonálgatott valami Anikónak, vagy Anna vót ott az írószövetségnél, s hogy mikor kell menjen, s hogy izélik-e, adják-e a könyvit. Onnan tudom. S akkor meg is vettem, mondta, hogy vegyük meg, me leírják, kiadták. S ezekkel a társaikkal ott együtt, találkozott. Kolozsváron. Hát ott vagy ötnek le van írva.* [A családról:] *Rendetlenség vót. Elment fogságba, katonának, s fogságba, s a kapcát ott hagyta a fásládába, s amikor hazajött négy év múlva, ott kapta, aszondták.*

SZ.I. (óvónő, 1951) a Czirják Gergely egykori lakásának közvetlen szomszédságában lévő óvodában dolgozik. Azt mondja, hogy Czirják Gergely gyakran megállította, és mindenfélét magyarázott neki: *Nekem is annyit mesélt egyszer a kapuba, de azt se tudom, miről, mert úgy siettem vóna, s annyit mondott Gergé bácsi, de én má úgy elfelejtettem, mit mondott. Én úgy emlékszem, hogy egy kicsit bolondnak tartották. Okosbolondnak tartották. Olyan körülményesen magyarázott, hogy nem vót türelmed végighallgatni. Elindította a könyvről, s visszakanyarodott, úgy visszakanyarodott, hogy jaj, mondom, ennek soha vége nem lesz. Engem el-elkapott, ott jöttem ki az óvodából, s még fiatal vótam, engemet mit érdekelt, valahova örökké siettem.*

M.I. (asszony, 1923) magyar szakos tanárnő volt a faluban. Czirják Gergely gyakran járt hozzá, hogy írásait javítgassa: *Hát tudom, hogy most ki akarta adatni újból a fia, Árpád, ezt a könyvét az apjának, de hát...* [Olvasta?] *Nem, nem, nem.* [Az emberek olvasták, amikor megjelent?] *Nem.* [Vajon miért nem?] *Hát én nem tudom. Nem vót olyan népszerűsége a faluba Gergé bácsinak, úgyhogy...* [Az iskolában beszélgettek róla?] *Nem. Nem beszélgettek róla. Én pont az ellenkezőjére emlékszem, amit* [D.] *V. mondott, hogy hogy várták. Lehet, hogy vót, aki várta, de nagy népszerűségnek nem örvendett.* [...] *Jaj, jött ide, s kellett javítgassam ki. Úgyhogy tulajdonképpen olvastam, me minden egyes, ami megjelent, vagy amit megírt, azt mind idehozta, s én kijavítottam őket. Na. S aztán egyszer mondtam neki, hogy cselekményesebben írja, vagy valami ilyent adtam neki, tanácsot, s megharagudt. Nem vette jó néven. Nem mondott semmit, csak azután nem hozta többet a cikkeit ide, hogy*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

javítsam ki. [...] *Rendes ember vót, rendes ember vót. Rendes. Úgyhogy általába az emberek mentek oda, sokan. Jó kovács vót.* [...] *Vótam ott családlátogatni egy alkalommal. Hát borzasztó nagy rendetlenség vót ott. S akkor mondták, hogy tulajdonképpen Gergé bácsi a vagyonáétt vette el a feleségét, de, szóval, értelmileg nem közelítette meg Gergé bácsit. Le is kezelte.* [...] *Jelentek meg cikkei, s azt olvasták. Szóval, elismert ember vót. A falu legjobb kovácsa vót abba az időbe, s írogatott. Választékos, szépen beszélt. Ő ezt egy kiváló érdemnek tartotta, hogy ő képes erre.* [...] *Hát szokták mondani, hogy a hülye Gergé. De nem azétt, met hülye vót, hanem az emberek nem értékelték, ha valaki írt. Írogatott. Métt nem törődik a kovácsággal.*

E.M. (férfi, 1938) gyermekkorában Czirják Gergelyék szomszédságában lakott, Czirják Árpáddal gyermekkori barátok. Az interjú során olyan nyomatékosan állította, ismételte, hogy Czirják Gergelyre semmi rosszat nem tud mondani, hogy arra kellett következtetnem, sok rosszat hallhatott másokról a faluban a néhai kovácsról. Íme a „védőbeszéde": *Ő rendes, olyan munkás ember vót, s jó szakember, kitűnő szakember. Egy rendkívül, olyan, hogy mondjam, lángeszű ember vót. Mondok egy olyant, hogy ő belélátott a jövőbe es. Nem csak úgy, hogy pillanatnyilag, hanem neki a mestersége izé vót. Kovács. S én ott a szomszédba vótam, elég a' hozza, hogy én nála sokat segítettem. Én segítettem neki izélni, a vasat ütni. A nagy bottal, nekem a vót a tehetségem, hogy aztot csináljam. Elég a hozza, s osztán inasnak ott maradtam próbaüdőre, három hónapot. De nem tetszett. A szakma nem tetszett. Vélle nem vót hiba, me ő nagyon rendes ember vót. Mindenkivel szembe.* [...] *Édesapám szülei, ők esszejártak keményen. Kártyáztak együtt, úgy vótak neki egy körük, ötön, haton, ők esszejártak, s kártyáztak, s szórakoztak, s úgyhogy, s imádkoztak, me hitvalló emberek vótak, keményen. Úgy édesapám, mind ő. S nagyon jól vótak. Mindenesetre azt az egyet tudom mondani, hogy ő egy olyan ember vót, hogy szerette aztot, hogy az igazságot. Az igazságnak embere vót, idegesnek ideges vót, de azétt vót ideges, ha valaki hamiss vót vélle szembe, de nem úgy, hogy te ezt mondtad s azt mondtad, hanem határozott vót nagyjából. Úgy, mint falusi ember, me hiba bennem es van, s mindnyájunkba kerül az élet vonalán, de ő istenfélő ember vót, viszont pedig Árpi, a fia, azt még keményebben rea tudok támasztani, arra, hogy ő egy olyan lélek vót, hogy mü együtt játszodtuk le az életünköt.* [...] *Ő aszondta, hogy élettyibe egyeb pályája nincs, csak*

az, hogy pap legyen. Ezt nyóc, kilenc éves korába. Ez el vót döntve tőlle. [Czirják Gergelyről:] *De egy olyan szakember vót, hogy a lovat, hogyha beteg vót es, helyrehozta. Ő vót Magyarországon es, ő gyermekkorába ott vót, ő hogy vót, mint vót, azt nem tudom megmondani, de úgyhogy egy kitűnő szakember vót. Ő egy olyan kiváló ember vót, hogy a lovakot nem* [csak] *Csomafalváról, máshonnat es idehajtották, vagy beteg vót, mittudom, hogy milyen beteg vót a ló, meg vót sántulva, vagy kezelte.*

Köllő Vilma, Czirják Gergely szomszédja, különösen makacs emberre emlékszik, aki pincébe zárta fiát, büntetésből, amiért nem akart pap lenni. Amikor az egyik fia renoválni akarta a házat, Czirják Gergely nem engedte, így az építkezésre szánt rakományt (homokot) a kapu elé, a sáncba kellett tölteni.

B.E. (asszony, 1937) nyugalmazott óvónő. Férjhez ment a Czirják Gergely szomszédságába. Az ő emlékezetében is a személyes tapasztalatok a másoktól hallottakkal keverednek: *A fiait elrontotta. Egyikből pap legyen, s a másikból mit tudom én mi legyen, amit ők nem akartak, úgyhogy ezétt mentek tönkre a fiai. Olyan erőszakos ember vót. Azt mondta, hogy ide mentek iskolába, ezt kell csinálni, azt kell csinálni.* [...] *Én nem sokat olvastam, me' valaki ideadta, s vette is vissza, én arról nem tudok referálni.* [...] *Nem vót olyan visszhangja, hogy esetleg ez nem tetszett vóna, vagy mit tudom én mi, nevették, hogy miket beleírt. Nyíltat. Mindenesetre szenzáció vót, ez biztos.* [...] *Másképp ő nem vót rossz ember. Én legalábbis nem vettem rossz embernek, me' tudom, hogy amikor mi építkeztünk, a hatvanas évekbe, ugye itt teljesen elbontottunk mindent, s ott laktunk nála. Elől, az első szobába. Aztán Gizi néni is ott lakott középen. S nem, nem vót rossz ember. Még házbért se kért, meg nagyon kedves vót, udvarias, tiszteletmegadó, ez biztos. Úgyhogy ő azétt a tanult emberekre felnézett. Nagyon felnézett. Csak olyan szókimondó vót. Mindenesetre a feleségit nem nagyon... Azt hiszem, őt azétt vette vót el annak idejin, hogy gazdag asszon vót. Gazdag nő vót. S ezér nem is bánt úgy vele, olyan finoman s olyan szépen, tehát durva vót. Mindenesetre a fiai aztán mind eltávolodtak tőle, igaz, mindegyik megnősült, de mindegyik tönkrement az ital miatt.*

Czirják Gergely fia, Czirják Ferenc annyit fűzött hozzá édesapja írói tevékenységéhez, hogy *az öregnek örökké fájt a szeme, kiütte vót egy szikra*, nem tudott aludni, éjjel is dolgozott írógépén.

Összegezve az eddig hallottakat, elmondható, hogy Czirják Gergelyt a falu három fő vonás mentén ítélte meg. Egy síkon a szakmai tudás

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

elismeréséről (kiváló kovács volt), a másikon a visszás családi helyzetről (pedáns férj, szélsőségesen rendetlen asszony, nehéz sorsú gyermekek), a harmadik síkon pedig a szokatlan intellektuális tevékenységről alkotott általános vélemény figyelhető meg. Ezen síkoknak a szöveggel való összevetése érdekes eredményekkel szolgál.

a. A szöveg számos helyen utal arra, hogy a szerző ifjúkorától komoly erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy az egyébként az édesapa által ráerőszakolt kovácsmesterséget annak rendje és módja szerint elsajátítsa. Az ifjúság a mesterségtanulás történetei mentén kerül ábrázolásra, a mesterré válás a katonaság éveiben teljesedik ki. A közösség tagjai egytől egyig alátámasztják a szövegben megfogalmazott szakmai jártasságot, valamint azt is, hogy a magyarországi tartózkodásnak, az ott tanultaknak köszönhető Czirják Gergely szakmai fölénye. Teheneket például azért nem szeretett vasalni, mert Magyarországon ez nem volt divat, csak a nemes állattal, a lóval foglalkozott, gyógyító tehetsége is innen eredeztethető.

b. A szöveg többnyire elhallgatja a családalapítás részleteit. A szerző a kétszázötven oldalnyi kéziratban mindössze fél oldalt szentel kimondottan a gyermekeknek, azt is azért, mert, mint fogalmaz, annak, aki önéletírásra adja fejét, valamicskét a családjáról is illik írnia. Az élet nehézségeiben való helytállás, a világról alkotott nézetek, a történelmi eseményekkel kapcsolatos események és konklúziók története mellett a szöveg tehát a családi viszonyokról való hallgatás története is. Czirják Gergely nem kívánja művében, vagy művével kommentálni a róla és családjáról alkotott közvéleményt, csupán óvatos megjegyzéseket tesz arról, hogy a rá zúduló sorscsapások során nem maradt elég ideje családjára.

c. Az intenzív intellektuális tevékenység, magatartás marginalizálja az egyént. A falu életében a jó szakembernek van értéke, az értelmiség felé közeledő egyénnek nincs. Az értelmiségi réteg nem avatja egyenrangú féllé a kovácsot; a munkás réteg nem nézi jó szemmel az „okoskodást". Emellett, Gyergyócsomafalván a kommunizmus éveiben többnyire nem az értelmiség köréből származnak a közösség vezetői, számos történet szól arról, hogy milyen visszás helyzetek származtak ebből a helyzetből. Egy képzőművészeti líceumot végzett tanítónőt arra akartak megkérni, hogy a község központjába egy szájából vizet csorgató szarvas szoboralakját ábrázoló szökőkutat készítsen. Az 1989-es forradalom utáni évekből származik az történet, amikor a helyi tanács azon vitatkozott, hogy a rendelkezésre álló költségvetésből a falu közkútjára, vagy Kossuth Lajos szobrára

különítsenek el összeget. A demokráciaként emlegetett, hirtelen jött szabadságból fakadó tettnek könyvelik el, hogy azokban az években a falu fiataljai több tanárt, tanítót is nyílt utcán megfenyegettek. A helyi értelmiség saját imázsát mai napig marginalizált helyzetével forgalmazza. Elképzelhető tehát, hogy kevésbé állt szándékában befogadni az éppen a vele szemben ellenségesen viselkedőnek ítélt rétegből kiválni akarót. Mindenesetre az értelmiségiek ugyanúgy, mint más rétegek, nem vették egészen komolyan a kovács szüntelen törekvéseit, így például nem lett semmi a községen átfolyó Maros rendezésének tervéből sem, mellyel a hatóságokat Czirják Gergely megkereste.

Írásának kötetben való megjelenése pillanatnyi szenzációt okozhatott ugyan a falu életében, az 1980-as években, de ez, úgy tűnik, hamar lecsengett. Az akkor megvásárolt kötetek nagy része elkallódott, vagy eltűnt a könyvespolcokon felhalmozott olvasmányok között, a szerzőt a közösség nem avatta maradandó emlékű képviselőjévé, kultúrhéroszává.

Antal János krónikája

Antal János 1924-ben született Gyergyótekerőpatakon, szülei egyszerű gazdálkodó emberek voltak. A hét elemi osztály elvégzése után, mivel a szülők látták, hogy a fiú érdeklődik a könyvek iránt (a nagyszülőktől örökölt történelemkönyveket olvasgatta), rá akarták beszélni, hogy Gyulafehérváron végezze el az egyházi középiskolát, és utána a teológiát – tehát papi pályára szerették volna irányítani. A fiatal legény, aki már ekkor erdei munkásként dolgozott, hallani sem akart a papságról, egészen addig, amíg unokabátyja, aki közben Brassó környékén lelkész lett, magához nem vette, hogy fizetés ellenében segítsen az egyház tulajdonában lévő gazdaság vezetésében. Itt, megismerve a papok életmódját, a fiatal Antal János végül is beadta a derekát, és nemsokára Gyulafehérvárra indult volna tanulni, ám – első ízben sorsának alakulása folyamán – közbeszóltak a történelmi események, és választania kellett dél és észak, Gyulafehérvár és Gyergyó, azaz Románia és Magyarország között. Utóbbit választva, a magyar hadseregbe hívták be tizenkilenc éves korában; 1944-ben határőrszolgálatot teljesített a Békási-szorosnál, ahol súlyosan megsebesült, Szatmárnémetibe vitték, hadi kórházba. Ezután több hónapig harcolt különböző frontokon, majd ismét megsebesülve, 1945 márciusától egy Bécs melletti osztrák hadikórházban

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

tartózkodott a háború végéig. Amerikai fogolyként eltöltött hat hónap után több társával együtt indult haza, ám az osztrák–magyar határnál oroszok kezébe került, a szabadulás helyett négy évi orosz hadifogság várt rá, melyet a Kaukázus őserdeiben töltött le, kényszermunkával.

Elmondása szerint minden vagyon nélkül, magyar honvédségi egyenruhában került haza Tekerőpatakra. Csakhamar munkát kellett szereznie, hogy ruhát vásárolhasson, hiszen a hatóságok nem nézték jó szemmel egyenruháját. Azoknak a vagonoknak a rakásánál kezdte, melyeket Oroszországba küldtek hadi kárpótlással. Itt jól hasznosíthatta orosz nyelvtudását, nemsokára vezető pozícióba helyezték, majd különböző iskolákat végeztettek el vele. Többek között könyvelést is tanult, így lett belőle egy időben főkönyvelő. Élete során azonban sohasem hagyták nyugodni a második világháborús események. Már a fronton, tűzszünetek alkalmával verseket írt, naplót vezetett, azonban írásait folyton el kellett dobnia, nehogy kémnek titulálják, és kivégezzék. Így vesztek el első feljegyzései az amerikai fogság után, majd ugyanígy odaveszett az a füzet is, melyet a Kaukázusban készített, egy papírzsákból hasított lapokból.

Feljegyzéseit azonban minden adandó alkalommal újrakezdte, míg 1952-ben a román titkosszolgálat meg nem neszelte efféle tevékenységét, ekkor elkobozták tőle füzetekbe másolt önéletrajzát, feljegyzéseit, vallatták, és megígértették vele, hogy nem beszél, és főképp nem ír azokról az eseményekről, amelyeknek szemtanúja volt. Az elrejtett, két dossziényi feljegyzése azonban megmaradt, és ezekből ismét hozzáfogott az íráshoz, immár teljes titoktartásban, mint mondta, még édesanyja sem tudott róla.

A kézirat végleges formába való öntését az 1989-es forradalom eseményeinek láttán határozta el, két okot említve ennek kapcsán. Az egyik ok az, hogy a forradalom után már szabadon lehetett beszélni a háborús eseményekről, a másik pedig az, hogy látta, szemtanúja volt annak, amint 1989 decemberében Gyergyószentmiklóson (ahová időközben költözött) elégetik a kommunizmus dokumentumait. Sajnálta, hogy elvesznek a dokumentumok, hiszen azok a későbbiekben forrásai lehetnének a történelmi érdeklődésnek, ugyanakkor újra elhatározta, hogy saját háborús tapasztalatait végérvényesen megörökíti, látván azt, hogy a történelmi írások sok tekintetben hiányosak, legalábbis nem közlik azokat az adatokat, melyeknek ő birtokában van. Antal János ugyanis nem elégedett meg a fiatal katona korában tapasztaltakkal, folyamatosan kutatott a gyergyói események után, szemtanúkat keresett fel, kérdezősködött, jegyzetelt, listát

vezetett az elesett katonák neveivel. Különösen a Gac-oldali[22] mészárlás iránt érdeklődött, mely során több száz magyar, német és orosz katona lelte halálát. Az 1989-es forradalom után felállított Gac-oldali emlékművet, úgy tartja, 2007-ben éppen az ő egyik versének (melyet először 1949-ben írt le) hatására helyettesítették egy újabbal, melyet Székesfehérvár város finanszírozott. A székesfehérvári városi elöljáróság állítólag azért kereste meg a gyergyószentmiklósi helyhatóságot, mert tudomására jutott Antal János verse, mely többek között arról szól, hogy a Gac-oldalban elhullott székesfehérvári magyar katonákról jogtalanul megfeledkezik a történelem.

De hogyan jut el Antal János munkájának híre a határon túlra? Ez a történet, mely immár az összeállított végleges, öt füzetnyi (közel ezer oldalnyi) kézirat története, a 2000-es évek elején kezdődött, egész pontosan 2003-ban, amikor Antal János megállította az úton egy szóra azt az újságírót, Bajna Györgyöt, akit a környékbeli újságokból úgy ismert, mint aki az ő érdeklődésének megfelelő történelmi témákkal is foglalkozik. Hamarosan cikk készült, majd az egyik gyergyószentmiklósi hetilap (*ÚjKelet*) sorozatban kezdte közölni Antal János fogságának történetét, három éven keresztül, 2006-ig, *Antal János krónikája* címmel.

Amikor Bajna Györgyöt kérdeztem a szerzővel, a publikációval kapcsolatosan, azt mondta, büszke a „kicsi öregre": *Én csináltam belőle valakit*. A sorozat három éve alatt Antal János egy csapásra közismert személyiséggé vált, nemcsak Gyergyószentmiklóson, hanem a környező falvakban is. Sokan keresték meg személyesen vagy levélben, a háborúban, hadifogságban elhunyt hozzátartozóik felől érdeklődve. Magyarországról is kapott leveleket, hiszen az említett hetilap az interneten is olvasható. Antal János lett tehát egyike azon személyeknek, akik a közvélemény szerint a legtöbbet tudnak a második világháború során Gyergyó környékén történtekről. Ezt látszik igazolni az is, hogy rövidesen az első újságcikkek, valamint két nemzetközi televízió-csatorna interjúja után egy budapesti egyetemi tanár, Szabó József István történész is felkereste Antal Jánost, a szerző és a kézirat által szolgáltatott adatok egy része hivatalos dokumentumként a Hadtörténeti Levéltárba került. Antal Jánost Bajna György ugyanakkor meghívta a gyergyószentmiklósi Salamon Ernő Irodalmi Körbe, melynek azontúl rendszeres résztvevője, többszöri előadója lett.

[22] A Gac-oldal Gyergyószentmiklós határában található.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

2004-ben jelent meg Antal János sorstársának, Ívás Istvánnak a kötete is, szintén az említett hadtörténész közbenjárásával, melyben több helyen szerepelnek az Antal János és kézirata által szolgáltatott adatok (Ívás 2004).

Antal János öt füzetét 2007-ben unokája, aki Szabó József István történésszel Budapesten fölvette a kapcsolatot, Magyarországra vitte, kiadás céljából. A kötet végül 2008 végén került ki a nyomdából (Antal 2008), bemutatóját 2009. január 3-án tartották Gyergyószentmiklóson.

A tudatos szerkesztés mint szövegszervező erő Antal János kéziratában

A kézirat öt kötete öt szempont szerint csoportosítja mindazt, amiről Antal János önéletírása szól. Elmondása szerint több lapot is újraírt a füzetekben, hiszen a forradalom után számos család, rokonok, ismerősök elkérték és olvasták azt, és sok lap olvashatatlanná rongyolódott. Az első kötet általános önéletrajz, a második verseket és ezek történetét tartalmazza, a harmadik az ázsiai fogság történetét, a negyedik kötet a második világháború gyergyói eseményeit, a székely határőrezred történetét mondja el, míg az ötödik, az Antal János által „titkos füzetnek" nevezett (és valóban évtizedekig rejtegetett) kötet számos személyes dokumentumot, kivágott újságcikket, fényképet, különféle megjegyzéseket tartalmaz a világháborúval és más történelmi korszakokkal kapcsolatosan.

Az első, 150 oldalas füzet, melynek írása 1994-ben kezdődött, mindazt foglalja össze, amit Antal János saját életéről, sorsáról fontosnak tartott elmondani. Mindezt pedig egy előszónak szánt fejezet vezeti be (*Emlékek és gondolatok – A hányatott életsors töredékeim meg írásához – Előzmények és események, az írások és indittékai*). Ebből leghamarabb megtudjuk, hogy az írás gondolata először húsz éves korában, a hadikórházban való tartózkodása alatt kezdi foglalkoztatni, 1945 tavaszán: *Habár a megrázó, drámai harctéri eseményeket, a véres csatákat, ütközeteket, bombázásokat, azt a sok vért, halottat, a megcsonkitott emberi testeket, rombolást és kegyetlenséget melyek olyan mélyen vésődtek memoriámba hogy azokat elfelejteni nem lehet, mégis a drámai eseményekkel kapcsolatos sok sorstársam, katona barátaim és parancsnokaim nevét sajnos már elfelejtettem és ezért tűztem ki célul hogy sors történetemet papírra tegyem, hiszen ez az utókor számára történelem.*

A szöveg rendezőelve tehát a történeti szempont lesz: a szöveg nem más, mint történelmi dokumentum, illetőleg családi dokumentum, amennyiben a gyermekkori események, a családfa ágainak részletes leírását nézzük. Igen érdekes, hogy a rövid összefoglalót követően Antal János részletes vázlatot készít arról, hogy füzeteiben mi mindenről lesz szó. A vázlat tizenhét pontot, ezek mindegyike számos alpontot tartalmaz, összességében több oldalnyi terjedelmű. Ugyanakkor az első füzet nemcsak Antal János saját életének emlékeit foglalja össze, a szerző szándéka az is, hogy családfájáról tudósítsa utódait: *Azon gondolattól vezérelve, hogy gyermekeink, unokáink, dédunokáink, tehát utódaink, akiket talán, és reményeink szerint érdekelni fog, leírom, hogy megismerjék származásukat, gyökereiket, hogy honnan jöttek, kiknek a leszármazottjai, kik vóltak elődeik, és következtetni tudjanak, felismerjék, hogy hol a helyük, a családi közösség, a társadalom, a nemzet, és a világban.*

A születéssel kapcsolatos események a szöveg tanúsága szerint mind egy rossz sors előhírnökei, kezdve azzal, hogy Antal János nem várt gyermek (a szöveg szerint *nem örömmel fogadott*), és hogy november 2-án, halottak napján születik. Sokáig úgy tudja, hogy november 5-én jött napvilágra, hiszen szülei, a bába javaslatára, tudniillik hogy ne halottak napján ünnepelje születésnapját, az 5-ét íratják a keresztlevélbe. Rossz előjel az is, hogy nyilas csillagjegyben születik, az édesanya meg is jövendöli a gyermek sorsát: vagy vadász, vagy katona lesz. A jóslat valóra válik: *...habár nem sportvadász, de határvadász, frontharcos katona lett belőlem, és a háboruba, a fronton, fegyveremmel, nem vadálatokra, hanem az Isten bocsássa meg embertársaimra, az életünkre törő, támadó ellenségeinkre vóltam kénytelen lőni, vadászni.*

Néhány kisgyermekkori élmény ismertetése után a szöveg az ifjúkor eseményeire tér rá, azonban ezeket a következő szavakkal vezeti be: *Ifjukorom, ifjuságom nemis volt nékem. Azt elrabolta tőlem a sors, a háboru, a történelem. Ugyanis legszebb ifjuságom, ifjukorom kezdetén már dúlt a II-ik világháboru, és 18 éves koromba besoroztak, behívtak az akkori magyar hadseregbe, és 19 évesen, már belesodródtam a borzalmas háboru vérzivatarába...*

Bármi is fog történni a 13 éves kortól kezdődő öt év alatt, a szöveg már az első sorokban tudatja az olvasóval, hogy milyen vége lesz annak. Amit egyébként az így bevezetett történetek elmondanak, az a nehéz erdei munka, és az ezt követő szolgálat a pap rokon háza táján. Ezen események

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

elmesélése után a szerző egy alfejezetet szán az ifjúkorában tapasztalt társadalmi, kulturális jellegzetességeknek. Ebben a fejezetben tudjuk meg például azt, hogy az ifjúság, nem lévén más szórakozása, könyveket olvas. Külön fejezet meséli el az apai, egy másik pedig az anyai ág családfáját, azokat az információkat, melyeket Antal János hallott és megjegyzett szüleitől, nagyszüleitől, majd a felesége családfájának is szentel egy fejezetet. A családfák ismertetése után pedig kezdődik azon fejezetek sora, melyek az önéletrajz tetemes részét képezik: a katonaévek és a fogság története.

A katonaság hat hónapos kiképzéssel kezdődött, a szöveg néhány rövid történetben örökíti meg ezt az időszakot, majd következnek a Békásszorosnál átélt események. A harcok elbeszélése mellett a szövegben érezhető, hogy a háború borzalmainak átélése nem kis megpróbáltatás volt a fiatal katona számára. A következő részt ennek a feltételezhető lelki válságnak az érzékeltetéséhez idézzük: *Ezen soraim írása közben is, miközben nyolc hónapos, háborus élményeim és emlékeimbe turkálok, hogy a számtalan sok közül melyik különösebb, drámaibb, elviselhetőbb vagy meghatóbb epizódjait, részleteit irjam le, most is él bennem az a bűntudat, hogy részese vóltam azon (számunkra igazságos, a haza, és önvédelmi)(bünös) hábrorunak a sok tragédiának és hogy a véres harcok, ütközetek során a ránk támadó, életünkre törő ellenséges ármádia, haderő sorai közül, nemtudom hány, mennyi, de nem is kevés emberi életeket voltam kénytelen fegyveremmel kioltani hogy életbe maradhassak* [...] *Ez a szörnyü háboru, az a sok borzalmas látvány, a kétszeri sebesülésem, nem csak a testemen, hanem a lelki állapotomban, lelki világomban is igen mély, elfelejthetetlen, kitörülhetetlen nyomokat hagyott. Az a sok kegyetlenség, öldöklés, a frontharcos bajtársaim szétlőtt, szétroncsolt testének a látványa, a lelki világomat, a háboru előtti életemhez viszonyitva anyira megváltoztatta, hogy azóta az élet apró örömeinek nem tudtam igazán, szivből lélekből, felszabadultan őrvendeni, azóta is él bennem az a büntudat, hogy fegyvereimből, az általam kilőtt golyók, meg robanó lövedékek, emberi életeket oltottak ki.* Évtizedek múlva is rémálmai vannak, folytatja, és a legkisebb zajra is képes felriadni. De nem ez az egyetlen üzenete az idézetnek. Az összes írásban vagy az emlékezete által rögzített események között kíván a szerző, bevallása szerint, válogatni, a megadott, saját maga által megszabott kritériumok szerint. Nem könnyű kiválasztani a sok történetből a megfelelőt, ami reprezentatív is, kevésbé fájdalmas vagy borzasztó is, fontos is legyen egyidőben. Egyébként nem csak az események

sorolására vállalkozik a szerző, és nemcsak a saját lelkivilága érdekli, hanem másoké is. Érdekes például az a rövid rész, amelyben az ellenséges orosz csapatok harci morálján elmélkedik, azon gondolkodik el, hogy hogyan képesek olyan megszállottan harcolni, ahogyan azt látszólag teszik.

A kézirat utolsó negyedében, különösen a kaukázusi fogságról szóló részben az események mellett verseket olvashatunk, melyeket Antal János a fronton és fogolyként írt. A versek között „vers stílusú levél" is akad:

Irom ezen levelem, e távóli országból
Az oroszbirodalom hadifogságából
Negyedik éve már hogy itt raboskodok
De Istennek hála egésséges vagyok.

Drága jó szüleim, édes testvéreim
Midőn soraimat írom, hullanak könnyeim
Aggódó szivemmel gondolok én rátok
Hogy vajon e levelem eljut-e hozzátok

A második füzet (*Antal János – verses füzet, verseim írásának körülményei, szinterei, eseményei, Harctéri, fogsági valóságversek; Emlékeim – sors és történelem versekbe*) Antal Jánosnak egy tanár ismerőse buzdítására születik meg, aki megjegyzi, hogy érdemes lenne a verseket külön füzetbe gyűjteni, hiszen olyan sok van belőlük, hogy idővel ki is lehetne adni azokat.

Mindazonáltal a második füzet egyértelműen nem az első folytatása, hanem ugyanannak az egyéni sorsnak egy újabb szempontú összefoglalása, ez újabb szempont pedig a versek története. Azonban, a versek ismertetése előtt egy, az első füzetéhez hasonló bevezető ismét elmondja Antal János életének fontosabb állomásait, az írás indítékait, azokat a körülményeket, amelyek a kommunizmus idején gátolták a szerzőt a szabad véleménynyilvánításban, s így a kéziratok nyilvánosságra hozatalában. Egy-egy bekezdés több helyen is szinte százszázalékosan megegyezik az előbbi füzetben olvasható sorokkal. A szöveg tehát önálló kontextust teremt a maga számára, érezteti saját önállóságát, illetőleg azt, hogy a többi füzettől függetlenül olvasható, érthető.

A verseket az életpálya eseményeinek megfelelő, ugyanakkor a versek (vagy azok korábbi, közben elveszett, majd újraírt változatai) születésének

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

megfelelő kronologikus sorrendben olvashatjuk, abban a logikai sorrendben, melyet a füzet írásának folyamata, a különféle korábbi jegyzetek rendszerezése alapján feltételez. A versek rendre a harcokról, a hadifogságról szólnak, de akad olyan is, melyet a szerző az 1989-es forradalomhoz kapcsolódó eseményekről írt. Számos vers ugyanakkor már szerepel az első füzetben is, viszont valamelyest eltérő sorrendben, hiszen ott más szempontok szerint válogatott a szerző. Amint a füzetnek adott cím is mutatja, a szöveg egésze, a versekkel és a (verseknél jóval terjedelmesebb) prózai részekkel együtt az életpálya eseményeibe helyezi a versek születésének körülményeit. Úgy is mondhatnánk: Antal János másodszor is megírja önéletrajzát, ezúttal kicsit másként.

A versek terjedelme változó, öt-hat versszaknál azonban mindig több; a szakaszok általában négysorosak, de akadnak hosszabbak is. A következő részlettel nem csupán az Antal János verseit szeretném példázni, hanem azt is megmutatni, hogy vannak versek, illetőleg események, melyeknek a szerző nem szemtanúja, hanem kutatója. A következő részlet azokról a már említett gyergyószentmiklósi háborús eseményekről tudósít, melyek úgy válnak Antal János életének részévé, hogy évekig gyűjt adatokat, kérdezősködik:

Hazatérés a menekülésből:

Miután a front átvonult, a harcok véget értek,
a közelbe menekült családok, félve hazatértek,
Többszáz gyergyói család, mikorra haza hányódtak,
otthonukból nemtaláltak mást, csak üszkös romokat,
vagy a feldult, kifosztott gazdaságukat, házukat.

A városszéli mezőn, a csiszértető felől,
ahol a támadó oroszok beözönlöttek,
közel kétszáz, temetetlen hősihalott magyarhonvéd,
meg közel annyi elesett oroszok holttestei hevertek,
a honvédeket a gacoldalba, közössírba temették el.

A harmadik füzet tulajdonképpen az orosz hadifogság története. Néhány, a füzet megírása után, a füzetek rendszerezése során írt, beragasztott oldalon ismét bevezetőt olvashatunk, mely ismét az előbbi füzetekéhez

hasonló szavakkal összefoglalja az életpálya fontosabb eseményeit. A füzet írása 2001-ben kezdődik, és ugyanaz érvényes erre is, mint az előbbi kettőre: a szerző tudatosan válogat korábbi feljegyzései között, majd ezeket felhasználva, emlékeivel kiegészítve, újabb koncepció szerint (mely ebben az esetben a hadifogsághoz kötődik), újabb önállóan is olvasható művet hoz létre.

Az amerikai fogságból orosz letartóztatásba való kerülés körülményei, az említett újabb rendezőelv következtében jóval részletezettebbek, mint az első két füzet esetében, értelemszerűen jóval több esemény kerül jóval aprólékosabb bemutatásra. A következő részlet (az osztrák határon való orosz letartóztatásról szóló részből) az írás részletező stílusát példázza: *Mialat ezeken töprengtem meg reménykedtem nyilt az ajtó, egyedül jött ismét a tiszt és intette, meg mondta hogy „Dáváj" tehát hogy gyerünk kifelé, és előtte tuszkolt a folyosón vagy 4-5 ajtóval odébb, majd nyitotta az ajtót és intette hogy menjek be, ahová félénken léptem be, mert szép szőnyeg vólt a padlón, én addig olyan szép szőnyeget nem is láttam, szinte süpedt bele a bakkancsom. Három iróasztal, székek, bárszekrény, meg irattár szekrény. Két egyenruhás nő, az egyik az a kikozmetikált németül beszélő, meg a tiszt vólt az irodába.* Tovább hasonló részletességgel tudósít a szöveg arról, hogy hogyan, milyen körülmények között ítélik Antal Jánost hadifogságra, milyen mostoha körülmények között kerül társaival Konstancára, majd hajóval hogyan szállítják rabként a Szovjetunióba.

A szerző több helyen is említi, hogy minden szörnyűség, nehézség ellenére is hálás azért, hogy milyen sok helyen járt a világban, és hogy milyen sok látnivalóban volt része. Van olyan verse is, melyet tájleíró versként határoz meg, a harmadik füzetben pedig külön fejezetet kap a „Sakál-láger", három évi tartózkodási helye környékének természeti leírása. Ebből idézem: *A 6-os számu, úgynevezett „Sakál" láger, onnan kapta a nevét, hogy a Kura, meg az Araksz folyók árterülete, őserdejében, melynek eggyes részeiben, ember még talán sohasem járt, amig mi oda nemkerültünk, mert emberi kéz nyoma, beavatkozása az őserdő természeti világába, állapotába nem vólt látható. Ez az őserdő, egy szubtrópusi faunáju erdő vólt, évszázados, hatalmas fákkal, igen sűrű erdő, befonva, átszőve kúszó liánokkal, meg vadszőlővel,* [...] *Ebben a sűrű őserdőbe, rengeteg vólt a sakál, melyek falkákba csoportosulva éltek, cirkáltak, vadásztak, főleg éjszaka, melyek úgy üvöltöztek esténként az erdőszélen, a láger közelében hogy irtózott az ember,* [...] *a sakál és vaddisznókon*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

kívül rengeteg vólt a szárazföldi teknősbéka, igen sokféle madár, melyeket irigyeltünk hogy szabadon röpködhetnek.

A lágerben történt események sorának a malária vet véget, a betegség miatt Antal János újabb helyszínre, egy örményországi kórházba kerül. Az új helyszín új élményeket, egy teljesen más világot jelent:

Örménykatolikusok a lakói, ezen bibliai tájnak,
kik méltó tanui, részesei, az ősi keresztény világnak.
Az araráthegy vidéke, örményország legszebb tája
itt fejlődött ki a világ, egyedülálló, örmény kúltúrája.

Az örményországi tartózkodás nemcsak a körülmények javulását, nemcsak az orvosok emberséges viselkedését, hanem mindezek következményeként a szabadulást is jelenti. A szabadulását főként egy lengyel származású, szintén kényszermunkára ítélt doktornőnek köszönheti.

A következő hosszabb eseménysor már a hazatérés körülményeit beszéli el. A hazaérkezés eseményei után, a füzet további részében a szerző az édesanyjától hallott, az ő távollétében történt eseményeket írja le: (A fejezet címe: *Menekülés Tekerőpatakon*) *Ezt az elbeszélést, az orosz fogságból való hazatérésem után, 1948 – karácsony hetén írtam, az Édes Anyám, és Róza nővérem, meg Bernád József, Tekerőpatak trombitás hirvivője, aki a menekülési rendeletet kihirdette, valamint Ambrus András* [Géza], *Visszafolyóba-lakó, akkori pásztor szemtanu elbeszélése szerint.*

A negyedik füzet (címe: *A II-ik világháboru Gyergyói vonatkozású eseményei, és a Székely határőrség története)* személyes okiratok bemutatásával kezdődik, ezek között szerepel a Magyar Hadtörténeti Levéltár által kibocsátott igazolás a katonai szolgálati időről, és egy meghívó, melyből kiderül, hogy a Magyarországi 56-os Lovagrend vitézzé fogja avatni Antal Jánost (2005-ben). Ugyancsak bevezetőként láthatunk egy beragasztott térképrészletet is, melyen kék tintával be vannak jelölve Antal János alakulatának hadmozdulatai, a mellette lévő oldalon pedig a térkép magyarázata olvasható. Az utólag beragasztott bevezető részben a szerző indokolja írását: azokról az eseményekről fog szólni a szöveg, melyeket valamilyen okból kifolyólag nem említ, elhallgat a magyar történelem.

A füzetben személyes élményeken alapuló események történelmi ismeretekkel keverednek. A tartalomjegyzéket (mely a füzet elkészülte után, az ebből a célból kihagyott üres lapokra lett írva) a következő

hosszas cím vezeti be: *Szomoru emlékeim a II-ik világháboruból, a több mint 300 hősi halált halt bajtársaimról. A szülőföldünkön, a Gyergyói- és Görgényi havasokon, a Felsőmaros völgyén, az Erdélyi és Anyaországi hadszintereken dult II-ik világháboru borzalmairól.* A szöveg során ismétcsak ismerős részekkel találkozunk, melyek azonban az újabb szerzői szándéknak megfelelő, az előző három szöveghez képest újabb adalékokkal bővülnek. A történelem és a személyes élmény mindvégig összefonódik, váltja egymást, ennek érzékeltetésére idézünk: *Ezen időben, habár nyugat európában már dult a háboru, mi az akkori fiatalok nem is gondoltunk háborura,* [...] *arra hogy magyarországot, benne szülőföldünket is eléri, és át is seper rajta a háboru vérzivatara, ami tömérdek pusztitást, üszkös romokat, nyomort és gyászt, egy újabb magyar nemzeti tragédiát, egy ujabb trianont, egy idegen megszállást és elnyomást hagy maga után.*

Az első nagyobb fejezet a leventekor emlékeit foglalja össze, úgy, hogy bevezetőként történelmi eseményeket sorol fel. Ez az időszak a szövegben „boldog leventekor"-ként jelenik meg. A következő fejezet: *A „Székely Határ Őrség"története* szintén általános történelmi eseményeket sorol (főként Németország hadmozdulatait), fokozatosan haladva a személyes tapasztalatok ismertetéséig, *Az én katonai alakulatom* című fejezetig. Az első katonai állomáshely a Békás-Tölgyes határszakasz, melynek védelme nem csak a haza védelmét jelenti, hanem a szűkebb hazáét is, hiszen a helyszín alig 30-40 kilométerre van a gyergyói falvaktól: *A mi századunk, néhány Gyergyószentmiklósi és Marosmagyarói kivételével mind Tekerőpatak és Újfalviakul vóltunk. Sok esetben az apa a fiával, a keresztfiu keresztapjával, szomszédok, komák, sógorok* [...] *ugyanazon szakasz, és rajokba vóltak beosztva, tehát nemcsak helyi, falusi, hanem rokoni közösség szerint is vóltak szerveződve.* Hogy miért fontos az efféle összetétel, a következőkben derül ki: *Ez a szervezési, vagy önszervezési forma* [...], *ez üdvös, összetartó kapcsolat, egymást segítő viszony vólt, ez jó béke időben, de nem a háboruba, a harcmezőn, ami nagyon kihatott a katonai fegyelemre, a parancsnokok respektálására.* Azért nem szerencsés ez a szoros rokonsági, baráti viszonyokkal jellemezhető seregösszetétel, folytatja a szöveg, mert a harcokban a hozzátartozók jobban odafigyeltek egymásra, mint az ellenségre.

A fenti részt azért idéztem, hogy érzékeltessem, hogyan szerveződik a füzet tartalma. Sok helyen érezhetően szándékos részletességgel egészül

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

ki a történelemkönyvekből vett információk a személyes élményekkel, tapasztalatokkal. A fenti idézet például a történelemből ismert harci események kudarcának sajátos magyarázatát adja, mintegy kiegészítve magát a történelmet. Néhol ez a tény explicit módon is megjelenik a szövegben: *Ezen rövid történelmi kitérő után folytatom, hogy hogyan sodródtunk bele, a háboruba.* A szöveg tehát nem hordozza a szerző szemszögéből a kívánt jelentést a történelmi háttér ismerete, ismertetése nélkül, ugyanúgy, ahogy a történelemnek sem lenne jelentősége, legalábbis a szövegben, a személyes tapasztalatok nélkül. Olykor maguk a fejezetcímek is ezt sugallják: *A háborura való felkészülés látványa, és jelei a Gyilkostó-Békás felé vezető út mentén.*

Különösen fontos esemény a szövegben az a mozzanat, amikor Antal János történelmi jelentőségű felfedezést tesz. A már említett Gac-oldali eseményekről van szó. Fronton tartózkodó katonaként, társaival együtt hallanak a gyergyói mészárlásról, azonban úgy tudják, hogy az oroszokat, akik akkor még megmagyarázhatatlannak tűnő módon kerültek a frontvonal mögé, a román hadsereg segítette. Az 1989-es forradalom utáni években, 1992-ben azonban Antal János véletlenül találkozik azzal az orosz (ukrajnai) tiszttel, Dimitrov Popoviccsal, aki részt vett a Gac-oldali eseményekben, és aki elhullott bajtársainak síremlékét keresni tért vissza Gyergyószentmiklósra. Ezzel a tiszttel való beszélgetés során tudja meg Antal János, hogy a román hadseregnek nem volt köze az oroszok általi hátbatámadáshoz: *A vólt orosz kapitány, Dimitrov Popovics elbeszélése hogy a II-ik ukrán hadsereg, általuk vezetett hegyivadász felderitő brigád, a gyimes-balánbánya környéki, katonailag hézagosan védett sürü erdős területen át hogyan jutott el a gyergyói fensikra, milyen céllal és feladattal ostromolták meg a várost megfelel a valóságnak és ez az igasság, és nem a román pásztorok vezette partizánok okozták a tragédiát.*

A szöveg az említett rész után visszatér a fronton átélt események ismertetéséhez. A taktikai fogásoknak, a természeti jelenségek (például a köd) szerepének, a vérfürdők látványának részletezése közben több helyen is megemlékezik gyergyói származású emberek haláláról: *A sok közül, az eggyik ilyen járőrharcban esett el, halt hősi halált a többek között, Balázs Sándor főhadnagy századparancsnokom, Gyergyószentmiklósi tanár.*

A füzet végéhez Antal János mellékeli a már említett Ivás István első levelét. Ebből derül ki, hogy a maga emlékezéseit író egykori bajtárs (a

fronton nem ismerték egymást) az újságban látta Antal János sorozatát, és saját szövegéhez kér pontosításokat. Az utolsó oldalakon Antal János a levélre küldött válasz vázlatát, négy oldalnyi listát közöl különböző személyek hősi halálának körülményeiről.

Az ötödik füzet az úgynevezett *Titkos füzet*. Ebbe Antal János főképp azokból a megsárgult papírlapokból válogatott, melyeket évtizedeken keresztül volt kénytelen rejtegetni a román titkosszolgálat elől. Ezek mellett régi és új újságcikkeket ragasztott be, melyek a háborús veteránokról, az azoknak szánt kedvezményekről tudósítnak, de beragasztotta az említett orosz tiszt kéziratának eredetijét is, mely a találkozásukkor született. A beragasztott, dokumentumértékűnek szánt lapokat magyarázza is a szerző: *Dimitrov olyan pontos táj és személyleirást adot a gyergyó és az állomás környékéről, meg az akkori vendéglő* [...] *és vendéglős nőről, amit később azonositottunk, (aki a vendéglős, az U. K. felesége vólt) hogy elmondása 100%-os hitelesnek tekinthető.*

A füzet tartalma ezúttal nem a történelmi események kronológiáját követi. A székely himnusz „kevéssé ismert szövegváltozatát" közlő újságcikket például az előző füzetekből ismerős, az írás motivációit ismertető bevezető követi, melyhez a trianoni döntés következményeit felvázoló, szintén újságból kivágott térképet mellékel. A korábbi füzetekből megismert főbb események vázlatosan jelennek meg ebben a 200 oldalnyi kollázsban. Olykor a képeket, fotókat magyarázzák a szövegrészek, versek, máskor fordítva. Külön oldalon emlékezik meg például a gyergyószentmiklósi költőről, Salamon Ernőről is, akit személyesen is ismert: egy újságból kivágott arckép, két kiollózott újságcikk a költőről, illetve egy 1941-ből származó jegyzetlap, melyen a költő egyik rögtönzött verse olvasható, mindehhez pedig személyes megjegyzés, melyből kiderül, hogy 17 évesen nem kedvelte a „versíró zsidó" rögtönzéseit. A füzet összességében tehát arra hivatott, hogy az előző négy rész tartalmi vonatkozásait dokumentumokkal, képekkel, fotókkal támassza alá.

„Gyakorolt" történetek

Miután az öt füzetet első ízben áttanulmányoztam, megkerestem Antal Jánost, és arra kértem, mondja el röviden életének történetét. Kíváncsi voltam, hogy az ötször leírt, megszerkesztett szöveg mellé hogyan társítható egy hatodik, szóban elmondott élettörténet. Előfeltevésemben nem

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

csalódtam: Antal János nem szabódott, nem kért gondolkodási időt, nyugodtan megvárta, amíg bekapcsolom a megmakacsodott vevőkészüléket, és másfél órát folyamatosan beszélt. Ugyanazokat az epizódokat mondta el, melyek önéletrajzának is gerincét képezik. Ezek, az íráshoz hasonlóan, fő eseményszálak mentén, kronologikusan szerveződtek (gyermekkor–háború–fogság–hazatérés), emellett egy-egy időszak emlékezetes „apróságait" is felelevenítette, mint például azt az esetet, amikor megtudta, hogy nem azon a napon született, ami a keresztlevelében szerepelt. Feltűnt továbbá, hogy televíziós interjúi során is pontosan ugyanazokból az eseményekből válogat, melyeket az ötszöri olvasat és az általam rögzített élettörténet is tartalmazza. Antal János számára a történetek elbeszélése és leírása egyaránt gyakorlattá vált, életének egyes epizódjai, történetei rögzültek, bármikor elérhető és elbeszélhető repertoárt alkottak. Ha a szövegek kapcsán olvasatról beszéltem, az élettörténetnek is ugyanaz az olvasata jött létre a beszélgetés visszahallgatása során, azzal a különbséggel, hogy az írásra mint cselekvésre utaló nyelvi kontextus helyett egy másik, az előbeszédre jellemző kontextus jött létre, azáltal, hogy a beszélő direkt módon rá tudott kérdezni bármikor arra, hogy amit mond, a hallgató (én) érti-e vagy sem. A bizonyítás kedvéért néhány jellegzetes epizódra adok példát a továbbiakban.

a. Élettörténet

Négyen voltunk testvérekül, én voltam a legkisebb. És ugye utoljára születtem, hát a szüleim nem nagy örömére, mert az anyám elmondta, hogy nem kívánt gyermek voltam [kacagva], *mert nem akarták, hogy az a kicsi vagyon annyifelé osztódjon,* [rákérdezve] *tudja, milyen volt a falusi szokás akkor. Ezt is figyelembe vették. De hát olyan erőszakos magzat voltam, hogy a mesterkedésnek is*

b. Önéletírás

Amint már emlitettem, a szüleim nem nagy örömére jöttem a világra. Nem vóltam egy tervezett, egy örömmel várt gyermek, ahogy az Anyám elmondta, akaratuk ellenére jöttem a világra, különböző praktikákkal akarták megakadályozni világrajövetelemet, de olyan élniakaró magzat vóltam hogy erőszakkal tolakodtam be a családba, és befogadtak, és még jobban szerettek, mint az

ellenálltam, és valósággal akaratuk ellenére betolakodtam a családba. Így mondta az anyám.

engem megelőző két nővéremet, meg a bátyámat. [...] *Az Anyám szavaival, szavai szerint irom le: Hát azért, mert, miután a bátyád megszületett, az apád, nyugodjék békében, azt mondta, hogy már nem kellene több gyermek, hogy ne oszoljon töbfelé a birtok, hogy mindegyiknek jusson annyi, hogy tudjanak megélni belőle, ez vólt a válasz, amit meg is értettem.*

[Kiképzés után] *1944 tavaszán, márciusba, kihelyeztek határőr szolgálatra. A Békás-Tölgyesi határszakaszra. És ott teljesítettünk határőrszolgálatot, és következett a román kiugrás a háborúból, és szembefordult a magyarokkal s a német hatalommal, Erdély visszakaparintása érdekében, amit az oroszok megígértek nekik, és a fegyvert letették, kapituláltak az orosz hadsereg előtt, szabad utat engedtek ők a bevonulásnak, egész Bukresttől Dél-Erdélybe, nagyon kitervelt taktikával dolgozott a szovjet haderő.*

Ezen 1944 április óta lévő jobb katonasorsom, a Békási országhatáron, csak szeptember hónapig tartott, amikor, miután románia kapitulált, behódolt az oroszoknak 1944 augusztus 23-án, az orosz haderő szabad utat nyerve, gyors iramba eljutott az általunk védett országhatárhoz, sőt a Kár-pátok körvonalát kerülve a katonailag védtelen délerdélyen át nyugatra, [...] *negatív védelmi pozicióba, állapotba hozta az akori magyar kormányt, hadvezetést, és a legyengült magyar hadsereget, mely hátrányos állapotot növelte románia hadbalépése magyarország ellen északerdély, tehát szülőföldünk visszakaparintása érdekében.*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Akkor ahogy megvolt a forradalom, s az átállás, azok az első hangok, amiket hallottunk, s amik történtek, s hogy itt Gyergyóba is a bártbizottságot feldúlták, s hogy a miliciát feltúrták, s a könyveket hányják ki az úttestre, s a pártbizottság iratait, s égetik el, hát ezt hallva én is, ugyehát kiváncsi voltam, kimentem én is nagy félve [...] *értékes iratok voltak, s akkor eszembe jutott, hogy ezt nem szabad elégetni, hát ez egy történelmi dokumentum az utókornak.*

A Ceusescu diktatura bukásának napján, a nagy zürzavarban én is kimentem a városba hogy valamit haljak, lássak, hogy mitörténik. Az akkori néptanács és városi pártbizottság épülete elöt, ahol nagy tömeg, föleg fiatalok, meg cigányok vóltak öszszecsődülve láttam hogy az emelet ablakaiból dobálják ki az iratokat, könyveket [...] *Az események láttán elgondoltam hogy micsoda kár, nem vólna szabad elégetni, megsemmisiteni, a lebukott komunista rendszer, a város nyilvántartási aktáit, hisz ezek is történelmi dokumentumok és megkellene őrizni* [...] *az utókornak.*

Nemcsak az írás képességét határozza meg a gyakorlat tehát, hanem a mindennapi beszéd számára is kialakított egyfajta struktúrát. Antal János esetében az emlékezés, a beszéd és az írás hármassága egymást támogatva jutott el egy bizonyos állapotig, melynek végpontján jelenleg a kiadott könyv, a közszereplés gyakorisága áll. Mindez a narratív identitás problematikájára irányítja a figyelmet, ezzel azonban később szándékozom bővebben foglalkozni. A gyakorlat szerepének gondolatkörét a következőkben ismertetendő eset viszi tovább.

Az írói tehetség felfedezése: Köllő Vilma lehetséges önéletrajza

Köllő Vilma esetében nem beszélhetünk kész szövegről. Önéletrajzi vonatkozású szövegeit különálló papírlapokra írja, ezeket abban a füzetében gyűjti, melyben verseinek piszkozatait is őrzi. A vele készített interjú, az azt megelőző beszélgetések során úgy fogalmazta meg nézeteit a szerzőséggel, a saját írásbeliségével kapcsolatosan, hogy egyúttal egy sor érdekes kérdést vetett fel a kutatás számára, a népi önéletrajz szűkre szabott határait (összefüggő, autobiografikus nézőpontú prózai alkotás nem hivatásos író tollából) is egyúttal megkérdőjelezte. A szövegeibe való bepillantás előtt az írással kapcsolatos kijelentésein érdemes elgondolkodni.

Az asszony 1933-ban született, Gyergyócsomafalván. Édesapja méhész, édesanyja háztartásbeli volt. Hetedik gyermekként jött a világra, testvérei közül hárman érték meg a felnőttkort. Leány korában erdei csemeteültetéssel, legelőtisztítással, gyümölcsszedéssel kereste a kenyerét. Huszonöt éves korában ment férjhez egy helybéli kőműves-asztaloshoz, ettől kezdve, mivel férjének jókora birtoka volt, gazdálkodással foglalkozott. Két gyermeke született, 1959-ben fia, 1963-ban leánya. Miután férje elhunyt, egyedül maradt (a Czirják Gergely tőszomszédságában levő) családi házban. Megtanult varrni, jelenleg pedig, már évek óta, hagyományos szövőszéken sző megrendelésre szőnyeget. Elvált lánya Magyarországon talált megélhetést, ennek fiát, az unokáját nevelte, amíg az egyetemre nem ment, el nem költözött. Évtizedekkel ezelőtt súlyos betegséget vészelt át, egyensúlyzavarral küzd mai napig, emellett pedig memóriavesztés is érte: elmondása szerint sok mindenre nem emlékszik lánykorából, sok olyan történetet hall, melynek főszereplője ő volt, azonban melyre egyáltalán nem emlékszik. Fokozatosan alakult ki a szenvedélye az írás iránt, amióta felfedezte képességét, főként verseket ír: *Leges-legelsőbben egy verset, mikor… huszonhat éve, hogy írtam. Huszonhat éve* [1982-ben] *írtam egy verset. Azután azzal nem foglalkoztam. Én nem tudtam, hogy tudok írni. Akkor a fiam katona vót, szegeztem, s béjöttem ebédelni, s azalatt a verset megírtam. S Kati, most tizenegyediket végzett, amikor a négyet végezte, akkor azt mondja, hogy Mama, keress egy verset nekem, hogy Sövér Anti tanítóbácsit búcsúztassam el. Akkor aszondtam, hogy Kati, én nem keresek, írok egy verset. Leírtam a verset, mondom, ne mondd meg előre, hogy ki írta, csak ha kérdezik. Na az le vót írva, s azután*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

akkor Nándi kezdett járni iskolába, Csíkszeredába, Miklós lebetegedett, s akkor úgy, minden nap amik történtek, Nándiról, s Miklósról, az minden le van írva. Azóta írom. Verseiről azt mondta, hogy azok inkább történetek, mint versek. Bár az is igaz, hogy ő is tudna szép szerelmes verseket írni, mint Petőfi, de idős már, nem állna jól neki az efféle érzelmes holmi. Inkább a mindennapok emlékezetesebb eseményeit örökíti meg.

A hirtelen jött felfedezést gyakorlás követte, a gyakorlatnak nagy jelentőséget tulajdonít: *Ha elmentem egy temetésre, akkor, hogy hazajöttem, egy verset írtam. Vagy ha valami olyan temetés történt a faluba, s mondjuk idejárt a hozzátartozója, amikor elment, én abba a helybe a verset megírtam. Nem tudom, milyen ötletem akadt, de azután akkor úgy ahogy kezdtem írni, s beléjöttem, minden hónapba egyet tudtam írni. De azután má minden héten tudtam, s most ha kell, minden nap tudok egyet írni. Annyira beléjöttem, mint a kicsigyermek a mondikálásba. A fejembe kigondolom, de azonnal kell leírjam, met ha mosogatok, s onnat oda kell menjek a papírral, el van felejtve. Le kell üljek, s ott a mosogatólé meghül, de én le kell üljek, hogy jusson eszembe. Úgyis vót, hogy éjjel jutott eszembe, felgyújtottam a villanyt, s leírtam. Reggel má nem tudtam vóna.* A vers tehát olyan entitás ebben a felfogásban, melyet csak egyszer lehet megragadni, megszelídíteni, leírni. Az asszony, elmondása szerint, a verseket előbb fejben dolgozza ki, utána írja le őket. Az elfelejtett verset nem lehet újraalkotni, és ennek az emlékezés érezné kárát.

Írásra érdemesnek főként a különféle ünnepek körül forgó témákat tartja, bár elmondta, hogy egy alkalommal unokája nem a szokásos módon távozott el Marosvásárhelyre (*nem adott puszit*), és ő erről is írt verset, csalódottságában. A versek egy része az unoka életében bekövetkezett fordulók történetét mondja el: *Vannak ezek az élményeim, Nándinak a kicsengetése Szeredába. Az egyetemet, mikor kicsengetése vót az egyetemről, utána azt írtam le. Úgyhogy utána való héten azt má azonnal írtam le. Zoltánnak volt egy kicsengetés, az is szép ünnep vót. Nándit felavatták egy Pünkösd napján, hát nemtom a tavaly vót-e, vitéznek. Akkor születésnapja es vót, s felavatták. Amikor felolvastam azt a verset, amit én az egyetem után írtam, azt mondja, mama, te ebbe mindent beléírtál. De akinek felolvasom, ritka, hogy könny ne gyűljön a szemibe.* Az unokától pozitív visszajelzéseket hall, de nemcsak tőle, hanem környezetétől is, például a szomszéd óvoda óvónőjétől is, aki gyakran meglátogatja. Ugyanakkor egy másik alkalommal az asszony azt mondta nekem, hogy a

szomszédjaival nem beszél az ő versíró tevékenységéről, mert azokat nem érdekli, nem értékelik. Hanghordozásából éreztem, hogy valószínűleg tart a szomszédok véleményétől, fél attól, hogy deviáns viselkedésnek minősítik a versírást. Ennek ellenére, *vannak olyanok, akik szeretik. Postás V.* [a korábbi fejezetekben már megszólalt D.V. foglalkozásából származó ragadványneve] *minden héten eccer béjő, írtam-e verset. Ő nagyon értékeli. Ő nagyon szereti. Akkor Csanádról itthon vót az unokatestvérem a leányával. Az férjhez vót menve Alfaluba egy fiatalemberhez, született hat gyerekük, s elváltak, kettő maradt neki, s négyet elvitt a férje. Na annak is elolvastam, de úgy folyt le a könny a szemiből. Hát ő is ugye ebbe a helyzetbe vót, mint H.* [Köllő Vilma leánya.] *H. még nem ment azután férjhez egyáltalán.*

Újabb ünnepi alkalmak sokaságát kínálja a helyi nyugdíjas klub. Ezeken a szervezett találkozásokon Köllő Vilma úgy érzi, hogy verseire igényt tartanak, innen is pozitív visszajelzéseket tart számon: *Nyugdíjas Klub. Na én idejárok, 2005 óta, s van ősszel, október elsején a világ idősök napja. Az idősök világnapja. Na, s arra má két évben írtam verset, na de most megsértődtem, s most erre nem írok. Azétt, met ott akik vótak, mindenki beléfért a fényképezőgépbe, de én nem. Úgyhogy bár egy képet nem tudok kapni. Nekem ez egy emlék lett vóna. Hanem aztán felhívtak a gyergyói klubba, lejöttek értem, felvittek, és olvastam verset. Most aztán, hogy ott es ismertek…* A nyugdíjasok rendszeres összejövetelét tehát büntetni is tudja tartózkodásával, azzal, hogy nem ír verset a következő alkalommal. Egyébként minden alkalomkor szokott egy-egy verset felolvasni: *Ahányszor menyünk, mindig. Én nem tudom, hogy hogy derült ki, hogy sikerült, fogalmam sincs, hogy. Először mikor mentünk, vittem egy verset. Eszembe jutott itt, hogy kellene erről es egy verset írjak. Odamenyünk, s mondom, Gabika, írtam én egy verset, legyen szíves, olvassa fel. Hát jó, aszondja, felolvasta, tessék még írni, Vilma néni, azt mondja, ha tud, még írjon. Egyik alkalomról es, hát letestálta magáról, Vilma néni hozzon szemüveget, ha nem lát, aszondja, s olvassa fel. Na úgy aztá át lett ruházva reám, a szemüvegemet viszem. Hát itt aszondja egyszer egy rokon asszon nekem, elmentünk az idősök napjára. Nem hozott szemüveget, nem olvas verset, aszondja. S aszondja a főnöknő, hát Róza néni, nem maga parancsol ebből. Na de aztán olvastam, s azután névnapozunk, abba a hónapba amilyen névnap van, azok a hölgyek nevük napjára hoznak hüsittőt, s rácskálnivalót. Megkínálnak minket,*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

italt nem iszunk, s akkorra es mindig egy verset írok a névnaposoknak. De soha azt nem olvasom fel, még amit olvastam. Egyáltalán. Vót úgy, hogy nem vittem verset, s hát a névnaposok eléálltak a flakonokkal, s Vilma, hol a vers. Hát nincs, otthon hagytam. Menj haza. Hazaküldtek. Haza kellett jöjjek, s a verset elvigyem, kivételt nem tehetek. Mindenkinek kell írjak egyet. Oda is adom, aki kéri. Van úgy, hogy kéri. Má három vagy négy kérte, hogy adjam oda, s visszaadja. Nekem úgy piszkozatba van, s aztán mikor úgy időm van, vasárnap, vagy ünnepen, akkor írom a nagyfüzetbe. S azétt kell nekem, mert újra azt nem tudom leírni. A nagyfüzetbe meg akarom gyűjteni. Nándi [az unoka] *ragaszkodik az ilyenétt. A többi nem, de Nándi igen.*

Az önéletrajzi jellegű visszaemlékezések írása háttérbe szorul, ennek különböző magyarázatait adta Köllő Vilma. A versírás kevésbé időigényes, egy-egy vers munka közben is megszületik, míg az önéletrajzi emlékezet történeteinek papírra vetése jelentősebb odafigyelést igényel. Ugyanakkor az alkalmi versekre érez a közösség irányából nagyobb igényt, az önéletírás magányt feltételez inkább: *Nincs átírva. Az a piszkozatos füzet az úgy van maradva. Nem csináltam semmit. Abba nem versek vótak, abba az én életsorsom vót. Ahhoz olyan nyugodtság kell, hogy nem szabad gondom legyen. Most es van egy gondom, hogy mire gyűjtsem a pénzt, nem akar gyűlni a pénzem, menyek el hazulról, fogy el a pénzem, nem akar kigyűlni, ez a baj. S azétt oda egy olyan nyugodtság kell, hogy mosmá ne legyen olyan gondom, na.* [...] *Ami történt velem az életbe. Szokások. Ahogy kezdtem emlékezni, fogtam neki, s írtam, azétt van olyan essze-vissza. Azt se tudom, hogy hány éves vótam, vagy mit, az éveket nem tudom.* [...] *Verset könnyebb. Azétt, hogy az egy rövid. Azt megírom, s az egy rövid vers. De most ezt, hogy, az önéletrajz, hogy összefüggésbe legyen, mostmá kicsi koromtól fogva hogy mik történtek, ezt nem tudom, nem fogja az agyam. Met vótam beteg. Most jelenbe pálcával járok. Az egyensúlytartásom újra eléjött, nem tudok menni, csak ha fogózkodok.* [...] *S amikor nem lesz munka, akkor aztá nyugodtabb leszek, s tudok írni. Nem lesz más dógom. Ez* [a szövőszékre mutat, kacag] *az ikertestvérem ne.*

Az elkezdett, ideiglenesen félretett önéletrajzi írás hatvan oldalnyi szöveganyagot képez, a füzetbe átmásolt versek mellett. Néhány szövegben a vers és próza közötti átmenetek figyelhetők meg. A következő részletben érdemes megfigyelni, hogy a klisészerű verses indítás hogyan vált át leíró jellegű prózára: *Erdély ország az én hazám nem is tagadom gyönyörü szép a*

táj ott ahol én lakom. Gyergyó-Csomafalva legszebb részén 4 km-re a falú végén. 1933-ban jöttem a világra 7-ik gyermekként egy népes családba. Az udvarunk szélén folyt el a Somlyó vize amelet fel használtak szüleim a meg élhetőségre. Vólt azon gáter, vízimalom, ványoló és gyapjú lepedő mosató. Az én születésem idején véglegesen meg állt a malom és a gáter, csak a többi működött míg édesapám meg nem unta és át tért a méhészkedésre.

A szövegek gyakoribb témái a gyermekkor és a családos élet eseményeinek adnak másodlagos jelentéseket.

a. Számos füzetlap felidézett régi szokásokat tartalmaz: leánybúcsúztatót, a házasságkötéshez fűződő szokásokat. Egy oldalon különböző hiedelmeket elevenít fel, így kerül sor a cseberbenézés leírására is: *Kislány koromba sok féle divat vólt ha egy családtól elloptak valamit meg csebrezték ez úgy vólt hogy éjjel 12-kor egy cseberbe a konyhába hordtak 9 veder vizet reggel 4 kislány térdelve föléje hajolt bele törtek a vizbe egy tojást és pokróccal letakarták őket hogy lássák a tolvajt de én nem láttam semmit.* A hiedelmek és különféle játékok más helyen összekapcsolódnak: *Gyilkostón esős időben és vasárnap seggbáloztunk egyszer oda jött Béla bácsi hogy milyen élelem kell mert ö gondoskodott rólunk ő is beállt a játékba de soha nem találta ki hogy ki ütte meg így a fenekit úgy elvertük egy hétig nem ült rá. Aztán egy személy lefeküdt többen 1 ujjunkat tettük a testihez föléje hajoltunk egyszerre a levegőtt fel szippantottuk és a személy a földről egy arasznyira fel emelkedett.*

b. Iskoláztatásáról több lapon is emlékezik: *A központtól 4 km-re laktam ennek fele útját 2 évben a Szászfalusi iskolába jártam az első évbe megfagyott a lábam. Aztán a szomszédba egy családi házba 1. 4 osztállyal folytatódott az iskola. 4 osztály után 1 évbe nem jártam utána Alfaluba jártam 1 évet azzal a tudattal hogy gimnázium de nem az vólt. Ekkor kellett a születési bizonyitványom és kiderült hogy fiunak Vilmosnak irtak be mert román fenhatóság alatt vóltunk és nem tudták hogy kell irni a nevemet Vilmát. Tél időben Alfaluba laktunk Bartalis Károlyal egy gyermektelen családnál azok azt akarták fekügyünk egy ágyba de én akkor eljöttem egy szövő asszonyhoz lakni.* Egy másik lapon folytatja: *Itt nálunk be indult egy szegező mühely én ott dolgoztam 18 évig s előtte a kollektivába szegeztem 10 évet. Ez alatt az idő alatt az elmaradott iskolai éveket le kellett tenni és így meg lett a 8 osztály.*

c. A testiségről, szexualitásról is véleményt formál: *Leány koromba ha láttam egy terhes nőt gondoltam milyen férj az aki feltarisnyája az*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

asszonyt és nem nyulhat hozzá amig meg nem szül de tévedtem. S még az hogy én nem szerettem a babákot meg csókolni csak mi után bátyáméknak született és láttam meg fürösztötték azután szerettem meg. Én azt akartam hogy legyen 4 gyermekem s még ikert is vártam mert a rokonságba volt. De a férjem 2-nél meg állt azt mondta ők elegen vóltak 11en születtek. [...] *A leányságomat szélhámossággal tőltöttem el. Az vólt az örömem ha kitolhattam valakivel. Válogatos vóltam éppen ezért egy szép magas csinos férfit választottam férjnek.*

d. Családjában történt eseményeket, konfliktusokat örökít meg: *Hanka VIII oszt vólt egy iskolai ünnepségen és ott szavalt. Vasárnap ebéd után a férjem elszokott menni hazulról, nekem az vólt a szokásom mondtam neki jere haza hamar kérdezte miért? hogy lássalak akkor azt felelte nem jövök én azt feleltem ha a ku...va mondaná jönnél ekkor kaptam egy olyan pofot neki estem a kályhának onnan vissza az asztalnak. Azért el mentünk amikor Hanka meglátott bele tévedett a versbe. Két hónapig kék vólt az arcom és ezalatt nem beszéltem vele. Azért mondtam ezt mert koslatott egy nő után.*

e. Bizonyos történetek a versírásról szólnak. Ebben a kontextusban kapnak helyet az egyes alkalmakra felolvasás céljából írt rövid szövegek is, melyek mondanivalójukban a személyes sors tapasztalatait hordozzák: *Megértük a szép kort de nem mondhassa senki hogy saját magát jól ismeri. Mert ebbe a korba hibák bontakoznak amit a fiatalok nem szivesen fogadnak. Nem adhatunk tanácsot mert most másképe élnek. És a mi agyunkal ezt nehezen fogjuk fel. Most is azt gondoljuk hogy még gyerekek, de az élet útján ők is lassan el mennek. El szeretnék érni amit elterveztek csak nem mindenkinek sikerül ebbe az életbe. A régi időben nem így vólt az élet, mint most, a fiatalok luxosan élnek. Hálából néha a misére el mehetnének.*

Az önéletrajzi jellegű írásai mellett a Köllő Vilma által folyamatosan termelt szövegkorpusz fontos részét a már említett versek képezik. Ezek két fő csoportba sorolhatók: az alkalmi versek és az autobiografikus emlékezés versei egységes egészet alkotnak. A különböző alkalmakra írt versek ugyanúgy részévé válnak az egyén életrajzának, mint bármely más esemény, mi több, ezek az alkalmak, melyek során Köllő Vilma szerzőként szerepelhet, különleges jelentőséggel bírnak az asszonynak saját életéről való emlékezésében.

Mivel a versek gyakran az általuk megörökített eseményekhez időben igen közel keletkeznek, a naplójellegre hívják fel a figyelmet. A minden-

napok eseményei így az időben távolibb eseményekkel együtt alkotják a asszony biografikus emlékezését. Köllő Vilma ugyanakkor nem csoportosítja ilyen kritériumok szerint alkotásait: a füzetbe való átírás cselekvésjellege arra enged következtetni, hogy nem csak a versekben megjelenő autobiografikus tér képezi az emlékezés tárgyát, hanem a versek ontológiai vetülete is: az asszony nemcsak a versek*kel*, hanem a verseke*re* is emlékezni kíván. A versek kézzel fogható valóságát a füzet mint fizikai tárgy képezi. A versek papírlapokon kölcsönadhatók, cserélhetők, azonban a papírlapok elkallódása helyrehozhatatlan veszteséget jelentene.

A versek nincsenek ellátva címmel. A következő vers jól példázza azt, hogy az asszony hogyan helyezi egyetlen kontextusba a család helyzetét, az egyes családtagok személyes sorsát, az általa nevelt unokához fűződő viszonyát, az élethelyzetről alkotott attitűdjét:

Az unokám nők napjára
Mindig hóvirágot hoz
Tudja hogy az életében én
Egy kicsit sors döntő vagyok.

Azt szeretné addig éljek
És senkivel ne cseréljek
Amig ő a tanulmánnyal végez
És elhagyja a családi fészket.

Hogyha én majd nem leszek
Nincs ki haza várja én
Nyujtottam meleg otthont
És sugárzott a szeretet árja.

Édesanyja messze van de
Gondoskodik róla
Nem érzi ő azt hogy
Elhagyta az apja.

Nem érdelmi azt se
Hogy köszönjön neki
Azt mondja másnak hogy
Kaland vólt minden ő a fiát nem szereti.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Hogy a fiát nem szereti azt én
Már rég tudtam csak
Hogy másnak mondja
Erre nem gondoltam.

Nem kérte őt soha hogy
Elvihesse az ő otthonába
Az apai szeretetbe
Kicsit részesítse.

A múlt és jelen viszonyát gyakran fogalmazza meg, ugyanúgy mint önéletrajzi emlékezéseiben:

Fiatalnak most jó lenni
nagyon szép az élet
megvan minden szórakozás
amit el képzelhet.

Okos lett a világ
nem úgy van mint régen
csak a tánc vólt és a mozi
erre jól emlékszem.

Ahol laktam néha-néha
fonóba is jártunk
ha szükség akkor
tollfosztót csináltunk.

A falu életével foglalkozó versekben szintén helyet kapnak a személyes emlékek. A következő versben az idegenben dolgozó leányáról is megemlékezik:

A falunknak ünnepe van
Péter és Pál napja
hazajönnek idegenből
apraja és nagyja.

De ki nem tud hazajönni
a sors elsodorta
fájó szívvel gondol
az otthonn maradottakra.

Aki csak tud emlékezni
a gyermekkorára
azt is tudja hogy mit
kapott vásárfiába.

Én is kaptam egy fazakat
tele cseresznyével de bizony
még mostis meg van
tele szép emlékkel.

Végül, az általánosabb érvényű jelentések mellett az élet egyetlen mozzanatáról értekező rövidebb-hosszabb versek kapnak helyet a szövegrepertoárban. Egy helyen például a szomszédasszonyról emlékezik, aki halálos kimenetelű balesetet szenvedett, egy másik alkalommal egy kislányát elveszített család fájdalmáról értekezik. Ennél kisebb jelentőségű témát is választ:

Minden napos vendégünk
van komputeres kollégák
tata bizony nem szíveli
mert őt nagyon idegesiti.

Tata néha be kiabál
mikor lessz már vége
ennek a sok vitatásnak
hogy ő legyen csendbe.

A sokat emlegetett unoka, SZ.N. (sz. 1982), aki tanulmányait Marosvásárhelyen végzi, havonta jár haza nagyanyjához. A versekről feltett kérdések kapcsán pozitívumokat fogalmazott meg: bár a sok keresztrím banális – mondta –, a versek lényegre törők, nem térnek mellékvágányokra, „telibe találnak”. Egyetért az asszony világlátásával, valamint azokkal,

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

amiket róla írt, egytől-egyig. Úgy tudja, hogy az asszony esténként ír, összegezve a napi gondolatokat. Egyébként kevés verset ismer, Köllő Vilma kettőt-hármat olvasott fel neki. Amikor otthon tartózkodik, egy-egy hétvégén, a következő hónapra kell sütni-főzni, ruhát mosni, nincs idő sem verset írni, sem olvasni.

Köllő Vilma személyes identitásának részeként fogalmazta meg az írást mint képességet: rá versíróként tekintenek, és ő is ugyanígy tekint saját magára. (Egyszer sem nevezte azonban magát költőnek.) Az írás révén felértékelte saját szerepét abban a csoportban, melynek tagja (a nyugdíjas klub). Ezt a felértékelődést saját maga motiválására használta: írói tehetsége egyrészt váratlan felfedezés, másrészt gyakorlás során kimunkált mesterség. A műfajnak mint szövegtípusokat csoportosító fogalomnak ugyanakkor másodlagos szerepe van a Köllő Vilma által létrehozott szövegek gyűjteményében: a leírásra kiválasztott események nem csoportosulnak tematikus szempontok szerint verses és prózai műfajokba. Ehelyett a műfajiság pusztán pragmatikai jelentőséggel bír: munka közben könnyebb az asszony számára egy versen gondolkodni, mint prózai szövegen. Ez mnemotechnikai jelentőségű: a rímelő, ritmusos verset egész egyszerűen könnyebb észben tartani.

Van-e önéletrajza Köllő Vilmának?

a. Nincs, a fogalom hagyományos értelmében. Azaz nincs a kezében befejezett kézirat, ehelyett papírlapokon tárolja az előző négy egyén szövegeihez képest igen rövid, vázlatosnak tűnő történeteit. Bármikor átrendezheti, összekeverheti, másként csoportosíthatja őket. Azt írta le, ami eddig eszébe jutott, legjobb tehetsége szerint, szövege abban az állapotban van, mint Antal Jánosé, mielőtt az hozzáfogott volna füzetekbe másolni, kiegészíteni, megszerkeszteni emlékeit.

b. Van, ha az önéletrajzírást cselekvésként vagy valamiféle kényszerként, külső vagy belső késztetésként értelmezzük. Azaz Köllő Vilmának van önéletrajza, ami azonban (még) nincs kész. Egyelőre nem tudni, lesz-e valaha az asszony által késznek ítélt szöveg, egyszerűen nem szándékszik befejezett szöveget alkotni. Időhiányra, kedvezőtlen lelkiállapotra hivatkozik.

Észszerűnek látszik, hogy mind az igenlő, mind a tagadó választ igaznak fogadjuk el. Egy népi önéletírás létezése vagy nemléte nem eldöntendő, hanem kiegészítendő kérdés, hiszen az írás szabályait illetően az egyénnek van döntő szerepe. A népi önéletírás, bár a szerzők esetenként

egymásról is mint szerzőről meg tudnak fogalmazni véleményeket, nem intézményesült, nem kanonizálódott úgy, hogy az írást választó egyén elé konkrét alkotási kritériumokat állíthasson.

Összefoglalás (II.)

Az egyes szövegek olvasata mellett a szerző, illetőleg a közösség megszólaltatására láttunk példákat. Ugyanakkor igen nehéz megszólaltatni egy teljes közösséget mint egységes hangot. Inkább azt mondanám, meg lehet keresni azokat a személyeket, akik részben vagy egészében alátámasztják, avagy megvétózzák mindazt, amit az önéletrajz írója mondani kívánt önmagáról, életéről. A szerzői státuszról Gyergyócsomafalva közössége nem alkotott egyértelmű képet, ez főként annak köszönhető, hogy publikálás hiányában a szövegeket nem ismeri, a szerzőről mint olyanról a közösség legtöbb tagja nem hallott. A Czirják Gergely publikációjával kapcsolatosan pedig az is elmondható, hogy a szerzői státus nemcsak kiindulóponttal, hanem végpontokkal is rendelkezik, a publikálástól eltelt három évtized alatt kihalt az a generáció, mely bizonyos kérdésekre kielégítő választ adhatott volna. Czirják Gergely emléke, aki 1979-ben a Kriterion Könyvkiadó ünnepelt szerzője volt, elsősorban jó kovácsként maradt fenn a közösség emlékezetében.

Az írás minden szerző esetében érezhetően a deviancia lehetőségét is hordozza, még akkor is, ha ugyanazokat az értékeket fogalmazza meg, mint a lokális közösség. A jól végzett munka, a családszeretet, az erkölcsi tisztaság nemcsak a szövegtől kérhető számon, hanem az író egyéntől is, aki éppen akkor távolodik el ezektől az értékektől, amikor írni kezd. Az írás a munka, a családfenntartás rovására írható. A lokális értelmiségi, akiről a szerző esetleg azt gondolhatja, hogy az írást inkább értékeli, ugyanúgy devianciaként értelmezheti e tevékenységet, mint az ismerős, a szomszéd, a rokon vagy a családtag. A népi önéletrajzok, miközben életutat kívánnak megszövegezni, életút részévé válnak, s mint ilyen, ugyanúgy felvetik a sikeresség problémáját, mint az élet során hozott bármelyik döntés, cselekvés.

Az olvasatokkal párhuzamosan nemcsak a szövegeknek, hanem az önéletírásnak mint (esetenként további tetteket implikáló) cselekvésnek is különböző példáit láttuk.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Köllő Teréz nemcsak személyiségéről alkotott a lokális megítéléssel ellentétes képet, hanem szövegével bebizonyította saját maga számára, hogy elérte élete fő célját, képessé vált megalkotni azt a szöveget, melylyel szerzővé avatta önmagát. A szöveg további élete arról szólt, hogy ezt a tényt másokkal is elfogadtassa.

Huszár András hasonlóképpen igyekszik elfogadtatni önmaga szerzőségét, a helyi értelmiségit már sikeresen meggyőzte erről. A meggyőzés tudata további írásra motiválta, úgy gondolja, még van mondanivalója, önéletírása nem zárult még le, ugyanakkor a visszaemlékezés időben egyre közelebb áll az íráshoz.

Czirják Gergely a lokális közösségen messze túlmutató világlátást tanúsított. Az önéletírás nála nem egyedi alkotás, a monográfiaírás mellett a fikció felé mozdította el az alkotást mint gyakorlatot. Az írói öntudat az ő esetében a legerősebb, azonban minden igyekezete ellenére a lokális közösségben státusa nem tudott tartósan megváltozni.

Antal János nem egyértelműen önéletrajznak nevezi, fogja fel munkáját. A történelemről alkotott tudását mint személyes élettapasztalatot a történelem diskurzusa számára ajánlja fel. Önmagát is történeti diskurzusba helyezi azzal, hogy önéletrajzát felmenőinek részletes történetével kezdi. Munkásságának kézzel fogható bizonyítéka a megjelent kötet.

Köllő Vilma önéletírásáról beszélhetünk, önéletrajzáról azonban nem, nála egyelőre csupán cselekvés szintjén marad a folyamat. Ezzel együtt pedig jó példával szolgál annak megértésére, hogy az önéletírás cselekvésjellege is fontos a tartalmi vagy más vonatkozások mellett.

Az öt önéletrajz elemzését a következő szempontok szerint foglalom össze.

a. *Alkotás és életidő*. A szerzők idős korukban fognak hozzá önéletrajzuk megírásához, s ebből kifolyólag életpályájuk során fokozatosan kialakult értékrendjük, világnézetük nézőpontjából reflektálnak az általuk bemutatott eseményekre, történetekre. Ebből a helyzetből néha kénytelenek reflektálni személyiségük fejlődésére is: esetenként ifjúkori viselkedési stratégiáik értelmezésére, korrigálására is kénytelenek, önéletrajzukban gyakran az önigazolás, tehát a múltbéli és jelenbéli én közötti ideológiai jellegű szinkronizálás történik meg. A múltbéli események, érzelmek a jelent legtöbbször ok-okozati összefüggésekben határozzák meg. A szerző esetenként nem hagyja abba az írást, annak ellenére, hogy önéletrajzát befejezettnek tekinti, így az önéletrajz folytatása a jelen eseményeinek

naplószerű bemutatásával, a jelent mintegy végtelenné teszi, megtörve a múlt–jelen addigi sajátos viszonyát.

b. *Az emlékek és az alkotás tere*. Az önéletíró egyén nemcsak időben, hanem térben is legtöbbször távol esik múltbéli önmagától. Köllő Vilma esetén kívül mindegyik szerző élete, főként ifjúkora fontos eseményeit részben nem abban a térben éli meg, amelyben az írás pillanatában találkozik, azonban minden esetben az írás pillanatában meghatározó élettér, a lokális közösség számít a megszólított olvasóközönség, illetőleg ennek az írással szemben megfogalmazott véleménye elsődleges helyének. Éppen ezért az önéletírásokban bemutatott terek az írás pillanatában elfoglalt térrel értékrend szerinti összehasonlításokat is eredményeznek. Mobilitásra az életkor különböző szakaszaiban adódik alkalom: a gyermekkorban többnyire kevésbé, bár erre is esetenként van példa; az ifjúkori távollét gyakran kihat az egyén szellemi, gazdasági, társadalmi fejlődésére, a lokális közösségben betöltött szerepére; a felnőttkori eltávozások a megélhetés kényszeréből, vagy az ezzel kapcsolatos konfliktusokból adódnak; az időskori utazások az írás pillanatától számított alkalmi távollétek, az önéletrajzok mondanivalójára nincsenek a korábbiakhoz fogható hatással.

c. *Szereplők, nemi szerepek*. A szerzők másokkal való találkozásai kétféleképpen épülnek be az önéletrajzokba. *Epizódszerepet* főként azok a személyek kapnak, akik az egyén sorsának, személyiségének alakulásához valamilyen módon hozzájárulnak; *alkalmi szereplők,* akikkel az előbbinél több esetben találkozunk, emlékezetes események során kapnak említést. Az életpálya során kialakuló kapcsolatok főként az előbbiekhez köthetők, ugyanakkor beszélnünk kell tartós kapcsolatok meghatározó hiányáról is, például Köllő Teréz esetében. Emellett természetszerűen a család, közelebbi rokonság, esetleg igen közeli ismerős válhat az önéletrajzok állandó szereplőjévé, illetőleg, főként a szülők esetében, az emlékezés *visszatérő szereplőjévé*.

A szerzőknek az önéletrajzokban szereplő személyekhez fűződő kapcsolatai a *nemi hovatartozás* által bizonyos mértékben meghatározottak. A férfi családfenntartóként jellemzi önmagát, a nő a családfenntartásban szerepet vállal. A férfi önéletrajzában ebből kifolyólag kevesebb szerepet szán élettársának, mint az asszony, akinek életviszonyai férjétől függenek. A nőnek – akár a férfi, akár a nő által írt önéletrajzot tekintjük – a segítőtárs szerepe jut, s eszerint minősül, vagy minősíti önmagát.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

d. *Az életpálya megjelenítése*. Attól függően, hogy a jelenbeli nézőpontból mennyire fontos szerepet játszanak, az életpálya egyes szakaszai eltérő mértékben képezik az önéletrajzok részét. A *gyermekkor* eseményei általában a további eseményeket bevezető, gyakran idealizált emlékek, hangsúlyossá az *ifjúkor* válik. Ebben a korban történnek azok a sorsfordulók, melyek az egyén további életét meghatározzák: a mesterségtanulás viszontagságai az élet alapvető iskolájául szolgálnak a későbbi mesterember számára, a tanulás hiánya nem váltja valóra a költőnek készülő asszony álmait, a háború zivatara megtöri a fiatal legény sorsának alakulását, személyiségének fejlődését. A *felnőttkor* a női és férfi önéletrajzokban egyaránt a családalapítással kezdődik, az egyén ettől kezdve már nem csak önmagáért, hanem családjáért is felelős tetteiben, a munkát a családfenntartásért folytatott küzdelem jellemzi. Köllő Teréz is, aki szokatlan életkorban megy férjhez, felnőtt életkoráról a családalapítástól, asszonnyá válásától kezdődően beszél, életpályájának korábbi szakaszában, tehát negyvenéves koráig nem vázol fel éles határt az ifjúság és felnőttség minőségei között. Az *idős kor* az önéletírás, tehát a visszatekintés, a vallomás, az önigazolás, valamint az életbölcsességben való kiteljesülés kora.

e. *Az események megjelenítése*. Az önéletírások szövege logikus kronológiai rendszert igyekszik fenntartani az életpálya alakulásának megfelelően. Az egyes életkorok során történt eseményeket időnként címek, alcímek szerint, de ennek hiányában is kiemelkedő sorsfordulók eseményei szerint tagolják a szerzők. Az önéletrajzok tehát *epizódokból*, továbbá ezeken belüli alegységekből épülnek fel. Jellemző, hogy az írás során gyakran később fontosnak vélt, felelevenített események kimaradnak, ezeket a szerzők igyekeznek hozzáilleszteni az egységesre tervezett szövegükhöz. A szövegek egységessége egyszersmind *hitelességük záloga* is: az elhallgatott események az igazságértéket csorbítják, márpedig az események bemutatása, értelmezése elsősorban a valóságreferenciát tartja szem előtt. A valóságreferenciát a rendelkezésre álló dokumentumokkal (fotókkal, újságcikkekkel, emlékezetből leírt versekkel, levelekkel) igyekeznek alátámasztani.

Nem áll szándékomban minősíteni az önéletrajzok stiláris jegyeit: eltekintve a szövegekben esetenként megjelenő verses részektől, az önéletrajzok elsődleges szándéka az *érthetőség*, a nyelvhasználat ennek a motívumnak rendelődik alá. Erre a kérdésre további fejezeteimben visszatérek.

f. *Szerzői szándék*. Az önéletrajzírók különbözőképpen indokolják meg íráshoz való folyamodásukat. Mivel erről is részletesebben beszélek később, itt csak annyit jegyzek meg, hogy az intenció legtöbbször a *tanítási szándék*, az életpálya hiteles *dokumentálása,* burkoltan pedig az *írás, az önkifejezés öröme*. A szövegen kívüli intenció pedig az egyént mint szerzőt igyekszik elfogadtatni az olvasóközönség előtt.

g. *Szerzői műhely*. Egyes esetekben konkrét alkalom adódik a kutató számára az önéletírásnak mint cselekvésnek a környezetét megfigyelni, más esetekben pedig csupán utalások révén lehet következtetni erre. Az önéletírásnak mint cselekvésnek azonban minden esetben *rituális* jegyei vannak. Huszár András külön szobát tart fenn erre a célra, melyet humorosan „Csárdának" nevez. A szobában főképp a magyar történelemmel kapcsolatos olvasmányok, összegyűjtött újságcikkek, a falakon térképek, fotók, saját készítésű családfák foglalnak helyet. Feleségét láthatóan nem szívesen engedi közel ehhez a térhez, a belépéshez a kutatónak mint avatott személynek van előjoga. Hasonlóan emlékezik a közösség Czirják Gergely „tisztaszobájáról" is, melyben az írógép fő helyet foglalt el. Más esetben, amikor külön helyiség nem jut erre a célra, egy-egy sarok válik a kéziratok, más írásos emlékek, fotók otthonává.

h. *A szöveg utóélete*. A szerzők az írás befejezésekor szakítani kénytelenek a *virtuális olvasóval,* akihez addig beszéltek. Következésképp promoválniuk kell kéziratukat, mely ezzel együtt egyre távolabb kerül tőlük, úgy szellemi téren, mint valós térben is. A közösség, az értelmiség közegei által megfogalmazott válaszok hatására maguk is gyakran kívülről kezdenek tekinteni írásukra, esetenként elküldik azokat másokhoz, így a *kézirat utazása* is az életpálya történetévé, epizódjává alakul.

Az írás tehát egyáltalán nem hétköznapi cselekvés, meghatározott időben történik, sokszor válik a hétköznapi teendők rovására, ami deviánssá teheti a személyt akár a szűkebb családi környezetében is. Nem hallgathatom el azt sem, hogy a kutatás maga is esetenként a szöveg utóéletének részévé válik. Amint a szerzők tudomást szereznek a kutató érdeklődéséről, történetük, értékítéletük pozitív részévé teszik azt, kéziratairól beszélve a tudományosan érdeklődőt is megemlítik, hivatkoznak rá.

© www.kjnt.ro/szovegtar